ZVON

3/4 • 2021

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNI ESEJ • Dimitrij Rupel: Slovenci v Evropi

170 LET MOHORJEVE DRUŽBE • 170 let Mohorjeve družbe – 170 let organiziranega slovenskega založništva

SMER LITERATURA • Nevenka Miklič Perne

POEZIJA IN PROZA • Brane Senegačnik • Konstantin Kavafis • Mateja Gomboc

LITERATOVA BESEDA • David Bandelj

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Neminljivi

POGOVOR • Janko Kos • Jože Kopeinig

PORTRET • Ivan Tavčar

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE • Štajerski baročni slikar Anton Lerchinger

IN MEMORIAM • France Pibernik • Gerhard Giesemann

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA • Kje vse vejica skače

TRIDESET LET SLOVENSKE DRŽAVE • Brane Senegačnik

MUZIKOLOGIJA • Muzikološki utrinek

ESEJ • Igor Grdina • Igor Škamperle • Janez Suhadolc • Aleš Maver • Andrej Rahten • Edvard Kovač

PREDBRANJE • Stori prvi korak • Tiha leta • Pustolovec

UVODNI ESEJ

3 Dimitrij Rupel: **Slovenci v Evropi**

170 LET MOHORJEVE DRUŽBE

6 Tanja Ozvatič: **170 let Mohorjeve družbe – 170 let organiziranega slovenskega založništva**

SMER LITERATURA

12 Nevenka Miklič Perne: **Pesmi**

POEZIJA

16 Brane Senegačnik: **Koncert na Rožniku**
18 Konstantin Kavafis: **Pesmi**

PROZA

23 Mateja Gomboc: **Marta**

LITERATOVA BESEDA

26 David Bandelj: **Dvourezi**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

29 Matija Remše: **Neminljivi**

POGOVOR

35 Janko Kos: **Za literaturo se nam ni bati**
44 Jože Kopeinig: **Umetnost je za človeka potrebna kot skodelica kave ali kot praznična pogača**

PORTRET

51 Matjaž Kmecl: **Ob stosedemdesetletnici Tavčarjevega rojstva**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

53 Ferdinand Šerbelj: **Štajerski baročni slikar Anton Lerchinger**

IN MEMORIAM

56 Jože Faganel: **Francetu Piberniku (1928–2021) v hvaležen spomin**
59 Martin Grum: **Izbrana bibliografija Franceta Pibernika**
63 Marjan Dolgan: **Sin nemškega pastorja o Trubarjevi duhovni misli**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

70 Nina Novak Kerbler: **Kje vse vejica skače**

TRIDESET LET SLOVENSKE DRŽAVE

74 Brane Senegačnik: **Videz resničnosti in resničnost videza**

MUZIKOLOGIJA

77 Primož Kuret: **Muzikološki utrinek**

ESEJ

81 Igor Grdina: **Doslej neznani pismi Ivana Cankarja**
86 Igor Škamperle: **Dante Alighieri (1265–1321)**
92 Janez Suhadolc: **Arhitekt**
96 Aleš Maver: **Dolga senca leta 1941 v (celjskem) Koledarju Družbe sv. Mohorja**
102 Andrej Rahten: **Sveta aliansa v Ljubljani**
107 Edvard Kovač: **Od moraliziranja k etičnemu prebujanju**

PREDBRANJE

111 Elisabeth Lukas: **Stori prvi korak**
115 Alena Mornštajnová: **Tiha leta**
119 Srećko Kecman: **Pustolovec**

KNJIŽNE OCENE

123 Igor Grdina / **Primož Kuret: Iz parterja**
124 Andrej Arko / **Jože Horvat: Panoramski let**
125 Andrej Arko / **Dušan Merc: Črna maska**
126 Slavko Pezdir / **Janko Kos: Kultura in politika**
128 Edvard Kovač / **Janez Bogataj, Mihael Glavan: Franc Saleški Finžgar**
130 Mateja Rihter / **Vincenc Gotthardt: Na drugem koncu sveta**

KULTURNI ODMEVI

131 Milček Komelj: **Metlikovičev barvito spiritualni Vrt življenja**
133 Aleš Čeh: **Med izzivi in priložnostmi**
134 Ifigenija Simonović: **Bolje krompir v miru kot banket v prepiru**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2021, številka 3/4, letnik XXIV

UREDNICA
dr. Cvetka Rezar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Aleš Čeh

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

LEKTORIRANJE
dr. Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
500 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Matej Metlikovič, *Bitja milosti* (Philipu Glassu), 2021; kompozicija iz devetih malih slik, akril in tuš na valovitem kartonu, 45 cm x 45 cm

ISSN 1408-645X

Dr. Tanja Ozvatič,
ravnateljica
Celjske Mohorjeve družbe

Dolge mesece že se v deželi na sončni strani Alp posvečamo pričakovanju trenutka, ko bo slovenska država dopolnila tri desetletja – kar se bo zgodilo tik po izidu te številke revije *Zvon*. K temu obeleževanju spada ne le obujanje spominov, ampak tudi kritičen pretres vseh vsebinskih področij delovanja naše še vedno mlade države, ki hkrati prevzema svoje drugo predsedovanje Svetu Evropske unije. V luči teh pomembnih dogodkov smo k pisanju tokratnega uvodnika povabili izkušenega diplomata, pisatelja in v. d. direktorja Javne agencije za knjigo Dimitrija Rupla, tudi avtorja enega od prispevkov v knjigi *Z lepilom na podplatih*, ki je jubileju v čast izšla koncem preteklega leta. V knjigi uvodničar akademik Janko Kos med drugim zapiše: »Umetnost, filozofija in znanost so s skepso do vsega nadnaravnega, skrivnostnega in presežnega izgubile metafizično podlago, nadomestil jo je metafizični nihilizem, iz katerega poganja socialni in moralni anarhizem.« Ki ga že mesece doživljamo na ulicah večjih slovenskih mest in v mnogih pristranskih slovenskih medijih. Pred anarhijo v literatovi besedi opozarja tudi David Bandelj in iskanju sodobne umetnosti odpira nove možnosti v tem, »da ponovno premislimo pojem svobode, ki ne sme postati anarhija, kajti vsaka svoboda potrebuje namreč svoje meje«.

Leto, polno velikih obletnic, je tako priložnost za premislek o delu in življenju velikih ljudi in pomembnih institucij ter pomenu knjig in dogodkov, ki so zaznamovali našo preteklost in vplivali tudi na razvoj naroda. Ena pomembnejših je gotovo 170 let organiziranega slovenskega založništva oziroma prve slovenske založbe Mohorjeve družbe, ki knjige neprekinjeno izdaja že 170 let, ki je v znamenitem *Mohorjevem koledarju* od 1858 zabeležila vse, kar se je pomembnega zgodilo v slovenskem narodu in v svetu, in ki je s tiskano materno besedo prodrla v vsak slovenski dom ter postala pomemben povezovalni element slovenstva po vsem svetu. Kako odgovorno torej živimo sedanjost, ki bo oblikovala našo prihodnost?

Besede nas oblikujejo. Naj v dneh tridesete obletnice slovenske osamosvojitve zvenijo le besede edinosti, sreče in sprave. Naj bodo brez vseh meja le povezovalnost, dobrohotnost in slovenski ponos.

Dr. Dimitrij Rupel

Slovenci v Evropi

Foto: osebni arhiv

V poznih šestdesetih letih je imel moj profesor Dušan Pirjevec na Oddelku za primerjalno književnost ljubljanske Filozofske fakultete več predavanj s skupnim naslovom »Slovenci in Evropa«. Ta naslov sem si dvajset let pozneje izposodil za ciklus svojih predavanj na tedanji Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, ki se danes imenuje FDV. To se je dogajalo nekaj let pred mednarodnim priznanjem Slovenije kot samostojne države in mnogo prej, kot je postala članica Evropske unije. Takrat sem namreč naslov ciklusa svojih predavanj spremenil v »Slovenci v Evropi«. Spremenilo se je seveda tudi slovensko življenje. Še danes sem prepričan, da je bil to zgodovinski dosežek, kot ga Slovenci nismo bili sposobni nikdar pred tem. V času samostojnosti nismo postali samo člani Evropske unije in Nata, ampak smo se postavili na čelo svetovnih organizacij, kot so Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, Organizacija združenih narodov in Evropska unija. Ta dejstva smo Slovenci – če se ne motim – odrinili na rob nacionalne pozornosti oziroma v območje samoumevnosti in celo posmehovanja.

Slovenija bo letos že drugič v času svojega članstva pokazala, kako vidi svoje poslanstvo v Evropski uniji in kako vidi poslanstvo Evropske unije v mednarodnih odnosih. Na začetku slovenskega članstva (2002 oziroma 2004) je bilo splošno razpoloženje v Evropi spodbudno, danes so razmere zapletene, razpoloženje pa večkrat depresivno.

Gre za več vprašanj. Ko se pripravljamo na predsedovanje in na svoje naloge v zvezi s konferenco o evropski prihodnosti, ki se je nedavno začela, se sprašujemo o zavarovanju evropske demokracije kot *ustavne demokracije*, ki pomeni varovalko pred skušnjavami enostavne *večinske demokracije*, predvsem pa preprečevanje ponovitve *totalitarnih izkušenj*, torej *komunizma, fašizma in nacizma*. Gre za zaščito tako *evropske* kot tudi *nacionalne identitete*. Ob tem se sprašujemo, kateri izzivi so za Evropsko unijo in za Slovenijo najpomembnejši in pri katerih bi lahko prispevali kaj takšnega, da bi si nas Evropejci zapomnili.

V slovenskih načrtih za konferenco o prihodnosti Evrope vidim odmev naših zahtev oziroma pričakovanj izpred tridesetih let. Stranke slovenske pomladi so zahtevale tisto, česar ni bilo, *neodvisno narodno državo* in *demokracijo*. Ustavna demokracija seveda ne pomeni zapostavljanja večinske/parlamentarne demokracije, pač pa zavarovanje nacionalnih/državnih interesov. Z drugimi besedami: v primeru negotovosti je treba pred glasovanjem v parlamentu dati prednost ustavi. V primeru negotovosti ni prav tisto, kar odloči večina, ampak je prav, kar pravi ustava. Seveda tudi ustavna demokracija ni preprosta stvar. O (ne)skladnosti z ustavo odloča ustavno sodišče, v katerem je devet članic/članov, ki jih – sicer na predlog predsednika države – izvoli parlament z večino glasov, nato večinsko izvoljeni sodniki odločitve že spet sprejemajo z večino glasov. Bistvo ustavne demokracije je kajpada obstoj ustave. To bi v primeru evropske demokracije pomenilo *obstoj evropske ustave*, pri čemer vemo, da je najnovejši poskus *Pogodbe o ustavi*

za Evropo iz leta 2003 propadel v Franciji in na Nizozemskem. Zavrnitev morebitne evropske ustave je mogoča z vetom katere koli članice. V vsakem primeru je Evropska unija z vidika ustavne demokracije nedokončana skupnost.

Po drugi strani nacionalno odločanje oziroma *medvladni sistem odločanja v Evropskem svetu* varuje nacionalno istovetnost. Evropska unija ni nacija (kot se imenujejo ZDA[1]), ki bi bila sestavljena iz držav, ampak je državi podobna skupnost, ki je sestavljena iz nacij. Evropska unija je specifična skupnost (*sui generis*), ki je kljub določilu o »vse tesnejši zvezi« (*ever closer union*) zasidrana v narodnih državah, ki bi se težko sprijaznile z izgubo svoje identitete. Poskusi stapljanja narodov spadajo v kontekst diktatur, kot so bile nacistična Nemčija, komunistični Sovjetska zveza in Jugoslavija. Poseben paradoks je, da bi Evropska unija nekoč[2] rajši sprejela enotno Jugoslavijo kot šest ali celo sedem narodnih držav, kar so nekateri slovenski sogovorniki[3] primerjali z absurdnim scenarijem, po katerem bi se Francija razdelila v več držav in pridobila večje število komisarjev. Da bi Evropska unija funkcionirala kot »vse tesnejša zveza«, bi potrebovala ustavo, Slovenija pa je že objavila svoj predlog.[4]

Evropska unija je bila od začetka utemeljena na *spravi*, *solidarnosti* in *sodelovanju*. Po koncu hladne vojne je bil njen cilj *celotna in svobodna Evropa*. Leta 1994 sta nemška krščanska demokrata Schäuble in Lamers predlagala, da se Evropska unija prilagodi realnosti različnih, bogatejših in revnejših, večjih in manjših držav;[5] kar je po eni strani – tudi v Sloveniji – sprožilo tekmovanje za uvrstitev v »jedrno skupino«, ki so jo predstavljali Francija, Nemčija in Združeno kraljestvo; po drugi strani pa se je začela odmikati ideja o tesnejši povezavi. V zadnjih tridesetih letih, tj. po sprejetju *Pariške listine* (1990), se je Evropska skupnost/Evropska unija povečala: njene vzhodne meje so se premaknile proti vzhodu, v zadnjem času pa so se – zaradi *brexita* – proti vzhodu premaknile tudi njene zahodne meje. Vprašanje je, kdaj in kako naj se EU razširi proti jugu. Gre za vključitev držav Zahodnega Balkana.

Evropska unija je – kot rečeno – skupnost neodvisnih držav oziroma skupnost *sui generis*, ki ima nekatere značilnosti mnogonacionalne države. EU (Evropski parlament? EK?) v zadnjem času preizkuša svoje nadnacionalne pristojnosti s kritikami notranjepolitičnih razmer na Madžarskem, na Poljskem in celo v Sloveniji. To so države, ki so skupaj s Ciprom, Bolgarijo, Češko, Estonijo, Hrvaško, Latvijo, Litvo, Madžarsko, Malto, Romunijo in Slovaško vstopile v EU v tem stoletju. Deloma se ta skupina držav »pokriva« s pobudami za povezovanje držav, ki ležijo ob Baltiku, Črnem in Jadranskem morju (*Three Seas Initiative*).[6] Te države sestavljajo poseben oddelek Evropske unije. Razen Poljske in Madžarske gre za manjše in manj vidne države, ki pa imajo precej skupnih zgodovinskih izkušenj in interesov, predvsem pa so se znašle pod budnimi očmi evropske levice in – žal – tudi liberalcev, ki so po vsem videzu upali, da je v nekdanjih socialističnih državah vsaj nekaj socialistične miselnosti iz starih časov in režimov. Pri tem ne bi smeli biti presenečeni, da so te države nekoliko razočarane zaradi – recimo ji – negotovosti Zahoda in da se upravičeno zanašajo na ZDA. Namesto izzivalne in negativne politike bi morala Evropska komisija (in če je mogoče tudi Evropski parlament) do teh držav voditi spodbudno politiko (*affirmative action, positive discrimination*) in jim ne bi smela preprečevati nadomeščanja ustanov komunistične diktature z demokratičnimi ustanovami.

Kratkoročni problem EU je njena širitev proti jugu. Pomemben izziv za EU so države Zahodnega Balkana oziroma poleg Albanije še naslednice nekdanje Jugoslavije:

Bosna in Hercegovina, Črna gora, Kosovo, Severna Makedonija in Srbija.[7] Ob tem se pojavljajo nekatere zadrege. EU je že pri vabilih nekaterim našim sosedam v evropsko čakalnico namesto *pridružitvenega sporazuma* (*Association Agreement*), ki se je imenoval tudi *evropski sporazum* (*European Agreement*), uporabila formulacijo *»pridružitveno-stabilizacijski sporazum«* (*ASA*). V primeru Srbije je – v času prvega slovenskega predsedovanja – prišlo celo do nekaterih sprememb, ki so zniževale merila na srbski in izražale zadržanost na evropski strani. V času, ko je Evropski komisiji predsedoval Jean Claude Juncker, je bilo rečeno, da ne bo širitve z nobeno balkansko državo, ki ne bo imela urejenih vprašanj glede meja; kar je pomenilo, da širitve še dolgo ne bo. Danes je govor o tem, da bi v EU istočasno in skupaj vstopilo šest balkanskih držav: Albanija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Kosovo, Severna Makedonija in Srbija. Ob tem se lahko vprašamo, ali bi bila takšna širitev geostrateško/politično upravičena, vendar – v primerjavi z drugimi širitvami – površna in pretirano velikodušna. Na misel pridejo asociacije, kot je bil med obema vojnama t. i. *Doctorat pour les Balkans*, francosko spričevalo, ki je študentom z Balkana gledalo »skozi prste« in bilo manjvredno od rednih spričeval. Seveda bi kolektivna vključitev balkanskih držav avtomatično rešila zapletene mednacionalne odnose in delikatna mejna vprašanja.

Poleg širitve velik izziv predstavljajo države evropske soseščine, od Belorusije, Gruzije, Moldavije, Rusije in Ukrajine na vzhodu do držav Severne Afrike in Bližnjega vzhoda. Čeprav so »notranjepolitične« spremembe zapletene, Unijo čaka urejanje odnosov med starimi in novimi članicami, na koncu pa se postavlja vprašanje reorganizacije, morda v skladu z Ljubljansko pobudo, ki predlaga volitve evropskega predsednika na svobodnih, tajnih, neposrednih in splošnih volitvah. Če hoče EU postati »vse tesnejša zveza«, po vsej verjetnosti potrebuje ustavo. Po odhodu Združenega kraljestva, ki ga je seveda treba obžalovati (ker je pomenil oslabitev vloge EU na svetovnem prizorišču), je ovir za ta korak nemara manj.

---

[1] V ZDA »nacionalno« pomeni državno: *nation*, ki je država, združuje *states*, ki so nekaj podobnega kot dežele v evropskih državah; dežela Bavarska, ki se imenuje celo država, ima vrsto pristojnosti, kot jih imajo države, vendar spada »pod« zvezno/berlinsko vlado.

[2] Še na haaški konferenci jeseni 1991 je Evropska unija upala, da bo mogoče ohraniti Jugoslavijo, pri čemer sta Srbija in Črna gora preprosto vztrajali pri centralizmu in nerazdružljivosti, medtem ko sta si Makedonija in Bosna in Hercegovina želeli reformirano »tretjo« Jugoslavijo. Slovenija in Hrvaška sta takrat praktično že dosegli neodvisnost.

[3] Npr. Gianni de Michelis.

[4] V Sloveniji je osnutek Evropi primerne ustave (*The New Draft Treaty for the Constitution of the European Union*) sestavil profesor Peter Jambrek, predstavljena pa je bila spomladi leta 2016 – ob navzočnosti predsednika republike Boruta Pahorja, Mateja Avblja, Nika Grafenauerja, Tineta Hribarja, Ernesta Petriča in Dimitrija Rupla – kot *Ljubljanska pobuda*.

[5] 1. septembra 1994 sta nemška krščanska demokrata Wolfgang Schäuble in Karl Lamers objavila razpravo z naslovom *Überlegungen zur europäischen Politik*, v kateri sta obravnavala izzive razširjene Evropske unije. Zagovarjala sta idejo o Evropi več hitrosti (*variable Geometrie, mehrere Geschwindigkeiten*).

[6] Gre za sodelovanje dvanajstih držav: Avstrije, Bolgarije, Češke, Estonije, Hrvaške, Latvije, Litve, Madžarske, Poljske, Romunije, Slovaške in Slovenije.

[7] Slovenija in Hrvaška s »Procesom Brdo-Brioni« že nekaj (10?) let podpirata vstop osmih zahodnobalkanskih držav v EU.

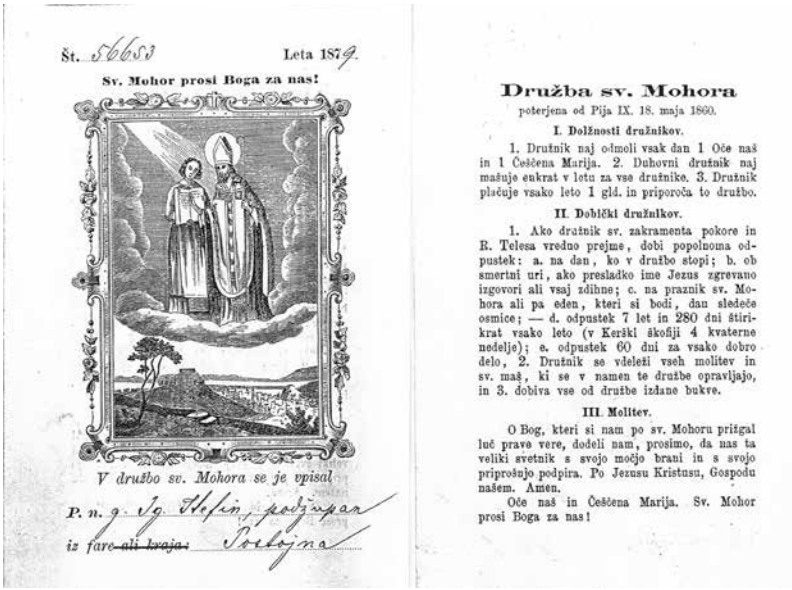
Dr. Tanja Ozvatič

170 let Mohorjeve družbe – 170 let organiziranega slovenskega založništva

Mohorjeva družba je bila ustanovljena kot knjižno društvo leta 1851 z namenom širiti slovensko bralno kulturo na celotnem etničnem ozemlju Slovencev. Mohorjeve knjige so bile pomemben konstitutiven in povezovalni element slovenskega naroda. V slovenski književni in kulturni zgodovini je imela posebno vlogo in pomen, saj ji kot najstarejši knjižni ustanovi upravičeno pripada priznanje, da je navadila Slovence brati, jim utrjevala narodno zavest in širila obzorje. Zaradi spreminjanja državnih meja skozi zgodovino Mohorjeva danes deluje v treh državah s sedeži, v Celju, Celovcu in Gorici – kot samostojne založbe, a s skupnimi koreninami. Ob jubileju slovenskega organiziranega založništva zato bralca vabimo na kratek sprehod skozi pomembnejše zgodovinske mejnike prve slovenske založbe.

Anton Martin Slomšek (1800–1862) je kot bogoslovec prvoletnik začel novembra 1821 v celovškem bogoslovju poučevati svoje tovariše slovenščino in že takrat je v njem tlela želja, da bi Slovenci dobili svojo ustanovo, kjer bi *»veselo enkrat Slovencem svetili z besedo in z dejanjem, ne po nemško, temveč po slovensko! Da, jaz upam in upam, da bo tudi iz naše srede lep sad Slovencem izzorel, lep sad učenosti, od katerega se bo mladi rod slovenski oživil … Že dolgo bo črna zemlja naša trupla krila, daleč v večnost bomo stopili, in še bo naš trud slovenščini žlahtni sad prinašal.«* Ta njegova želja se je Društvu sv. Mohorja uresničila šele trideset let kasneje, Slomškov trud in trud njegovih somišljenikov ter vseh generacij predanih mohorjanov pa prinaša slovenščini žlahtni sad tudi danes, po 17 desetletjih neprekinjenega delovanja.

Slomšek je leta 1835 s pozivom somišljenikom izoblikoval misel o redni ljudski založbi, 1845 pa kot kanonik v Šentandražu in škofijski vrhovni šolski nadzornik na visoki cesarsko-kraljevi ilirski gubernij v Ljubljani vložil prošnjo za ustanovitev *»družbe z udi, katerih naloga bi bila spisovati koristne, spodbudne knjige za ljudstvo in za šolska darila, jih dajati v tisk in jih širiti med ljudmi po kar najnižji ceni«* in ji priložil pravila delovanja, a je bila prošnja z dopisom študijske dvorne komisije na Dunaju z dne 29. marca 1845 zavrnjena; 15. aprila 1845 pa jo je zavrnil tudi ljubljanski gubernij. Slomšek je po tej boleči zavrnitvi začel 1846 sam izdajati vzgojno knjigo *Drobtinice*, a je uredništvo opustil, ker je istega leta postal škof. Živo pa je ohranjal misel na knjižno založbo, saj je bila 1826 že ustanovljena Srbska matica, 1831 v Pragi Češka matica, 1842 v Zagrebu Ilirska in pozneje Hrvatska matica. Za svojo zamisel o ustanovitvi slovenskega knjižnega društva je 1850 pridobil stolnega kaplana Andreja Einpielerja (1813–1888), poznejšega velikega voditelja koroških Slovencev, in slavista Antona Janežiča (1818–1869). Ti trije, Slomšek, Einspieler in Janežič, so postali ustanovni

Št. 56658 Leta 1879.

Sv. Mohor prosi Boga za nas!

V družbo sv. Mohora se je vpisal

P. n. g. Ig. Hefin, podžupan

iz fare ali kraja: Šoštanj

Družba sv. Mohora

poterjena od Pija IX. 18. maja 1860.

I. Dolžnosti družnikov.

1. Družnik naj odmoli vsak dan 1 Oče naš in 1 Češčena Marija. 2. Duhovni družnik naj mašuje enkrat v letu za vse družnike. 3. Družnik plačuje vsako leto 1 gld. in priporoča to družbo.

II. Dobički družnikov.

1. Ako družnik sv. zakramenta pokore in R. Telesa vredno prejme, dobi popolnoma odpustek: a. na dan, ko v družbo stopi; b. ob smertni uri, ako presladko ime Jezus zgrevano izgovori ali vsaj zdihne; c. na praznik sv. Mohora ali pa eden, kteri si bodi, dan sledeče osmice; — d. odpustek 7 let in 280 dni štirikrat vsako leto (v Kerški škofiji 4 kvaterne nedelje); e. odpustek 60 dni za vsako dobro delo, 2. Družnik se vdeleži vseh molitev in sv. maš, ki se v namen te družbe opravljajo, in 3. dobiva vse od družbe izdane bukve.

III. Molitev.

O Bog, kteri si nam po sv. Mohoru prižgal luč prave vere, dodeli nam, prosimo, da nas ta veliki svetnik s svojo močjo brani in s svojo priprošnjo podpira. Po Jezusu Kristusu, Gospodu našem. Amen.

Oče naš in Češčena Marija. Sv. Mohor prosi Boga za nas!

Izkaznica; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

temeljni kamen Mohorjeve družbe.

27. julija 1851 so Slovenci na Koroškem sestavili oklic za novo knjižno društvo in ga razposlali na vse vetrove, jeseni je bil objavljen tudi v Janežičevi *Slovenski Bčeli*. Društvo se je imenovalo Društvo svetega Mohorja, njegov namen pa je bil »*na svetlo dajati in razširjevati dobre knjige, ki um, srce in voljo ljudi razsvetliti in požlahtniti in se zraven tudi dober kup razprodajati zamorejo*«. Ta datum šteje tudi kot rojstni datum Mohorjeve družbe. Za zavetnika so si izbrali oglejskega svetega Mohorja, ki so ga takrat častili po vsem slovenskem ozemlju kot najstarejšo pričo krščanstva na naših tleh.

Društvo sv. Mohorja je leta 1852 izdalo prve knjige in jih z letnico 1853 poslalo svojim 785 udom (članom). Koroški deželni glavar je potrdil društvena pravila 28. avgusta 1853, v odboru pa so bili zastopniki vseh škofij, kjer so živeli Slovenci. Zaradi upadanja naročnikov v naslednjih letih so 22. januarja 1860 v Celovcu društvo preosnovali v cerkveno bratovščino Družbo sv. Mohorja, ki jo je potrdil papež Pij IX. Družbo so vodili po novih pravilih, organizirana je bila po župnijah. Sklenili so, da bodo vsako leto izdali dvoje večernic kot ljudsko berilo, tudi koledarček bodo dobili udje vsako leto za letno udnino enega goldinarja. Število udov je takoj naraslo na 1.116, že leta 1868 jih je bilo 10.448; krivulja se je še strmo dvigala in dosegla višek ob koncu prve svetovne vojne leta 1918, ko jih je bilo 90.512 – največ v Mohorjevi zgodovini.

Zanimiv je seznam prvih dosmrtnih udov, ki ga je Einspieler objavil v *Koledarju* za leto 1878. Med tistimi, ki so plačali po 15 goldinarjev, s tem postali dosmrtni udje in knjige vsako leto dobivali brez plačila, so zapisani ljudje vseh stanov in poklicev: ob škofih, župnikih in kaplanih najdemo preproste dekle, kuharice, dijake, kmete in obrtnike, profesorje pa seveda tudi ustanove, kot so knjižnice, šole in podobno, in to iz vseh slovenskih dežel. V poznejših desetletjih je Družba v vsakem *Koledarju* objavljala imenik vseh svojih udov, kot nekakšen naslovnik Slovencev, ki se zanimajo za krščansko kulturo.

Že v prvih letih si je odbor prizadeval, da bi dobil dobre rokopise in jih je tudi pošteno plačeval. Leta 1862 je razpisal nagrade za poslana nova besedila, in sicer za povest, izvirno ali prevedeno, za zgodovinsko besedilo in za naravoslovno študijo. Vsa so morala biti napisana za preproste bralce. Prva »darila«, kakor so imenovali nagrade, so dobili Janez Cigler, Filip Jakob Kafol, Fran Erjavec in Josip Jurčič (za *Jurija Kozjaka*).

Obsežna dela so pri Mohorjevi od vsega začetka izdajali v snopičih: vsako leto nekaj tiskarskih pol, ki so jih naročniki skrbno hranili in jih dali vezati, ko je bil spis končan. Tako je izhajala Staretova *Občna zgodovina*, še pred njo pa *Življenje svetnikov*, *Kristusovo življenje* in druge knjige, proti koncu zlasti Grudnova in Malova *Zgodovina slovenskega naroda*.

Mohorjeva tiskarna v Celju; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Težke dneve je Mohorjeva doživljala ob razpadu Avstro-ogrske monarhije, takoj potem, ko je doživela svoj številčni vrh. Slovenci po letu 1918 niso več živeli v eni državi, na Koroškem so se začeli nemiri, ki so pripeljali do plebiscita, prometne zmede so marsikateremu zvestemu mohorjanu preprečile, da bi dobil naročene knjige. Vojska generala Rudolfa Maistra je pred umikom iz Celovca svetovala vodstvu Družbe, naj se s tiskarno in z zalogo knjig začasno umakne na Prevalje, na skrajni vzhodni del Koroške, ki je bil že trdno v novi slovanski državi, bodoči Jugoslaviji. Tako se je Mohorjeva pod vodstvom ravnatelja svoje tiskarne, duhovnika Josipa Zeichna (1874–1939), skupaj s stroji, materialom in osebjem julija 1919 po železnici odselila na Prevalje. Koroški plebiscit oktobra 1920 se je za Slovence izšel neugodno, gonja proti Slovencem ni ponehala in tako si je Mohorjeva morala urediti vsaj začasen dom na Prevaljah. Število udov je padlo pod polovico (leta 1925 jih je bilo 38.093) tudi zato, ker Goriška in Koroška nista bili več v isti državi. Že v času, ko je bila Mohorjeva na Prevaljah, so bili goriški Slovenci prisiljeni ustanoviti lastno Goriško Mohorjevo družbo (1924), če so si hoteli oskrbeti slovenske knjige. Fašizem je namreč že v prvih dveh letih vladanja prepovedal uvoz mohorjevk in drugih slovenskih knjig iz Jugoslavije. Ker vrnitev v Celovec ni bila mogoča, so odborniki Mohorjeve družbe iskali drug primeren kraj, ki bi Družbi omogočal razvoj in nadaljevanje začetega dela. Odločili so se za Celje, skoraj geografsko središče Slovenije. Tako je Družba od oktobra do decembra 1927, spet pod vodstvom ravnatelja Josipa Zeichna, vse svoje imetje na 38 vagonih preselila v knežje mesto Celje.

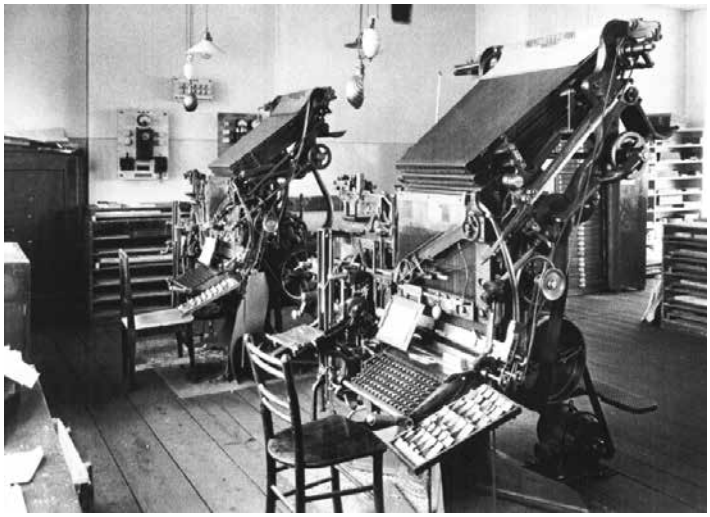
Ob nameravani preselitvi Mohorjeve s Prevalj v Celje leta 1926 je celjska mestna občina, kjer je vladala Samostalna demokratska stranka, odklonila koncesijo za Mohorjevo tiskarno v Celju. Hinko Smrekar je to upodobil v znani karikaturi: celjski mestni policaj prepoveduje vstop v mesto vlačugi, tatu in razbojniku ter sv. Mohorju. Šele pritožba na velikega župana v Mariboru je zalegla, da se je Mohorjeva 1927 lahko preselila v Celje.

Vodstvo se je že leta 1922 odločilo, da zaradi oddaljenosti Prevalj preseli uredništvo mohorskih knjig v Ljubljano. Trnovski župnik Fran Saleški Finžgar

(1871–1962), priznani pisatelj, je kot urednik in kmalu tudi kot tajnik (1923–1952) dosegel, da se je izdajanje knjig popolnoma prenovilo. Mohorjeva je začela izdajati mesečni družinski list *Mladika* (1923), hkrati je Finžgar zasnoval tudi izdajanje doplačilnih knjig poleg tradicionalne *Redne zbirke* s *Koledarjem*. Za mohorjane na avstrijskem Koroškem so od 1929 do 1940 tiskali *Koledar* posebej kot koroško izdajo, vsebina pa je bila v glavnem ista kot za domače naročnike.

Družba sv. Mohorja je ves čas ostajala enovita, v odboru so bili še vedno koroški člani, ki so se udeleževali sej do Hitlerjeve zasedbe Avstrije 1938. Tega leta so se zastopniki z obeh strani državne meje dogovorili za nova skupna pravila, ki so bila deloma različna za Celovec in Celje, dogovorjen pa je bil skupni nadzorni odbor. Za celovško Mohorjevo, ki v tem času založniško ni delovala, jih je potrdil celovški škof (upravitelj) dr. Rohracher. Pravila in vodila Družbe sv. Mohorja v Celju, ki je v tem času doživela enega svojih vrhuncev, pa je potrdil lavantinski škof Ivan Jožef Tomažič. Koroški duhovnik dr. Josip Zeichen je kot ravnatelj celjske tiskarne do 1933 osebno združeval vse Slovence pod Mohorjevo streho. Ko je leta 1939 na Koroškem umrl, je bil to nekakšen simbol, da je povezave konec, saj je 22. maja 1940 nacistična oblast prepovedala Družbo v Celovcu in pozneje celo vknjižila njeno premoženje kot lastnino nemškega rajha.

V matični Sloveniji je pod Finžgarjevim vodstvom število mohorjanov raslo in leta 1931 doseglo nov višek: 61.848 udov. Med letoma 1930 in 1941 je Mohorjeva v Celju postala zelo pomembna založnica vsakovrstnih slovenskih knjig. Ni mogoče prezreti nad 120 zvezkov *Mohorjeve knjižnice*, 20 zvezkov *Cvetja iz domačih in tujih logov*, zbirke *Cerkvenih očetov izbrana dela*, vrste pomembnih izdaj v okviru *Znanstvene knjižnice* (Leonida Pitamica *Država* /1927/, Andreja Gosarja *Za nov družabni red* /1933–1935/, Viktorja Korošca in Gregorja Kreka učbeniki o rimskem pravu /1936–1941/; Avgusta Pirjevca priročnik *Knjižnice in knjižničarsko delo*). Največji načrt je Mohorjeva hotela uresničiti z velikopotezno Mohorjevo občo zgodovino, od katere je leta 1939 izšla samo Sovretova knjiga (druga v zbirki) *Stari Grki*, pa še od te je velik del naklade ob nemški zasedbi Celja končal v papirnici.

Stavna stroja v Mohorjevi tiskarni; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Delo, ki so ga pred drugo svetovno vojno za izdajanje Mohorjevih knjig opravljali v Ljubljani, je bilo odločilno za to, da je po nemški okupaciji Celja – aprila 1941 so Nemci zasedli Mohorjevo tiskarno, zaloge knjig pa so odpeljali v papirnico v Radeče – Družba vsaj delno živela. Ob podpori ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana in

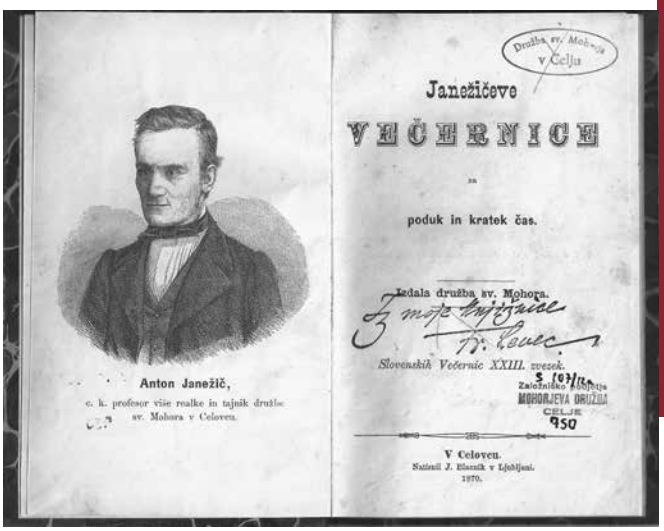
požrtvovalnem delu urednika Finžgarja je za vsako vojno leto izšel vsaj skromen *Koledar*, vseh knjig pa je Družba v Ljubljani izdala 31.

Leta 1945 sta Mohorjevo hišo v Celju zadeli dve bombi. Hiša na Gosposki je bila popolnoma uničena, na Prešernovi pa poškodovana, oboje je bilo po vojni temeljito obnovljeno. Tiskarna in knjigoveznica nista bili poškodovani. Po vojni je bila tiskarna podržavljena in Mohorjevi nikoli ni bila vrnjena.

Odborniki so s tajnikom Finžgarjem takoj po vojni načrtovali oživitev dela Družbe v svobodni domovini. Javne izjave Prežihovega Voranca, da brez Mohorjeve ne bi postal pisatelj, in predsednika vlade Borisa Kidriča o koristnosti Mohorjeve so podpirale optimizem odbornikov. Res je bilo število udov leta 1948 celo 70.233, toda v naslednjih letih je deklarirano »pomanjkanje papirja« omejevalo naklade. Tako so »pomanjkanje papirja« in težave s tiskarno povzročili, da je bilo v letih 1949–1951 udov navidezno samo 40.000. Zmeda med naročniki in težave odbora so se povečale, ko so leta 1947 v Ljubljani ustanovili zadrugo: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, tiskovna in produktivna zadruga v Celju, ki je začela delovati vzporedno s cerkveno bratovščino Družbo sv. Mohorja. Nova zadruga je začela izdajati vrsto knjig, ki niso bile vse v duhu Mohorjeve družbe, ustvarjale pa so videz, da izhaja veliko raznovrstnih mohorskih knjig. Da je bila zmeda med mohorjani velika, razodevajo oglasi v letnem *Koledarju* Družbe, da je treba Zadružne knjižne izdaje naročati in plačevati posebej. S takšnimi in podobnimi pritiski (hišne preiskave, zasliševanja, sodni postopki) je nova oblast zavirala delo Mohorjeve družbe in skušala omajati zaupanje slovenskih kristjanov vanjo.

Tudi pravni položaj Mohorjeve družbe je bil po vojni dobrih trideset let nedorečen. Status cerkvene bratovščine je bil za državni pravni sistem nesprejemljiv, zato se je leta 1955 preimenovala v Založniško podjetje Mohorjeva družba, ki ga je formalno ustanovila »skupina občanov«, deset nekdanjih odbornikov s Finžgarjem na čelu. Po novih pravilih je izbiral knjige za izdajo poseben Založniški svet, v katerega je člane imenoval Svet za prosveto in kulturo pri vladi Ljudske republike Slovenije. V tem Svetu so bili kristjani in komunisti, da bi bila zagotovljena zveza s Slomškovim izročilom in hkrati »družbeno koristna vloga« Mohorjeve družbe v novih časih. Urednik in ravnatelj (direktor podjetja) dr. Stanko Cajnkar je moral skrbeti za ravnotežje med obema stališčema. V tem času (med 1956 in 1967) se je gibalo število Mohorjanov okrog 80.000, vsaj *Koledarjev* je bilo vsako leto tiskanih toliko. Pripraviti je bilo treba tudi celo vrsto samoupravnih aktov, ki pa niso bili nikoli sprejeti. Leta 1968 so se s posebnim pismom tudi slovenski škofje zavzeli za prenovitev Družbe in začelo se je prizadevanje, da bi Mohorjevo preoblikovali v društvo. Toda šlo je počasi, šele občni zbor 9. junija 1976 je sprejel nova društvena pravila, ki so bila po dolgih usklajevanjih z državno zakonodajo potrjena 1980. Tako je bila Mohorjeva družba 6. maja 1980, po skoraj 130 letih, spet vpisana v register društev. Po nacionalizaciji je bil njen sedež na različnih lokacijah v Celju (Zidanškova 7 do 1987, Čuprijska 10 /danes Razlagova 10/ 1986–2006). Leta 1994 je morala Mohorjeva družba ponovno odkupiti stavbo na Prešernovi 23 od podjetja Cetis, 2001 je porušila staro tiskarno, opravljene so bile arheološke raziskave, novembra 2003 pa so začeli graditi moderen poslovni objekt Mohorjev atrij, ki je bil dokončan 2005 in za katerega sta njegova arhitekta Andrej Kemr in Igor Skulj leta 2005 prejela Plečnikovo medaljo.

Društvo Mohorjeva družba torej že 170 let neprekinjeno izdaja slovenske knjige, na slovenskih tleh pod blagovno znamko Celjska Mohorjeva družba. Ostala je zvesta Slomškovemu izročilu, njena dejavnost ostaja izdajanje knjig. Poleg Celja ima svojo poslovno enoto s knjigarno tudi na Nazorjevi ulici 1 v Ljubljani.

Slovenske večernice; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Mohorjeva je slovenski narod »vodila do sedanje kulture« (F. S. Finžgar), »bila je in je dokaz naše življenjske moči in moči našega duha« (Ivan Pregelj), je »vzgojiteljica naše narodne zavesti, saj so se po njeni zaslugi slovenska narodna ozemlja ohranila slovenska« (Janko Moder). Zbirka *Slovenske večernice* je najstarejša slovenska knjižna serija in še vedno vsako leto izide v zavidljivi nakladi okrog 2000 izvodov. Kot je v letošnjem (2021) *Mohorjevem koledarju* zapisal profesor dr. Miran Hladnik, *Slovenske večernice* »ni samo ime popularne knjižne zbirke, ampak je drugo ime za slovensko bralno kulturo. Slovenci so kulturna nacija v veliki meri po zaslugi *Slovenskih večernic*, ki so branje leposlovja zasidrale kot množično dejavnost. Projekt slovenstva je bil po zgledu drugih nacionalnih gibanj 19. stoletja meščansko liberalskega značaja, vendar njegov uspeh temelji tudi na ljudskoprosvetnem aktivizmu, ki ga je gojila Mohorjeva družba.«

Predniki so mohorjevke hranili kot domačo svetinjo in jih izročali iz roda v rod kot dragoceno dediščino. Zato je družba leta 2001 na predlog Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Slovenske matice in Društva slovenskih pisateljev prejela tudi zlati častni znak svobode RS »za neutrudno širjenje slovenske knjige in utrjevanje narodne zavesti med Slovenci«. Leta 1992 je založba prejela tudi Ciril-Metodovo odličje, Ciril-Metodovo odličje je prejel tudi Mohorjev avtor – misijonar Peter Opeka, v letu 2021 pa je Mestni svet Mestne občine Celje za »170 let neprekinjenega delovanja, za vrhunske dosežke na področju založništva in kulture ter za širjenje ljubezni in spoštovanja do slovenskega jezika« Celjski Mohorjevi družbi podelil zlati celjski grb.

Slomškova preroška vizija je rodila prvo slovensko založbo. Tudi po 170 letih se s hvaležnostjo zavedamo sadov današnjega slovenskega jezika, ki jih je rodil trud ustanoviteljev Mohorjeve družbe. Številne generacije plemenitih Mohorjevih ustvarjalcev so doprinesle h kulturnemu, družbenemu in gospodarskemu napredku naroda ter krepile ugled Mohorjeve družbe; ne le na zdravih krščanskih temeljih, ampak tudi za napredek in omiko vsega naroda. Vodstvo založbe je tudi skozi najtežje čase ostalo zvesto svojemu poslanstvu in spretno krmarilo skozi zgodovinske danosti vsakokratnega trenutka. Vendar pa je prav, da se zavedamo, da slovenski jezik in slovenska knjiga nista samoumevni danosti. Zanju si je treba prizadevati. Slovenski založniki pa v teh prizadevanjih obstanemo le, če imajo naše knjige tudi svoje bralce in kupce.

Nevenka Miklič Perne

Za robom jezika

Samo ta tišina,
ki rahlo naguba
vodno površino
in za robom jezika
nemočno pljuskne
ob smreke,
ki varujejo gozd
pred vsakdanjostjo,
samo ta tišina
je moje orodje.

Ponižnost

Vse se je znova začelo
v nekih preprostih
oblikah
dela, služenja.

Spoštljivo se premikati
in opravljati preproste gibe.

Biti ponižen pred sliko,
je rekla Metka Krašovec,
pred sliko, ki jo slikaš.

Vedno si na začetku,
tako pravi Ikara,
iz tega veje neka ponižnost.

Za celoto je včasih treba žrtvovati najboljši del,
to je rekel Gustav Gnamuš, ko nas je učil slikanja.

Te misli me obletavajo, ko čistim korito.

Lepota je v nekem ponavljanju,
lepota je v nekem ponavljanju,
katerega učinek je viden na nasprotnem koncu planeta
in ga ne vidiš.

Se spomniš, ko si bila deklica in si hodila po nedotaknjenem snegu,
kolikšno je bilo tvoje hrepenenje,
je segalo do najvišje veje?

Umetnost se rada izmika,
iščem jo vedno znova,
tako kot Boga.

Skrivnost

V vesolju
se ena skrivnost skrije
za drugo,
večja za manjšo,
največja skrivnost
najbolj seka ven,

odmeva po vesolju:
v polžji hišici
in v medprostoru
zvezd.

Kam največja skrivnost
odlaga škatle
polne istih vprašanj
od začetka časa?

Kaj si misli,
ko jo obtožujejo
trave, oblaki, vode,
mladiči, dojenčki, starci
in vse vmes?

Kako to zmore
in se ne razkrije?

Obrobje

Obrobje –
moja
skrita
sočnost,
jedro
in razkošje,
skriti as,
ki ga še ne priznavam.

Rob –
pesem jutranja.
In večerna.

Domovina
skalnata.
In sladka.

V centru,
kamor gravitira
rahla duša,
ne bo prišlo
do izravnave,

s te zorne točke
pa lahko rečem:
tvoja roka je na moji rami.

Nevenka Miklič Perne (1982) je izdala dve pesniški zbirki, *Ideali* (Zavod Droplja, 2013) in *Lisičja vstopnica* (Založba Litera, 2018), pesmi objavlja tudi v literarnih revijah, zbornikih in na radiu. Pri pisanju v ospredje postavlja eksistencialna vprašanja in nenehno oprezanje za presežnim. Včasih pesmi poveže z risbami. Leta 2018 je za cikel pesmi *Travniki* prejela zlato priznanje *V zavetju besede* (JSKD). Pripravlja tretjo pesniško zbirko.

Brane Senegačnik

Koncert na Rožniku

Saksofon riše nebo
po rožnatih obokih,
po vlažnem ometu, po okenskih šipah,
po starih črkah na marmornih tablah ga riše,
po mislih na to, kar bi moral že zdavnaj povedati,
pa nisi in nikoli ne boš,
po mislih na neljubljeni, vse hitrejši jutri,
po krčih spoznanja,
kako to vendar vse gre,
kako se stene praznine bližajo,
tudi če miruješ,
na vsa tista življenja brez vrat in oken,
po zmeraj ožjem hodniku let,

in tudi zunaj ga riše:
barve, spominsko žareče,
svetloba prihodnosti, lahka,
da za hip zastane dih:
»Kaj se vendar tu preliva?«
vse to, resnično in neresnično,
vstaja od nekod in lega na ulice,
nerazdružno, nedosegljivo, resnično,
tapiserija izgubljenega in sanj,

dolge, mirne poteze saksofonovih zvokov
brišejo življenje,
rišejo življenje,
od vedno si tu,
kot bi trenil, te ni,

nevidne freske dihajo,
vsi smo na njih,
tudi ti, ki so že bili,
dihajo, rastejo,
tudi to, kar se dogaja
na vselej le naši, na nevidni strani življenja,
je tu,

ker upanje je zmeraj tudi pozaba,
je trepetanje zraka,
najtišji pogovor samot,
najneopisljivejši okus resničnosti,

saksofon riše nebo,
po stemnelem zelenju,
po svinčenih gorah septembra,
ki rastejo nad mestom
in se ne menijo za nikogar,
njihova žalost je tvoja žalost,
njihova neskončnost ni tvoj del,
po obledelem nebu riše nebo:
velike zlate ladje zvokov
same ustvarjajo daljavo,
ki se odpira in izginja
v isti smeri kot spomin.

Konstantin Kavafis

Prevedla Dragica Fabjan Andritsakos

Zidovi

Brez premisleka, brez obžalovanja, brez sramu
so visoke in močne zidove zgradili okrog mene.
Zdaj sedim in obupavam tu.
Drugega ne mislim – ta usoda v glavi žre me …
Ker sem zunaj imel toliko stvari.
Ah … kako da nisem opazil, ko so zidove gradili?
Nikoli nisem slišal glasov, ne, da se kaj gradi.
Neopazno od sveta zunaj so me ločili.

1896 / 1897

Itaka

Ko boš odšel na potovanje proti Itaki,
zaželi si, da pot bila bi dolga,
polna dogodivščin, polna spoznanj.
Lajstrigonov in Kiklopov,
srditega Pozejdona ne boj se,
na svoji poti jih ne srečaš nikdar,
če je tvoja misel vzvišena, če se izbrana čustva
dotikajo telesa in duha.
Lajstrigonov in Kiklopov,
divjega Pozejdona ne boš srečal,
če jih ne nosiš v svoji duši,
če jih tvoja duša ne postavi predte.
Zaželi si, da pot bila bi dolga.
Da bi bilo mnogo poletnih juter,
ko boš, s kakšnim veseljem, s kakšno hvaležnostjo,
prišel v pristanišča, ki jih vidiš prvič:
da se ustaviš pred feničanskimi trgovinami
in si nakupiš dobrih reči,
koral in biserov, jantarja in ebenovine
in vseh vrst dišav opojnih,
kolikor moreš opojnih dišav.
Da bi šel v mnoga egiptovska mesta
in se od modrih učil in učil.
Vedno imej v mislih Itako.
Da prideš tja, to je tvoj cilj.
Vendar nikar ne hiti s potovanjem.
Naj raje traja mnogo let
in pristaneš na otoku že kot starec,
bogat s tem, kar si na poti pridobil,
ne da bi pričakoval bogastvo od Itake.
Itaka ti je dala lepo potovanje.
Brez nje ne bi odšel na pot.
A več nima ti kaj dati.
A če jo boš našel revno, Itaka te ni ogoljufala.
Tako moder si postal, tako izkušen,
da zdaj že veš, kaj pomenijo Itake.

1910 / 1911

Kolikor moreš

In če ne moreš živeti svojega življenja, kot bi rad,
vsaj to poskusi,
kolikor lahko: ne ponižaj ga
v nenehnem druženju,
vrvenju in blebetanju.
Ne ponižaj ga, s tem da ga kažeš,
ga vlačiš sem ter tja in ga prepuščaš
vsakdanjemu nesmislu
druženj in zvez,
vse dokler ne postane tuje breme.

1905 / 1913

Ko se vzbudijo

Poskušaj jih obvarovati, pesnik,
če še tako so redke in minljive
ljubezenske podobe, v sebi.
Napol prikrite daj jih med vrstice.
Poskušaj jih držati, pesnik,
ko se vzbudijo v tvojih mislih,
ponoči ali v siju popoldneva.

1913 / 1916

Mesto

Dejal si: »Odšel v drugo bom deželo, na drugo morje se odpravil,
na kako drugo mesto, boljše, kot je to, bom že naletel.
Zapisano obsodbi je vse, karkoli sem začel:
srce – mrlič – je pokopano.
Do kdaj veneti še bo duhu tukaj dano?
Če kamorkoli gledam, če kamorkoli se ozrem,
življenja črne ruševine se odpro očem,
kjer toliko sem let preživel, jih pogubil in zapravil.«
Ne boš jih našel, novih krajev – morij drugih ne boš odkril.
Za tabo šlo bo mesto. Po istih hodil boš poteh,
staral se v soseskah boš prav teh:
v istih hišah boš sivel.
Na drugo nič se ne zanašaj, vedno v isto mesto boš prispel,
ni ladje zate, zate ceste ni.
Tako kot v temle kotu majcenem
uničil si življenje, na celem svetu bi ga pogubil.

1894 / 1910

Izbor iz: Konstantin Kavafis, *Zbrane pesmi*, KUD Logos 2020 (z dovoljenjem)

Mateja Gomboc

Marta

Drugi so že zapustili akademijo, šli so na kosilo. Samo onadva sta še sedela v preddverju. Stoli so bili togi, neudobni, a ni se premaknila, še dihala je plitvo, kot je enkrat videla vrabčka, ki je ležal na dvorišču, kri mu je tekla iz kljuna, nato je nehal dihati in pokopala ga je pod grmom. Na glinenih ploščicah je bil zalepljen žvečilni gumi, že črnikav od številnih prehojenih korakov. Tu in tam so se ji rame stresle od prejšnjega hlipanja.

Odprla so se vrata dvorane, dvignila je pogled. Člani komisije so šli proti njima. Srce se ji je skrčilo od groze. Pogledali so jo in se ji prijazno nasmehnili, zadnji, mlad Francoz s kodrastimi lasmi je stegnil palec in ji nakazal, da je bil z njenim nastopom zadovoljen. Vrnila mu je nasmeh in se še isti hip prestrašila: kaj, če je to videl oče?

Videl je. Vendar zdaj ni imel časa zanjo. Naglo se je dvignil s stola in se pognal proti komisiji: »Danke, thank you, merci.« Za kaj se jim je zahvaljeval? Navdalo jo je z negotovostjo. Segel je vsakemu v roke in ponavljal zahvale. Prijazno so mu kimali. Kaj, če se mu bodo zdaj smejali? Ustrašila se je zanj. Oče je gledal za njimi, dokler niso izginili za nihajnimi vrati.

»Kakšni ljudje, kakšne veličine!« je zavzdihnil in jo ošinil s pogledom. »Kaj se pa spet cmeriš?«

Ni si mogla pomagati, spet so se ji oči napolnile s solzami in že upočasnjeni sunki hlipanja so postali spet pogostejši. O bog, da ne bo znova … Spet so se odprla vrata dvorane in v dvojici, ki se jima je bližala, je prepoznala učitelja.

»O, še ste tu,« se je učitelj zaustavil ob njiju in pogledal očeta. Drugi je šel ven. Utegnila si je z roko seči čez oči in si obrisati mokroto. Učitelj se ni uzrl vanjo.

»Dobro ste jo pripravili,« je pokimal očetu.

Oče je zadovoljen odkimal: »Ah, ne jaz, vi ste jo dobro pripravili.«

»Poznalo se ji je, da je veliko vadila,« je nadaljeval učitelj. »Natančen nastop, ni kaj. Komisija je bila navdušena. In kolikor sem uspel ujeti …«

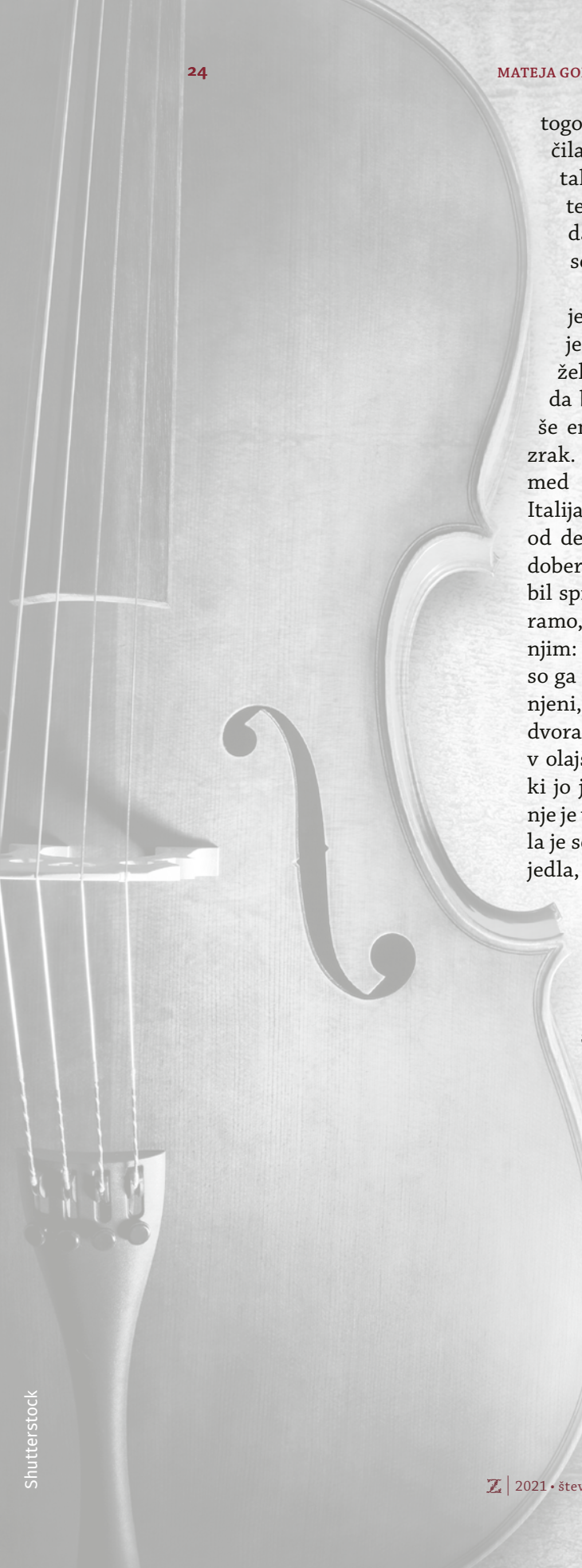
Ni nadaljeval. Šele zdaj jo je pogledal in ji spustil roko na ramo: »V redu si bila, Marta. Ko vsaj ne bi bila tako stisnjena vase. Kot kup nesreče si bila …«

»Kajne? To sem ji rekel tudi jaz,« je pohitel oče. »To ji pravim vedno: ne drži se kot kisla repa. Saj ti ni hudega! Kaj pa ti veš, kaj je življenje?«

Dvignila je oči in pogledala učitelja. Odmaknil je roko z njene rame, stopil korak nazaj in rekel: »Skratka, lahko računamo na kaj. Najmanj tretje mesto.«

Z naglimi koraki je šel ven in nihajna vrata so nekajkrat prinesla piš vročega predpoletnega dne.

»No, vidiš, tudi on!« se je oče obrnil proti njej in jo prijel za ramo, na točno istem mestu kot prej učitelj, le da je oče pritisnil koščene prste do bolečine. Hotela se je skrčiti, toda zadnji hip se je spomnila, kako ga to razjezi, zato je ostala

Shutterstock

togo zravnana. »Saj sem ti povedal. Uničila me boš. Kaj vse naredim zate, ti pa tako. Najdražje čelo sem ti kupil, vozim te na vaje, čas in denar zapravljam, vse dam zate, ti pa se držiš kot žegnana sol. Ti …«

Spet se je razvnel in ustrašila se ga je, da se bo spet zgodilo kot prej, ko jo je za vrati garderobe butal ob steno. V želodcu se ji je dvignilo in zbala se je, da bo bruhala. Pogoltnila je slino, nato še enkrat, da bi prešlo. Globlje je zajela zrak. Nihajna vrata so se spet odprla in med sproščenim čebljanjem so vstopili Italijani, trije otroci in tri ženske. Eden od dečkov je bil na tekmovanju posebno dober, na harmoniko je igral Čmrljev let in bil spreten kot cigan. Oče je spustil njeno ramo, si nadel širok nasmeh in rekel proti njim: »Buon giorno.« Niso ga slišali ali pa so ga nalašč preslišali. Navsezadnje so bili njeni, njuni tekmeci. Šli so mimo njiju v dvorano in vrata pustili odprta. To ji je bilo v olajšanje. Oče je sedel in odprl aktovko, ki jo je imel prislonjeno na nogo stola. Iz nje je vzel zavitek in ji ga dal: »Na, jej.« Vzela je sendvič in sedla. Čeprav že od jutra ni jedla, ni bila lačna. Vseeno je odvila papir in odtrgala košček. »Pa ne jej mi kot kak vrabec,« je zagodrnjal in se zazrl nekam daleč, da je za nekaj časa ostala sama s svojimi mislimi.

Mimo njiju so zdaj prihajali v skupinah in odhajali v dvorano. Pogledala je proti viseči uri in spet jo je stisnilo v srcu: še nekaj minut in razglasili bodo rezultate. Oče je še vedno odsotno gledal proti izhodu. Izkoristila je in zavila ostanek sendviča v papir ter ga porinila v kovček, v predal za note. S hrbtom roke si je obrisala usta, da ne bi ostala kakšna drobtina na njih, in si šla še enkrat čez oči. Oče je začutil njeno premikanje, še sam je pogledal na uro in se dvignil.

Poravnal si je ovratnik in kravato, si nadel suknjič, čeprav je bilo poletno soparno. Zravnal se je in z aktovko v rokah bil videti kot minister. Še sama je vstala, si ob krilo obrisala potne roke in se sklonila h kovčku. Mehki naramnici sta jo zbudili. Zavibriralo je od domačnosti med njo in violončelom, pospravljenim v temno zelenem kovčku. Prijela je za obe naramnici, dvignila kovček in si ga z navajeno kretnjo oprtala, najprej desno, nato levo roko. Šele z njim na hrbtu se je lahko zravnala. Pomislila je na konico kovčka, v katero je segal vrat violončela. Skoraj meter višja je zdaj.

»Ajde, greva,« jo je porinil predse.

Dvorana je bila na pol polna, tako kot prej. Njuni mesti sta bili še prazni, prav tako učiteljevo ob njiju. Snela si je kovček, ga položila na tla ob sedeže in zdrsnila na svoje mesto. Vrata v dvorano so se zaprla. Prisluhnila je: mrmranje v različnih jezikih je bilo vse bolj polifonično, polglasno, nervozno. Nenadoma je vse potihnilo, ko so se na desni ob odru odprla vrata in je skoznje prišla komisija, v enakem vrstnem redu kot prej, zadnji Francoz. Občinstvo jo je pospremilo s ploskanjem, v dvorani je zavelo od razburjenja. K mikrofonu je stopil predsednik komisije in teatralno počakal, da so ljudje utihnili.

Govoril je italijansko. Nekatere besede je razumela, enake so v vseh jezikih, zlasti glasbenem. Najprej so podelili nagrade debitantom. Vsak nastop je kdo od članov komisije predstavil s kratkim komentarjem in s posnetkom na platnu. Kdaj so snemali, kje je kamera? Marta se je zavrtela in pogledala nazaj. Očetova koščena roka jo je prijela za stegno in siknil je: »Ne bulji nazaj, obnašaj se zrelo!« Učitelj se je mimo njiju zrinil na svoj sedež. »Tale ura se je odvrtela kot blisk, še pojesti nisem utegnil,« je smeje zašepetal očetu, ki mu je veselo odgovoril: »Res, človek se ne more niti odpočiti.«

Nadaljevali so s podeljevanjem nagrad, najprej s tretjim mestom. Nagrado je dobil italijanski deček, Črmljev let. Na posnetku je bil še boljši, kot se ga je spomnila med tekmovanjem. V vrsto, kjer je sedel s svojimi, ga je pospremilo glasno in dolgo ploskanje. Drugo nagrado … Krčevito jo je stisnilo v želodcu. Če ne bo dobila nobene nagrade, bo doma hudo. Drugo nagrado je dobila deklica, prav tako Slovenka kot ona, iz Velenja. Izjemno, kako je odigrala, iz klaviature je sprva naredila bojevnico, nato zaveznico. Z njo je vstala tudi učiteljica. Ali pa je morda mama? Lahko pa, da je oboje, tudi taki se najdejo. In zdaj … Napetost v dvorani je naraščala, predsednik jo je spretno znal dvigovati, natančno je razlagal kriterije in težavnost izbora. Prvo nagrado … Ni razumela, kaj je govoril, vendar je dolgo našteval. Prvo nagrado, primo premio … in … *premio assoluto del festivale di quest'anno* prejme …

Odneslo jo je kot v transu. Pospremile so jo roke očeta in učitelja, ki sta se dvignila in vzklikala: »Bravo! Bravo!« Na oder je po treh stopničkah stopila sama. Stopila je k predsedniku in segla v dlan. Sklonil se je k njej, ji z dlanjo dvignil brado in ji čez glavo nataknil medaljo ter ji dal plaketo in ovojnico z nagrado. Skoraj počepniti je moral, da jo je objel in ji na uho prigovarjal: »Brava, brava!« Nato je vstal, jo prijel čez rame in jo obrnil proti publiki, ki jo je stoje nagrajevala z aplavzom. Pogledala je učitelja, nato očeta, oba sta divje ploskala. Saj res, zravnana mora biti. Tam na tleh ob njiju je ležal kovček z violončelom. Ali pa ne, morda ga ima oprtanega?

David Bandelj

Dvourezi

Poskus analitične avtopoetike

Foto: osebni arhiv

Razmišljati o lastnem pogledu na ustvarjanje je sila mukotrpno početje, saj sooča slehernika z mnogimi racionalnimi vzgibi, ki v vsakdanjosti potekajo po načelu intuitivnosti.

Čestokrat se zato dogaja, da so take refleksije pomoč pri bistrenju uma, pa tudi uvid v lastno nesposobnost, pred katero se vsi rešujemo z ustvarjanjem. Konec koncev je ustvarjanje le klic po odrešitvi iz pozabe. Ki je temeljni del človeške tragike. In niha. Kot refleksija, ki sledi. Niha med skrajnostmi in dvoreznostmi. Tudi v tem je nekaj tragike. Ali komike.

Navdih ali refleksija

V letih sem večkrat spremenil proces ustvarjanja. Od momentalnega navdiha, ki je bil aktualen predvsem v času mojih literarnih začetkov, je zdaj nastanek vezan na zelo različne trenutke. Pesem je misel, ki se prikrade med redkimi momenti samote, ko si postavljen v odkrito soočenje s pretakanjem lastnih impresij o dogajanju; je stanje, ko si odmaknjen od vsakdanjosti in vržen v svet, ki je izven tvojega udobja, ter si prisiljen ponovno razmisliti o svojem ontološkem statusu; je predvsem refleksija, ki prihaja iz območja neznanega ali nezavednega, in ko privre na dan in jo skušaš uloviti, je v bistvu že odšla. Ko vse omenjene elemente uspem postaviti na papir, se dogaja še obdobje nujnega gnetenja snovi, ki je različno dolgo. Nekatere pesniške zbirke sem ustvarjal več let, druge so nastale v dvajsetih dneh. Včasih se »dogajajo« tematski sklopi, ki se pojavljajo v valovih in butnejo vame ter začasno prekinejo vse, kar v danem trenutku ustvarjam, kakor se je zgodilo z mojo zadnjo pesniško zbirko *Enajst let in pol tišine* (2020). Definirati pesem je podobno kot definirati energijo, ki prevzema, ko se sam še niti dodobra ne zavem. Ko jo potem napišem, si domišljam, da jo umirim, a očitno ni tako. Zdi se, da ima sama svoje samosvoje bivanje.

Z objavljanjem zbirk sem začel precej mlad, morda preveč mlad, pred skoraj dvajsetimi leti. Upal bi si reči, da je bila to poezija, ki je izražala neko iskanje, rast, nujna je bila njena osebna izpovednost, lirskost, če hočemo, stilno neizbrušena in tematsko raznolika. Toda kot pravim, ima poezija svoje lastno življenje in takoj, ko se mi zdi, da sem svoj specifični jezik našel, se v naslednjih obzorjih spremeni. In teh sprememb sem se na začetku bal, ker so me spravile s poti. Zdaj se jim prepuščam, čeprav zaradi tega sam sebe dojemam vedno znova kot začetnika.

Transcendenca ali imanenca

Mnogi raziskovalci so v moji poeziji videli religioznost kot najbolj osrednjo značilnost. Morda zaradi tega, ker sem svoja iskanja že v prvi zbirki odkrito usmeril v območje krščanstva. Tako me je tudi pokojna Ivanka Hergold, ki ji dolgujem svojo prvo zbirko, predstavila v svoji spremni besedi. Kljub temu puščam prostor tudi drugačnim dimenzijam, ker se poezija pojavlja v različnih valovih. Če se za trenutek vrnem na prej omenjeno zadnjo zbirko (*Enajst let in pol tišine*), ki tematizira holokavst in je nastala po dveh obiskih Auschwitza, me je ta izkušnja izpraznila in obenem napolnila z novim zavedanjem. Težko je namreč kar koli pametnega povedati o načrtnem uničevanju, ki so mu bili podvrženi ljudje, ki so jih drugi ljudje opredeljevali za ne-ljudi. Pošastnost je deležna teže spomina prav tam, kjer vsaka duhovnost in vsaka simbolika postaneta groteskni. Prostor taborišča pa je poln, prepoln prisotnosti, ki se paradoksno kaže kot odsotnost. O teh stvareh se ne da drugače govoriti kot z veliko dozo preprostosti v izrazu in zgoščenosti. Ko prideš v območje Auschwitza, so besede odveč, pravzaprav jih ni. Iz tega vidika postaja pisanje poezije mučno, toda zelo prečiščujoče. Prostor človeka se oži in tako omogoča, da vanj vstopi transcendenca, ki je vedno prežeta z dvomom. Tu pa se odpira vprašanje mistične izkušnje: vsaka ustvarjalna izkušnja, ki izhaja iz posameznika, je mistična v žlahtnem pomenu besede. V posamezni izkušnji so pa razlike take, da bi jih lahko opredelil prek različnih darov, ki so vsakemu dani. Ustvarjalnost je človeku imanentna, se pravi, da nobeden izmed ustvarjalcev ni bolj posvečen kot drugi ljudje, ampak samo bolj senzibilen. Odvisno, kaj slehernemu ustvarjalcu-človeku lahko pomeni mistika: nekdo ima dar preroštva, drugi je vizionar, tretji … Verjamem, da je globoko izkustvo ustvarjanja moment *ek-staze*, ko iz človeškosti, ki je minljiva, lahko izide delo, ki je večno …

Avantgarda ali humanizem

Nujno je razmisliti o angažiranosti poezije, kajti slednja je eminentno angažirana že v svoji pojavnosti. Prihaja iz osebe in se polaga na dušo kolektiva. To lahko dela na *avantgardni* – destruktivni ali *humanistični* – konstruktivni način. Pri tem oba izraza jemljem v njuni pozitivni naravnanosti. Gre za gibanji, ki sta hoteli vsako na svoj način povečati potenco umetnosti v odnosu do družbene stvarnosti. Avantgarda mi je po svojem bistvu blizu, predvsem v rušilnem momentu, ki je bil edinstven, zato pa tudi tako kratek. In nam je dala Srečka Kosovela, enega najžlahtnejših pesnikov, kar jih slovenska literatura pozna. Želja avantgarde, da bi se postavila kot edina zveličavna, je razumljiva v luči možnosti, da je ustvarjanje nečesa povsem novega zelo potrebna revolucija v umetnosti in istočasno, človeško gledano, izjemen podvig. Zanima me tisti del avantgarde, ki je upošteval človeka v svoji humanosti, kajti brez nje se kaj hitro lahko zdrkne v ideologijo oziroma v kaos, kar so dokazale vse revolucije doslej. V tem primeru se je ekspresionizem najbolj približal umetnostnemu idealu, ki ga imam za zelo močnega. Prevrednotenje vrednot, ki ga napoveduje, in ga je sicer že nakazoval Nietzsche, je cilj umetnosti, tako da povzdigne človeka v sfere njegove žlahtnosti, da bo »čim bolj človek«, toda v občutku izbranosti med bitji. Umetnost je namreč

tisto, kar loči človeka od drugih bitij. Humanizem avantgarde se kaže v tem, da je njena revolucionarnost ostala brez žrtev, ki jih hočeš nočeš zahteva vsaka politična ali družbena revolucija. Revolucija umetnosti pa vselej cilja na višjo stopnjo humanosti ali vsaj njenega zavedanja. In to je avantgarda humanizma.

Jezik ali izraz

Kot človek, ki svoj jezik doživlja v odnosu manjšina-večina, sem bil večkrat opredeljen kot »zamejski« avtor. Zavedam se, da je pri Slovencih, ki bivamo in ustvarjamo v Italiji, odnos do jezika različen: pri nas je vrednota, ni sredstvo in ni niti »le« orodje poezije. Tega sam ne jemljem za jezikovno rano, temveč za bogatost. Travma jezika je pri nas izjemno živa, nekateri jo sicer že prehajajo z izbiro jezikovnega koda, ki je večinski, kar je včasih posledica čisto jasne raznarodovalne politike, ki se na zahodnem koncu javlja že sto let na različne načine, najprej z obmejnim fašizmom, njegovimi zakoni, poitalijančevanjem, prepovedjo jezika, ustrahovanjem, nato pa z bolj prefinjeno tehniko nevidnega in tihega apartheida. Vse to se mora nekje odražati, zato je tudi naše literarno ustvarjanje nekoliko odmaknjeno od središča, drugačno, eksperimentiranja ne poznamo, ker je jezik svetinja, ki je nismo pripravljeni (še) oddati in izkoreniniti. Ta obsedenost z jezikom je včasih za poezijo usodna, ker ne išče niti hermetičnih možnosti jezika v njegovi žlahtnosti, ampak ostaja v okviru dobesednih pomenov, kar pa ne pomeni nujno zla. Enoznačnega odgovora ni.

Meja bivanja ali bivanje meje

O pojmu meja, ki riše naš vsakdan, bi bilo mogoče razpravljati zelo na široko. Bolj kot katere koli fizične pregrade in meje je zanimiva meja, ki poteka znotraj nas, ker omogoča globljo refleksijo. Navsezadnje so »zunanje« meje, ki jih postavlja človek, vedno emanacija notranjih kompleksov in je torej življenje »ob« meji posledica silnic, ki so se z leti in časom globoko usidrale v psiho ljudi. Meja je namreč zgolj nihanje in človek je tisto bitje, ki je postavljeno v najosnovnejšo pozicijo nihanja, saj je v »mehki« sodobnosti fluidiziral celo najosnovnejše trdnosti. To se prenaša na prikladen ustvarjalni položaj: kako preživeti v času, ko so meje tekoče, prehodne in krhke tudi znotraj nas, od etičnih do filozofskih. Pravzaprav se v tem smislu skriva tisto iskanje sodobne umetnosti, ki želi prikazati, kako se je prav z rušenjem vseh mogočih mej realiziral kaos, monstrum. To je edinstvena možnost, ki nam jo daje sodobnost, da ponovno premislimo pojem svobode, ki ne sme postati anarhija, kajti vsaka svoboda potrebuje namreč svoje meje. In smo spet pri notranjih mejah, ki so človekov nihajni čas. To, kar ga omejuje prav v tem vseživljenjskem nihanju, ki ga dela majhnega, a ker o tem nihanju vseskozi reflektira, zmore razumeti njegovo tragiko.

Zato je paradoksalno, a odrešujoče, misliti, da skušam s svojo literaturo početi to, kar vseskozi počenjam kot človek: mejo svojega bivanja premikam v bivanje svojih meja …

Matija Remše

Neminljivi

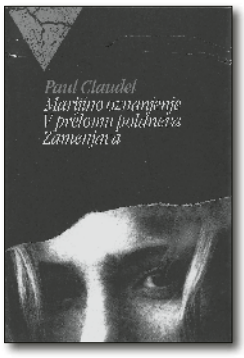
V prejšnjih dveh letošnjih pogledih na Mohorjevo knjižno polico smo si približali dve dokončani, v sebi zaključeni, zaprti zbirki. Tokrat se ozrimo po tisti, ki je še živa in že s svojim imenom odprta tako rekoč v vse smeri, v preteklost in prihodnost, nacionalno in globalno, v to ali ono človeško ustvarjanje, ki si skozi čas pridobiva pomen in vrednost. To, z nekaj fantazije, nakazuje že njeno dosedanje odpiranje znotraj literarne sfere: od začetkov, ukoreninjenih v dramatiki, preko proze v poetiko. Iz polpreteklega, skoraj sodobnega evropskega sveta skozi klasično grškega v arabskega (in koliko jih je še na voljo!) pa v slovenskega. In to brez sledi kompleksa manjvrednosti.

V svojem nadaljevanju, odvisno od ambicij urednikov, lahko zajame tudi iz vseh drugih človeških prizadevanj, minulih in sodobnih, morda celo s pogledom v zakrito prihodnost. Pa vendarle v neki osnovni zvestobi Mohorjevi krščanskohumanistično-etični in narodno ozaveščujoči korenini.

Gotovo ne brez spomina na Antona Vodnika (»… me pesmi pojo!«) in Aškerca (»… v delih svojih sam boš živel večno!«) pa morda v slutnji Gradnikove Mors victrix, zgolj domnevam, jo je krstil in zasnoval profesor Jože Faganel, dalj časa direktor Celjske Mohorjeve družbe, sicer pa vsestransko dejaven kulturnik in zvesti naslednik Finžgarjeve nezaplankane, uredniško široke mohorske dediščine. Od njegovih mnogih življenjskih vlog naj tu še posebej izpostavim povezanost z gledališčem, strokovnost in čut na področju govorjenega jezika (sodelovanje pri nastajanju predstav v več slovenskih teatrih pa pri obnovitvi znova realiziranega, obujenega škofjeloškega pasijona; jezikovno-retorična vzgoja mladih slovenskih teologov, poznejših oznanjevalcev veselega sporočila itd.). Prav ta strast do uprizarjanja, ne le opisovanja »komedije« in »tragedije«, skratka »drame« človekovega osebnega in družabnega bitja in žitja, mu je, si mislim, narekovala uvodni izbor del za zbirko, katere prva knjiga je izšla leta 1993, zadnja doslej, a zanesljivo ne zadnja izmed njih, pa lani, 2020. Pri dveh, von Kleistu in Ajshilu, sem tudi bežno sodeloval – z Ladom Kraljem, Jero Ivanc in Katarino Kocijančič – kot spremljevalec v nastajanju s strani založbe.

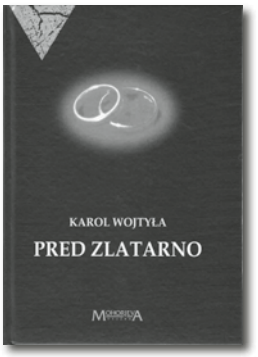
Oglejmo si jih po vrsti. Glede na obsežnost zbirke ne gre drugače, kakor da ob navajanju vseh, ki so pripomogli, nekoliko utrpi dolžina citatov.

Paul Claudel: *Izbrane drame. Marijino oznanjenje, V prelomu poldneva, Zamenjava* (Mohorjeva družba, 1993, broš., 13 cm x 19,5 cm, ilustr., 408 str.). Bogata knjiga. Ne le zaradi besedil avtorja, ki sta jih prevedla Aleš Berger in Marjeta Vasič, in spremnih na zavihu (Kocbek: »Name je vplivala njegova zemeljskost, njegov čut za resničnost in čut za spornost življenja … Največji je v svojem dramskem opusu. To je najlepša in najčistejša dragotina, kar jih imajo Francozi po Racinu.«) ali pojasnilnih ob zaključku, ki so jih prispevali Goran Schmidt z dramaturško razčlembo Marijinega oznanjenja za uprizoritev v Mestnem gledališču ljubljanskem

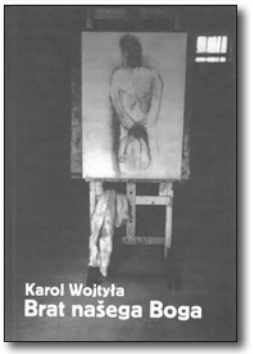

oktobra 1988, Jean Louis Barrault o prstanu Caludelove pesniške pustolovščine, Aleš Berger v opisu in preglednici življenja in dela Paula Claudela, Franc Rode o dramatikovem liku, tako privlačnem za tedaj mlade, prebujene in iščoče ljudi, pa Barbara Zupan s prispevkom o Caludelu pri nas. Pestrijo jo številne dokumentarne fotografije iz življenja avtorja samega in slovenskih uprizoritev njegovih dram.

Sledita dve deli tedanjega papeža, Poljaka po rodu, ki je bil po svoji naravi kulturnik, pa tudi pastoralist, politik in družboslovec. Mohorjeva je že prej izdala prevod njegovih pesmi, ki jih je ilustriral akademski slikar Matej Metlikovič. Na »sindikalnem izletu« delovne skupnosti Mohorjeve družbe smo jih v organizaciji pokojnega g. Jezernika (zavod Slovenicum v Rimu) lahko na avdienci osebno izročili Janezu Pavlu II.

Karol Wojtiła: ***Pred zlatarno. Meditacija o zakramentu zakona, ki mestoma prehaja v dramo*** (Mohorjeva družba, 1996, vez., 14 cm x 20 cm, ilustr., 96 str.). Že podnaslov razodeva, za kaj v delu gre. Spremno besedo k slovenski izdaji je napisal Nikolaj Jež. Tisto k italijanski izdaji, po kateri je nastala naša, pa Jerzy Pomianowski in jo je v slovenščino prevedla Maja Lapornik Pelikan.

Karol Wojtiła: ***Brat našega Boga*** (Mohorjeva družba, 1999, vez., 14 cm x 20 cm, ilustr., 120 str.) pa ima pred očmi življenje in delo Alberta Chmielowskega (1845–1916), krakovskega duhovnika in družbenega buditelja, ki se je po poti ljubezni do bližnjega povzpel na vrh svetosti. O tem, kaj je resnična svoboda, razmišlja že v poljski izdaji Maria Aniskowicz. Urednik Jože Faganel pa spregovori o prvi uprizoritvi *Brata* v Sloveniji (pripravili so jo študentje teologije). Obe navedeni deli je v naš jezik prenesel Klemen Pisk.

Po nekaj letih prediha sledijo v 2003 in 2004 tri knjige zbranih dramskih del v Ameriki rojenega pa pozneje v Angliji živečega pesnika, dramatika in literarnega kritika, ki ga imajo mnogi za največjega med sodobnimi besednimi ustvarjalci angleškega jezikovnega področja. Z njim so se srečevali tako Slovenci doma kot v izseljenstvu, kar spoznamo posredno iz imen sodelujočih pri njihovem nastanku in njihove slikovne opreme.

Thomas Stearns Eliot: ***Zbrana dramska dela. Skala, Umor v katedrali, Družinsko srečanje*** (Mohorjeva družba, 2003, broš., 13,3 cm x 19,8 cm, ilustr., 240 str.). Tri drame v tem zvezku so prevedli Nada Grošelj, France Papež in Petra Vide Ogrin. Fotografije slovenskih uprizoritev so delo Toneta Stojka.

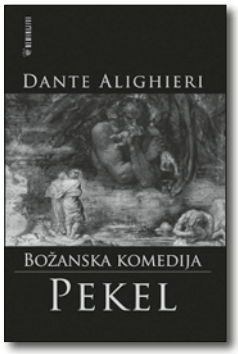
Thomas Stearns Eliot: ***Zbrana dramska dela. Koktajl, Osebni tajnik*** (Mohorjeva družba, 2004, broš., 13,3 cm x 19,8 cm, ilustr., 280 str.). Prevoda sta prispevala France Papež in Herbert Grün. Fotografije so iz arhiva revije *Meddobje* in Viktorja Berka.

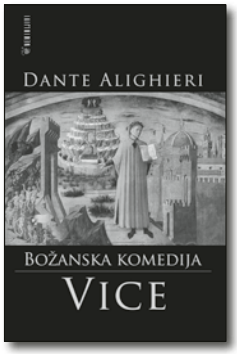
Thomas Stearns Eliot: ***Zbrana dramska dela. Starejši državnik, Sweeney agonistes, Spremna beseda*** (Mohorjeva družba, 2004, broš., 13,3 cm x 19,8 cm, ilustr., 204 str.). Dramski besedili je prevedel Veno Taufer. Fotografije so prispevali Viktor Berk, Janez Jemec, Tone Stojko in arhiv *Meddobja*. Obsežna spremna beseda k vsem trem knjigam zajema zapisa Petre Vide Ogrin o T. S. Eliotu v nekaj dejstvih in mislih od strani 119 do 132, potem razmišljanje iste

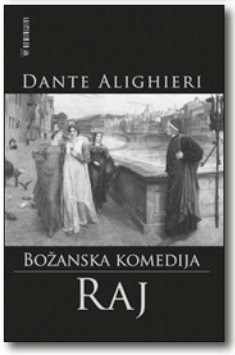
o Eliotovih načelih moderne poetične drame z naslovom »Rekel sem svoji duši, miruj …« (133–176). Martin Grum je dodal bibliografijo Eliota pri Slovencih (180–189), Katarina Kocijančič pa seznam slovenskih uprizoritev T. S. Eliota s še nekaj fotodokumentacije iz Zgodovinskega arhiva Celje.

Za oznako bi lahko navedel katero od kratkih besedil z ovitkov treh knjig. Pa za prehod k naslednjim trem iz naše zbirke morda raje ta zaključek prispevka P. Vide Ogrin o Eliotovih dramskih načelih:

> Premišljevanje o Eliotu se zdi primerno skleniti z njegovimi lastnimi mislimi o Danteju, h kateremu se je vso svojo ustvarjalno pot ponižno vračal: »V angleški književnosti imamo velike religiozne pesnike, ki pa so, v primerjavi z Dantejem *specialisti*. To je vse, kar znajo. Zato je Dante – ker zmore vse ostalo – največji religiozni pesnik, čeprav mu oznaka religiozni pesnik jemlje univerzalnost. *Božanska komedija* izraža vsa možna občutja, od najnižjega obupa do božanskega uvida, vse, kar jih je človek zmožen izkusiti. Zato pomeni pesniku nenehen opomin k dolžnosti, da raziskuje, išče besede za nepovedno, ujame tista občutja, ki jih ljudje komaj začutijo, ker zanja ne vedo besed; in istočasno opomin, da se raziskovalec onkraj meja običajne zavesti more vrniti in poročati sodržavljanom le, če se je ves čas jasno zavedal realnosti, ki jih že poznajo.

Naslednje tri knjige zbirke namreč prinašajo eno temeljnih del človekovega duha v mojstrski prepesnitvi Andreja Capudra (v prejšnji številki *Zvona* je Miha Pintarič pisal o Andreju in Danteju) z bogatimi ilustracijami Gustava Doréja (izjemno nadarjenega za risanje: ilustriral je *Gargantuo in Pantagruela*, *Don Kihota*, *Besnečega Orlanda* …). Gre za četrto pregledano izdajo. V zbirki Neminljivi izstopajo po svoji bogati temni opremi in šubru (kartonastem ovitku), ki jih ponuja kot celoto. Po vrsti so to knjige:

Dante Alighieri: *Božanska komedija. Pekel* (Celjska Mohorjeva družba, 2005, vez. s ščitnim ovitkom, 13,5 cm x 20,5 cm, ilustr., 300 str.).
Dante Alighieri: *Božanska komedija. Vice* (Celjska Mohorjeva družba, 2005, vez. s ščitnim ovitkom, 13,5 cm x 20,5 cm, ilustr., 272 str.).
Dante Alighieri: *Božanska komedija. Raj* (Celjska Mohorjeva družba, 2005, vez. s ščitnim ovitkom, 13,5 cm x 20,5 cm, ilustr., 320 str.).

Zadnjo knjigo zaključujejo prispevki prevajalca o Danteju kot človeku in njegovem delu, pa o njegovem času. Martin Grum dodaja bibliografijo Danteja pri Slovencih. Izvemo tudi nekaj o prevajalcih Danteja v slovenščino, ki jih ni bilo malo. Pa še kratek navedek z zadnje strani ščitnega ovitka *Vic*: »Zatorej, če sedanji svet ni prida, je vzrok pri vas in tu ga je iskati …«

Dvoje dram človeške duše ponuja naslednja knjiga zbirke, kakor naslovi svojo spremno besedo filozof in duhovnik, naš *Zvonov* sodelavec, dr. Edvard Kovač. V njej opiše oba avtorja, njune podobnosti in razlike:

> Montherlant tudi svojo dramo *Port-royal* zaključuje s podobo temine, s tistim svetom, ki mu je blizu, v katerega je na koncu

vstopil tudi sam in ki ga je ponazarjal s sledovi svetlikajočih se odtenkov, kar ga postavlja ob bok Velikih dramatikov Shakespeara, Racina, Schillerja, Hugoja, Claudela. Dramatik se je vseskozi bojeval zoper temne sile, odklanjal sirene različnih modnih ideologij in pustil, da mu junaki pojejo po svoje. Res je, da jokajo in obupujejo, vendar tudi v tej žalosti in ob končni temini odmeva skrivnost, ki jo je Montherlant vse življenje iskal in se ji zapisal. Henry de Montherlant ostaja veliki stilist dvajsetega stoletja. V njegovih dramah ne umirajo samo junaki, ampak ves svet. Zemlja drvi v izginotje in umetnikove drame so kraj, kamor se njegovi protagonisti zatečejo, da skupaj z avtorjem vstopajo v neizrekljivi misterij.

Ta krščanski misterij, ki ga je Montherlant iskal in hotel razumeti z radikalnimi pojmi moralne lepote in estetike, in ga zato nikoli ni mogel izgovoriti, pa dobi novo govorico, govorico upanja pri Georgesu Bernanosu. Bernanos ostaja podobno kot Montherlant zapisan literaturi, tudi tragičnosti. Vendar Bernanosova tragičnost ni nikoli do kraja grška. Svetopisemski motiv ljubeče žrtve zmaguje nad grško tragičnostjo, zato se tudi njegova drama *Pogovori karmeličank* (1949) končuje z izrečenim upanjem.

Henry de Montherlant, Georges Bernanos: *Trpljenje in upanje. Dve drami: Port-Royal, Pogovori karmeličank* (Celjska Mohorjeva družba, 2007, broš., 13,3 cm x 20 cm, ilustr., 192 str.). *Port-royal* je prevedel Aleš Berger, *Pogovore Karmeličank* pa Tadeja Petrovčič Jerina. Tudi v tej knjigi, kot je sploh značilno za zbirko, sta podatke o obeh avtorjih pri nas in uprizoritvah na Slovenskem zbrala Martin Grum in Katarina Kocijančič.

Heinrich von Kleist: *Katica iz Heilbronna, Princ Homburški* (Celjska Mohorjeva družba, 2007, broš., 13,3 cm x 20 cm, ilustr., 216 str.). Heinrich von Kleist je živel v času revolucijskih in potem napoleonskih vojn. Tako ga je v mladosti zaznamovala vojaščina, ki pa se ji je že s činom poročnika pri svojih enaindvajsetih letih odrekel, saj se ni mogel poistiti z »nemoralnim ubijanjem«, kakor je zapisal svoji sestri, in se podal na pot civilnega življenja. Kralj ga je vojaške službe razrešil, a brez vojaške plače se je moral pozneje s pomanjkanjem denarja ukvarjati vse svoje življenje. Živel je razgibano in potoval po vsej Evropi. Želel bi si biti uveljavljen literat, da bi lahko od svojega ustvarjanja tudi živel, pa mu avtoritete tedanje kritike niso bile naklonjene (tudi Goethe ga nekako ni prenesel). V naši knjigi njegovo življenjsko potovanje in tragičen konec opiše Lado Kralj v spremni besedi z naslovom *O Bog pomagaj, jaz sem podvojen* (besede grofa Strahlskega v četrtem dejanju *Katice iz Heilbronna*).

Martinu Grumu in Katarini Kocijančič se pri poročanju o von Kleistu pri nas pridruži še Simona Ješelnik.

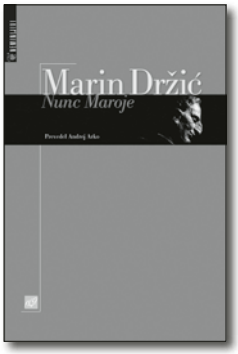

V večini knjig zbirke zavzema literarno besedilo več prostora in dodatki manj. Nekoliko drugače pa je pri naslednji, ki nam v prevodu in s tekstnokritičnim komentarjem pesnika, prevajalca, esejista in publicista, klasičnega filologa Braneta Senegačnika prinaša eno od sedmih ohranjenih tragedij najstarejšega tragiškega pesnika Ajshila.

Ajshil: *Pribežnice* (Celjska Mohorjeva družba, 2008, broš., 13,3 cm x 20 cm, ilustr., 252 str.). Gre za prvi ali drugi del izgubljene tetralogije o Danajevih hčerah, o njihovi zavrnitvi poroke z bratranci, Ajgiptovimi sinovi, o njihovem begu v Argos ter poboju ženinov na poročno noč. Prevod sega od

strani 8 do 52, tekstnokritični komentar pa od 55. do 72. strani. Od strani 73 do 129 pa beremo obsežno prevajalčevo spremno besedo z glavnim naslovom *Klasična atiška tragedija*: o tragediji in tragičnem, kultnem izvoru tragedije, tragiških predstavah v Atenah 5. stoletja, tragedih pred Ajshilom, o Ajshilu samem in o vprašanjih, povezanih s *Pribežnicami*. Ne manjka seznam literature in obvezno poglavje z bibliografijo Ajshila pri Slovencih, naštetjem njegovih uprizoritev na slovenskih poklicnih odrih in njihova fotodokumentacija Martina Gruma in Katarine Kocijančič.

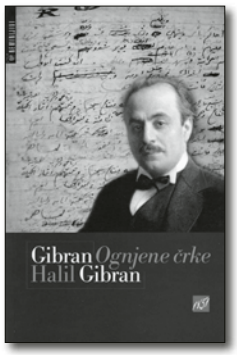
Trinajsta knjiga zbirke je poučna komedija hrvaškega avtorja Marina Držića, po rodu Dubrovčana, čigar rojstno leto ni potrjeno, domnevno gre za letnico 1508, umrl pa je v Benetkah 2. maja 1567 in je tam tudi pokopan. Živel je precej živahno, razgibano življenje v znanih mestih renesančne Italije (Siena, Firence), bil izvrsten glasbenik (obvladal je orgle, leut, flavto, kontrabas, kordino, kornet in čembalo) in imel tudi politične ambicije (prosil je, a brez uspeha, Cosima Medičejskega za pomoč pri preureditvi dubrovniške oblasti po genovskem vzorcu). Njegova dela so uprizarjali v letih med 1548 in 1559.

Marin Držić: *Nunc Maroje* (Celjska Mohorjeva družba, 2010, broš., 13 cm x 20 cm, ilustr., 230 str.). Iz uvoda:

> Toda preden vam povem še kaj, sprejmite nocoj nauk glumaške družine Pomet in nikoli ne sinu ne drugemu ne dajajte denarja na roko, dokler niste mladeniča preskusili v veliko drugih stvareh; kajti mladost je po svoji naravi nespametna ter polna vetra in je bolj nagnjena k zlu kot k dobremu; in njena pamet se ne širi dlje od tistega, kamor ji nese oko, in bolj jo obvladujejo čustva kot pa um /.../. Kar bo sledilo, vam bo povedala komedija sama, ki se bo veselo končala. Ampak vi se ne slepite s tem! Varujte denarje pred nespametnimi otroki, ker se je v vašem mestu v resnici zgodilo nekaj takšnih komedij, ki so se končale s tragedijo, saj nima vsakdo take sreče kot nunc Maroje.

Uvod v branje *Nunca Maroja* je napisal Milovan Tatarin, o njegovi usodi na Slovenskem razmišlja Gašper Troha, prevajalec Andrej Arko (dolgoletni glavni urednik Celjske Mohorjeve družbe) pa doda prevajalčevo pripombo. Tudi to knjigo zaključuje bibliografija Držića Marka Gruma in zbrani podatki o njegovih uprizoritvah z nekaj fotografijami, ki jih je pridala Katarina Kocijančič.

Gibran Halil Gibran: *Ognjene črke. Izbrana arabska dela Halila Gibrana* (Celjska Mohorjeva družba, 2010, broš., 13 cm x 20 cm, ilustr., 284 str.). Slikar, pesnik, vizionar, prerok in še kaj bi lahko rekli o avtorju libanonskega rodu, ki pa je velik del svojega življenja preživel na zahodu in se tam srečeval s svojim arabsko izvornim miselnim, doživljajskim in kulturno zgodovinskim izročilom, hkrati pa z zahodno evropskim in ameriškim. Prevajalca Margit P. Alhady in Mohsen Alhady sta za to knjigo izbrala nekaj iz obilja njegovih arabsko napisanih del (pozneje je pisal tudi v angleščini), pesnitev, pesmi v prozi, aforizmov, črtic in parabol, novel, krajši roman, dve drami, eseje in razmišljanja ter dve pismi. Napisala sta izčrpno spremno besedo, pripravila kronološki življenjepis. Zbrala sta objave Halila Gibrana v slovenskih periodičnih publikacijah in samostojne knjižne objave v slovenskem prevodu ter naštela arabske in druge vire. Opozarjata na njegovo

jezikovno samosvojo izvirnost in ustvarjalnost. Za pokušino odlomek iz drame *Iram, mesto stebrov*:

Nagib: Ali pride dan, gospa moja, v katerem bomo lahko z znanstvenim raziskovanjem in stvarnim poskušanjem spoznali, kar spoznajo naše duše z domišljijo in kar izkusijo naša srca s hrepenenjem? Bomo kdaj spoznali, da naše duhovno bistvo ostane še po naši smrti, tako kot smo spoznali že nekatere skrivnosti narave? Ali se z golo roko znanosti lahko dotaknemo tega, česar se zdaj dotikamo le s prsti vere?

Al-Alavija: Da, prišel bo ta dan. Toda, kako nevedni so tisti, ki zaznajo golo bistvo z nekaterimi svojimi čuti, pa vztrajajo v dvomu, dokler tega ne zaznajo še z drugimi čuti. Čudim se temu, ki sliši peti kosa, ga vidi prhutati, pa dvomi o tem, kar je videl in slišal, dokler ga ne drži v svoji dlani. Čudim se temu, ki sanja o neki lepi resnici in jo želi utelesiti in ujeti v vidne okvire, pa mu to ne uspe, zato podvomi v svoje sanje in zanika resnico in lepoto. Kako neveden je tisti, ki si nekaj predstavlja in si za to zamisli obliko in lastnosti, ko pa tega s površinskimi merami in z besednimi dokazi ne more uresničiti, pomisli, da je to, kar si je zamislil, le utvara, kar je mislil, pa gola praznina. Toda če bi malo globlje razmišljal in se pozorneje zazrl, bi ugotovil, da je domišljija resnica, ki se še ni učvrstila in da je zamisel spoznanje, višje od tega, da bi se dalo ujeti v okove mer, ter bolj visoko in široko od tega, da bi bilo zaprto v kletkah besed.

Nagib: Torej je v vsaki domišljiji resnica in v vsaki zamisli spoznanje?

Al-Alavija: Da, in resnico govorim. Kajti zrcalo duše ne zrcali nič drugega kakor to, kar stoji pred njim. In četudi bi hotelo drugače, tega ne bi moglo storiti.

France Prešeren: *Poezije* (Celjska Mohorjeva družba, 2020, vez., 17,3 cm x 24,3 cm, 288 str.). Če *Božanska komedija* med knjigami zbirke Neminljivi izstopa po svoji opremi, vezavi in ščitnem ovitku, pa izstopajo *Poezije* po svojem formatu, ki je tak kot pri večkrat ponatisnjenih Gregorčičevih *Poezijah*. Knjigo sta uredila dr. Jure Zupan in Jože Faganel, ki sta pripravila tudi uvodni besedili: Prešeren za sodobnega bralca – namreč z ravno pravšnjim številom pojasnjevalnih opomb pod pesmijo, kjer je potrebno – (Zupan) in Jezikovna podoba Prešernovih pesmi (Faganel). Ob zaključku knjige pa stoji še Stvarno, krajevno in imensko kazalo opomb in Najpogostejši samostalniki, glagoli in pridevniki v Prešernovih pesmih (oboje Zupan).

Ker je prispevek o Neminljivih že čez ustaljeno mero rubrike, naj ga končam s štirivrstičnico, ki me je med Prešernovimi pesmimi vznemirjala že kot gimnazijca, ki mi še danes ne da miru in jo sam (zgolj želja?!) razumem bolj v smislu zatrdila božje presežnosti kot (morebitne) pesnikove verske skepse.

Kar je, beži;
al' beg ni Bog,
ki vodi vekomej v ne-bó,
kar je, kar b'lo je in kar bo?

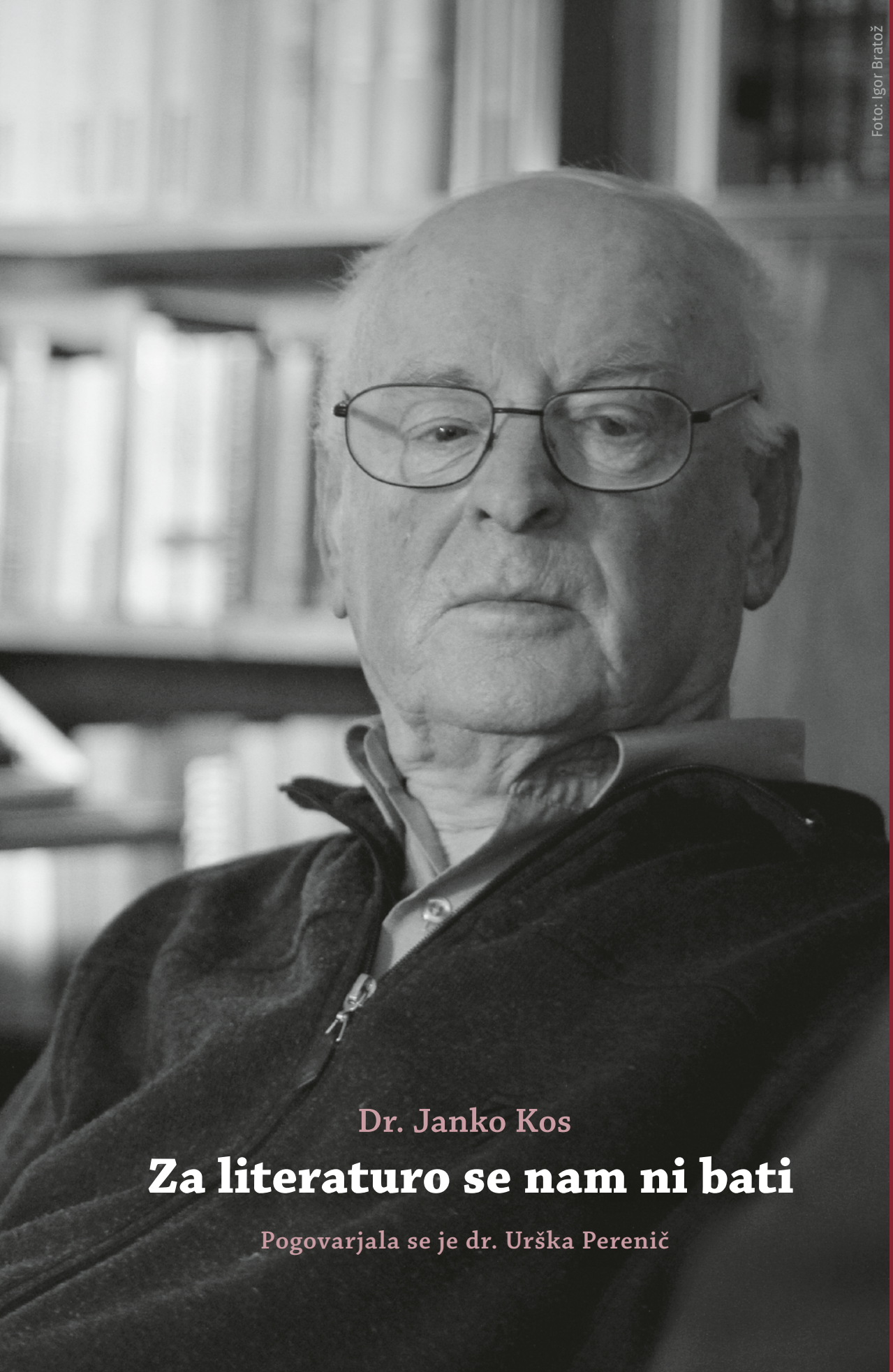

Foto: Igor Bratož

POGOVOR

Dr. Janko Kos

Za literaturo se nam ni bati

Pogovarjala se je dr. Urška Perenič

Akademik profesor dr. Janko Kos se je rodil 9. marca 1931 v Ljubljani. Je doktor literarnozgodovinskih znanosti in redni profesor za primerjalno književnost in literarno teorijo. Širši javnosti in številnim generacijam študentov je najbolj poznan kot dolgoletni profesor na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo ljubljanske Filozofske fakultete, kjer se je zaposlil po doktoratu in upokojil leta 1998. Za izrednega člana SAZU je bil izvoljen leta 1977, za rednega člana pa 1983. V tem času je bil tudi upravnik Inštituta za slovensko književnost in literarne vede ZRC SAZU. Njegova bibliografija obsega prek 650 enot, med katerimi izpostavimo naslednje: *Prešernov pesniški razvoj* (1966), *Prešeren in evropska romantika* (1970), *Znanost in ideologija* (1970), *Matija Čop* (1979), *Romantika* (1980), *Marksizem in problemi literarnega vrednotenja* (1983), *Moderna misel in slovenska književnost* (1983), *Roman* (1983), *Razsvetljenstvo* (1986), *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (1987, dopolnjena izdaja 2001), *Literarne tipologije* (1989), *Valentin Vodnik* (1990), *Neznani Prešeren* (1994), *Na poti v postmoderno* (1995), *Postmodernizem* (1995), *Duhovna zgodovina Slovencev* (1996), *Prešeren in krščanstvo* (2002), *Slovenci in Evropa* (2007) in *Evropski roman* (2009). Leta 1988 je prejel red zaslug za narod s srebrnimi žarki, 1999 pa mu je senat Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani podelil naziv zaslužnega profesorja. Za življenjsko delo je 2001 prejel Zoisovo nagrado.

Po študiju na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani ste se najprej zaposlili na Državni založbi Slovenije, bili ste dramaturg Lutkovnega gledališča v Ljubljani, do 1970 profesor na VII. gimnaziji v Ljubljani. Zatem ste se zaposlili na ljubljanski Filozofski fakulteti in se s tem tudi dokončno zapisali literarnoznanstvenemu in profesorskemu poklicu. Če se poskusite za hip ozreti na opravljeno delo na področju literarne vede, jaz pa vas poprosim, da navedete dosežek, na katerega ste najbolj ponosni, potem boste dejali …

Dejal bi, da sem v literarni vedi ves čas povezoval literarno zgodovino in literarno teorijo. Literarno teorijo pa sem razumel precej na široko, deloma tudi kot teorijo umetnosti, tako da sem se sicer ukvarjal s samimi problemi literature, ki pa sem jo primerjal še z drugimi umetnostmi, denimo s slikarstvom, z glasbo itd. Iz tega je tudi nastala moja literarna teorija, mislim na knjigo *Očrt literarne teorije* (1983). Povezovanje teorije in zgodovine je bilo zame najznačilnejše in verjetno sem na tej ravni bolj ali manj uspešno dosegel rezultate, ki so pomembni za literarno vedo.

Vaš *Očrt literarne teorije* vsi tisti, ki smo študirali književnost, dobro poznamo. Sama se prav dobro spominjam tudi srednješolske priprave na maturo ob vašem učbeniku literarne zgodovine in teorije z naslovom *Književnost*.

Pravilno. *Očrt* je bila prva verzija. Čez nekaj let sem to izdajo spremenil, dopolnil in je iz tega nastala *Literarna teorija* (2001). V samo literarnozgodovinsko razpravljanje sem skušal od začetka vpletati čim več literarnoteoretskih kategorij. Običajno je bilo tako, da če sem govoril o nekem romanu (npr. o Cankarjevih romanih), sem v razpravljanje vpletal teoretsko razmišljanje o tem, kaj je pravzaprav roman. V tem

smislu so zgrajena tudi moja sintetična dela, npr. zlasti *Primerjalna zgodovina svetovne literature* (2020). Tu je literarnoteoretsko razmišljanje združeno z zgodovinsko-tipološko sistematiko, v tem primeru svetovne literature.

Predvsem pa so literarni pojavi presvetljeni skozi duhovnozgodovinsko metodo, po kateri ste zelo prepoznavni. Kako bi na kratko pojasnili, kaj je v literarni vedi ta metoda?

Drži, duhovnozgodovinski vidik sem najbolj uporabil ravno v prej omenjeni, zadnji knjigi. Pokazalo se je, da svetovne literature ni več mogoče obravnavati na empirično-pozitivistični način, ker bi moral popisovati nevemkatere avtorje in dela tega sveta, stare in nove. Prisiljen sem bil vse gradivo obravnavati s teoretskega stališča, ki se lahko imenuje duhovnozgodovinsko. Ta vidik meri na to, da je neka literatura postavljena znotraj neke kulture. Ta kultura pa je spet del neke civilizacije. Če razmišljamo, v čem je bistvo npr. kitajske književnosti, je jasno, da moramo iti v duhovne osnove kitajske preteklosti, vse tja do Konfucija, konfucijanstva, in odkriti, kako se te duhovne osnove oblikujejo v njihovih literarnih delih, zlasti v poeziji ali pa v romanih. Duhovnozgodovinski vidik zahteva, da se neka literatura razloži s temeljev, ki segajo večinoma v religijo, filozofijo, etiko. Grško književnost je verjetno treba razlagati ne samo iz mitologije, ampak iz grške religiozne zavesti, ki je bila politeistična. Tu so bogovi, tu je usoda itd., kar so temeljne kategorije, iz katerih se da torej razložiti grške tragedije ali homerske pesnitve.

Literarno teorijo pa sem razumel precej na široko, deloma tudi kot teorijo umetnosti, tako da sem se sicer ukvarjal s samimi problemi literature, ki pa sem jo primerjal še z drugimi umetnostmi, denimo s slikarstvom, z glasbo itd.

Duhovnozgodovinski vidik zahteva, da se neka literatura razloži iz temeljev, ki segajo večinoma v religijo, filozofijo, etiko.

Posvečali ste se tudi vprašanju razmerja med ideologijo, estetiko in literaturo. Posebej mislim na knjigo *Marksizem in problemi literarnega vrednotenja* (1983) in na vaša univerzitetna predavanja o marksizmu in literaturi. Kako je prišlo do tega predmeta (so vam ga morda naročili)?

Ne, nič ni bilo predpisano, pač pa sem sam uvidel, da se je treba spustiti v to zelo zapleteno in delikatno področje. Naslov knjige je morda na prvi pogled kazal, kakor da bom iz marksizma razložil literarno vrednotenje, knjiga pa je sestavljena tako, da si v glavnem kritično ogledujem stare in nove teorije o literaturi, ne samo marksistične, tudi pozitivistično, ki jo podrobno razložim (Taine). Predvsem je v tej knjigi največ govora o osrednjih teoretikih marksistične literarne teorije, kot je Lukacs. Pri tem večino teorij kritično ovrednotim ali ovržem. V bistvu je bolj kritika marksizma in njegovega literarnega vrednotenja kot kaj drugega.

Do tod sva omenila kar nekaj metod literarnega raziskovanja. Na eni strani duhovnozgodovinsko metodo, na drugi

strani t. i. empirične, pozitivistične pristope k literaturi. Tudi sami ste posegali v obravnavo kontekstualnih vidikov literature in premišljali o literaturi v širšem družbenem risu. Mislim na vašo knjigo *Sociologija slovenske literature* (2016).

Nekatere metode je treba vendarle združevati, povezovati. Mislim, da sem sam poskušal ves čas filozofsko-abstraktne metode, kamor spada duhovnozgodovinska, povezovati z empirijo. Včasih sem se pa sploh ukvarjal večinoma z empiričnimi vidiki literarnih del, saj sem moral kot urednik Prešernovega in Vodnikovega *Zbranega dela* veliko pozornosti nameniti rokopisom, podrobnemu popisovanju, kje in kako je npr. Prešeren snoval neko pesem, kaj je spreminjal iz ene verzije v drugo. To je osnovno empirično delo.

Literarna veda, zlasti če hoče biti znanstvena, mora temeljiti na empiričnem delovanju, bodisi kot tekstna kritika bodisi kot tekstna analiza.

To bi moral početi skoraj vsak literarni zgodovinar oziroma literarni znanstvenik. To je potrebno, to je sploh osnova. Literarna veda, zlasti če hoče biti znanstvena, mora temeljiti na empiričnem delovanju, bodisi kot tekstna kritika bodisi kot tekstna analiza. Na tej osnovi pa lahko gradijo še druge metode, ki so bolj filozofske in abstraktne.

Sam sem se precej in od vsega začetka ukvarjal s sociologijo literature. Že kot študent sem napisal študijo o Matiji Čopu, kjer sem uporabil sociološko analizo, in sicer takšno, kakršna je takrat obstajala znotraj marksizma. Iz tega sem šel kmalu ven. Vendarle pa sem v *Sociologiji slovenske literature* skušal povezati oboje, empirijo in idejno analizo. Knjiga je močno naslonjena na pozitivistične metode, na empirijo. Tu izhajam predvsem iz Escarpita, ki je predlagal sociološko analizo, torej razlaganje avtorjevih socialnih izhodišč (kakšen je bil socialni izvor nekega avtorja, npr. Baudelaira, kakšen je bil njegov socialni status). Tudi sam se ves čas sprašujem, kdo so bili ti naši avtorji, od Trubarja naprej, kakšen je bil njihov socialni izvor, kakšna je bila publika, ki je sprejemala njihova dela, tudi po socialni plati, kakšen je bil socialni status npr. Cankarja, Kocbeka in drugih, kar je važno za razumevanje, kakšna literatura je nastajala s teh podlag. Po drugi plati sem v tej knjigi avtorje, dela uvrščal v širše sociološke kontekste. Tako me zanima, kateri družbeni plasti pripada neki avtor, predvsem pa me zanimajo t. i. ideološki vidiki, kje se skrivajo ideološke sestavine, ki prehajajo od avtorjev v literaturo. Pojem ideologije uporabljam za razlaganje pomembnih značilnosti slovenske literature, od protestantizma do danes.

Čar Prešernovega jezika je vendarle ta prvotna patina, danes starinska, ampak estetsko zelo privlačna. Mene to zelo privlači.

Veliko energije ste namenili znanstvenokritičnim izdajam Prešerna in Vodnika. Čisto mimogrede, pa vendar, kot literarno zgodovinarko bi me zanimalo, zakaj ste se pri Prešernu odločili, da se odpoveste akcentom.

Ko sem delal *Zbrano delo*, je nastala težava, kako grafično prenesti njegove tekste iz prvotnih objav, zapisov v sodobni jezik, v sodobno grafično obliko. Potem smo se, ne samo jaz, tudi Ocvirk kot

glavni urednik *Zbranih del*, odločili, da se vendarle počisti tisto, kar ni nujno za zvočno podobo Prešernovih tekstov. Zvočna podoba naj bi sicer ostala avtentična. Vemo, da je Slodnjak precej posodabljal Prešernov jezik, končnice, sklone, kar se mi je zdelo nesprejemljivo. Čar Prešernovega jezika je vendarle ta prvotna patina, danes starinska, ampak estetsko zelo privlačna. Mene to zelo privlači. Dejstvo je, da je bilo tedaj z akcenti treba počistiti, da ne bi obremenjevali grafičnega zapisa z nepotrebnim. Tako je precej akcentov, ki za izgovarjavo niso bili nujni, odpadlo. Drago Šega je celo menil, da bi moral besedila še bolj počistiti, na kar vseeno nisem pristal. V izdaji, ki je izšla pri Kondorju, sem povzel te zapise Prešernovih pesmi in se nisem odločil za dodatne redakcijske posege.

Na slovensko literaturo je gledal kot na nacionalni projekt, kar ni bilo všeč partijski ideologiji, poleg tega je na nekem mestu precej pohvalno pisal o Balantiču, kar je bilo za tisti čas prevratno dejanje.

Ob *Zbranih delih* ste omenili Antona Ocvirka, ki je med letoma 1946 in 1980 urejal monumentalno zbirko *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. Bil je tudi profesor slovenske in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Koga se še posebej spominjate s Filozofske fakultete?

Veliko jih je bilo. Med profesorji predvsem Antona Ocvirka, ki je bil ne samo moj predhodnik, ampak tudi pokrovitelj. On me je tako rekoč prisilil, da sem prišel na fakulteto, česar niti nisem nameraval. Meni je bilo dovolj biti profesor na gimnaziji, hkrati pa seveda znanstveno delati. In ravno tedaj sem zelo veliko delal in pisal. Vsem gimnazijskim oziroma srednješolskim učiteljem, ki so sposobni tega, zato toplo priporočam, da svoje delo v šoli združijo z znanstvenim delovanjem. Ob Ocvirku je bil kmalu moj najožji sodelavec Dušan Pirjevec, ki je prišel na fakulteto že leta 1962, takoj ko je doktoriral in postal profesor. Pritegnil me je k raznim delom, tako da sva skupaj sodelovala pri prvih učbenikih o književnosti. Tedaj me je tudi že Ocvirk pritegnil k *Zbranemu delu* Prešerna, mi ga tako rekoč izročil v delo. Razen tega smo takrat Ocvirk, Pirjevec in jaz morali skrbeti za zbirko *Sto romanov*. Sicer je bilo to predvsem Ocvirkovo delo, ampak ne gre spregledati niti našega skupnega urednikovanja, saj smo skupaj izbirali romane in pisali spremne besede. Poleg nas treh je treba prav tako omeniti prevajalce.

Drugih (bližnjih) sodelavcev na fakuleti je bilo res veliko. V prvih letih na fakulteti mi je bil zelo blizu Anton Slodnjak, ki sem ga poslušal. Zlasti njegova predavanja o Prešernu in Čopu so me navdihovala, ko sem pisal o njiju. Čeprav nisem imel z njim kakšnih posebnih osebnih stikov, razen ko smo opravljali izpit iz slovenske književnosti, pa mi je bil blizu. Zelo žal mi je bilo, ko so ga 1959 odstranili s fakultete.

Morda veste, zakaj?

Mislim, da vsem na fakulteti ni bilo všeč, da je navdihoval precejšen del študentov. Imel je svoje privržence med njimi in to se je zdelo s političnega stališča nezaželeno. Ko je bil odstavljen, so ga nekateri izmed študentov dejansko branili in bili za to deloma kaznovani. Ne vem natančno, kako, ampak

imeli so neprijetnosti, kar je dejstvo. Govori se, da je bil razlog za odstavitev njegova knjiga v nemščini *Geschichte der slowenischen Literatur* [Zgodovina slovenske literature], ki je izšla 1958 in v kateri je pisal o slovenski literaturi »po svoje«, nikakor ne z marksističnimi kategorijami. Na slovensko literaturo je gledal kot na nacionalni projekt, kar ni bilo všeč partijski ideologiji, poleg tega je na nekem mestu precej pohvalno pisal o Balantiču, kar je bilo za tisti čas prevratno dejanje. Menda je bilo zlasti to dejstvo eden od razlogov za njegovo odstavitev. Težko je reči, kaj je bilo, treba bi bilo izbrskati iz arhivskega gradiva, kaj je bilo o Slodnjaku rečenega na kakšni seji, sestanku, ideoloških komisijah.

Za literaturo se nam torej ni bati, kajti produkcija je zelo obsežna in kakovost precejšnja.

Delikatna vprašanja. Posebej ko gre za (neposredno) poseganje politike v znanost, kulturo ali druge družbene sfere. Pa se preseliva na področje kulture. Kako zlasti v luči 30. obletnice osamosvojitve Slovenije vidite položaj kulture in znotraj nje vlogo literature danes? Omeniva, da ste trenutno član Upravnega odbora Prešernovega sklada pri Ministrstvu za kulturo, ki podeljuje najvišja državna odlikovanja s področja kulture.

Pri Prešernovem skladu sem bil član tudi pred leti, ko je bil predsednik odbora Jože Trontelj, ki je ravno v tistem času žal umrl in ga je nasledil Janez Bogataj z naše Filozofske fakultete. Kar se tiče položaja kulture, pa bi rad omenil svojo najnovejšo knjigo *Kultura in politika* (2021), v kateri so zbrane moje kolumne, ki sem jih pisal šestnajst, sedemnajst let. Med njimi so mnoge o kulturi, o odnosu med kulturo in politiko, o slovenski literaturi, tudi tisti po osamosvojitvi. Pišem tudi o literarnih nagradah, kako so se podeljevale, kako se podeljujejo zdaj. Zdaj ko sem spet v odboru za nagrade, vsi člani premišljamo, kaj je v slovenski kulturi, literaturi, umetnosti takega, da zasluži nagrade. Zlasti je to težava pri t. i. velikih nagradah za življenjsko delo. Včasih je težava velika, kajti mnogi pomembni avtorji, pesniki, pripovedniki so v preteklih letih že dobili velike nagrade in tako je težko ugotoviti, kje je vrh literature, ki še ni bil zasluženo priznan oziroma nagrajen. Prejšnje leto smo našli takega avtorja, ki se nam je zdel zanimiv. To je Lainšček. Zanimiv zato, ker je v zadnjih letih glavni pisatelj iz Prekmurja (po Mišku Kranjcu), poleg tega zelo popularen in tudi dober literat. Za Skladove nagrade pa je več možnosti, avtorjev, zlasti avtoric, ki so, priznajmo, odlične, mogoče so boljše od moških. Na področju pripovedništva je vsako leto veliko romanov, že za kresnika več kot preveč. Tu torej ni problema, čeprav bi bilo treba izbrati tisto, kar prenese vsa merila, ki jih človek lahko postavi za literarno kakovost, od vsebinskih do oblikovnih. Za literaturo se nam torej ni bati, kajti produkcija je zelo obsežna in kakovost precejšnja. Ko berem revijo *Literatura*, skoraj v vsaki številki najdem tudi zelo sveže, dobre tekste. Nazadnje so se mi takšne zdele pesmi

Na splošno je veljalo, da se literarna zgodovina ne sme spuščati v obravnavanje sodobne literature. Biti mora neka distanca, deset, dvajset, več let.

Uroša Zupana. V eni od prejšnjih številk so bile objavljene Jesihove pesmi, spet odlične (njegova zbirka *Maršal* izpred nekaj let je bila po svoje duhovita). Tudi avtorji, ki so že precej srednja generacija, so lahko sveži ustvarjalci, imamo pa še mlajše. Tega je zelo veliko. Pa denimo Boris A. Novak, ki je s pesnitvijo o partizanski družini [*Vrata nepovrata*] že dobil veliko nagrado.

Zlasti proza mladih je včasih preveč potopljena v življenjsko povprečje, o erotiki, spolnosti, brezdelnosti, brezperspektivnosti mladih se pripoveduje zelo na široko in malce dolgočasno.

Je pa veliko vprašanje (če se povrneva k vašemu vprašanju o stanju kulture in znotraj nje literature), koliko je literatura po letu 1991 dejansko prinesla novih duhovnih, socialnih vidikov. Zlasti proza mladih je včasih preveč potopljena v življenjsko povprečje, o erotiki, spolnosti, brezdelnosti, brezperspektivnosti mladih se pripoveduje zelo na široko in malce dolgočasno. Tu mislim predvsem na objave v revijah, drugo so romani, ki nastajajo več let, v katerih se lahko pokaže kaj več. Vendar še vedno ostaja odprto vprašanje, ali ta literatura kaže kakšne nove duhovne, socialne, politične, moralne vidike življenja. Tega pa ne vem.

Družba je eno, jezik je nekaj stalnega, prastarega, tradicionalnega, kar ne more biti mimogrede spremenjeno. Spreminjati slovenščino s spolnimi oblikami je nemogoče.

Verjetno bo potrebnega še nekaj časa, da bi to ustrezno ovrednotili.

Gotovo. Naša naloga kot literarnih zgodovinarjev je, da kolikor mogoče sledimo literarni produkciji, čeprav je gradiva preveč. Kdo od nas pa lahko vse to prebere? Seveda pa je tudi vprašanje, ali lahko kot znanstvenik, literarni zgodovinar ustrezno obravnavaš že tekočo literaturo.

Na splošno je veljalo, da se literarna zgodovina ne sme spuščati v obravnavanje sodobne literature. Biti mora neka distanca, deset, dvajset, več let. Kolikor se spomnim, je Ivan Grafenauer, ki je prvi napisal uporaben učbenik slovenske književnosti leta 1920, obravnaval že tekočo literaturo in jo vključil v literarnozgodovinski pregled. Tudi Slodnjak je v svoji prvi knjigi iz leta 1934 posegel v sodobno literaturo, ker ga je to mikalo. Nasprotno pa je Ocvirk (pa tudi mnogi drugi literarni zgodovinarji) menil, da ni mogoče zanesljivo brez distance razpravljati o literaturi. Tudi literarni znanstvenik je od časa do časa rad literarni kritik. In na ta način lahko kot literarni znanstvenik, ki ima svoje ideje, stališča, posegate v sodobno literarno življenje. Je pa vprašanje, ali so ti posegi znanstveni v pravem pomenu besede ali ne.

Pred časom ste protestno izstopili iz Društva slovenskih pisateljev, bržda zato, ker naj bi se v društvu odločili, da ne bodo sodelovali na dogodkih ob 30. obletnici države. Ali se vam ne zdi, da bi vaše stališče bolj prišlo do izraza, če bi v društvu ostali, saj si težko predstavljamo, da bi v njem vsi povsem enako mislili?

Odkrito povedano, v društvu nisem kaj dosti sodeloval. Moral bi hoditi na sestanke, kar je za nas starejše težava. Ni bil pa razlog to, kar se je zapisalo nekemu novinarju. Ne, zdelo se mi je nemogoče, da bi upravni odbor desetih članov odločal o stališču vseh

članov društva, teh je več kot dvesto. Kolikor vem, se mnogi ne bi strinjali z objavo take resolucije. Jaz se nisem. Moj glavni argument je bil ta, da torej upravni odbor ne more kar tako poslati v javnost izjave v imenu društva. Predsedniku Mercu, ki ga sicer cenim in je bil naš študent, sem poslal pismo, kjer sem rahlo protestiral zoper njihovo potezo. Spomnil sem ga na to, da sem že nekoč izstopil iz tega društva, in sicer 1962, v času *Perspektiv*, ko sem bil med tistimi sedmimi člani, ki so izstopili iz društva zaradi Tarasa Kermaunerja. Kermauner je tedaj želel postati član, pa mu niso ugodili, zavrnili so ga kot nevrednega, čeprav je bil uveljavljen literarni kritik in interpret. Z izvršnim odborom smo se sprli, nato pa izstopili, saj se nam je podobno zdelo nemogoče, da je odbor v imenu celotnega društva zavrnil Kermaunerjevo kandidaturo. Pri mojem nedavnem izstopu gre za podoben primer, ko neka manjšina odloča v imenu večine, vseh članov v društvu.

Epidemija nas je še dodatno opomnila na to, da se nenadoma lahko pojavijo splošne nevarnosti, ki smo jim vsi izpostavljeni.

Zakaj se ob teh vaših argumentih takoj spomnim na sprejetje pravnega akta na tudi vaši Filozofski fakulteti, po katerem se kot nevtralna oblika za kateri koli spol uporablja ženska oblika?

Da, poznam. Predvsem ne more neka manjša skupina (predvidevam, da v njej niso bili samo jezikoslovci, ampak tudi strokovnjaki z drugih področij) sprejemati takšnih odločitev v imenu večine. Posegati v jezik je sploh težava. Teorija, da se da jezik spreminjati v skladu z nekimi novimi socialnimi, moralnimi idr. pogoji, je bila stališče sovjetskih jezikoslovcev v času Stalina, ki so verjeli, da bi se jezik spreminjal z družbenim razvojem, kar pa je nemogoče. Celo Stalin je tik pred smrtjo zavrnil te teorije. Družba je eno, jezik je nekaj stalnega, prastarega, tradicionalnega, kar ne more biti mimogrede spremenjeno. Spreminjati slovenščino s spolnimi oblikami je nemogoče. Slovenščina je kompleksen jezik (toliko sklonov, spoli, akcentuiranje). Mnogim povzroča težave v zapisovanju in akcentuiranju, celo na televiziji, kjer smo stalno priča napakam. Posegati v jezik je odgovorno, lahko pa vodi tudi v nered, jezikovni nered.

Ker ste omenili televizijo, bi se rada dotaknila še vaše vloge v programskem svetu RTV. Kakšna se vam zdi raven kulture (mislim predvsem na kulturne vsebine) na nacionalni televiziji, kako v svoji vlogi spremljate odzive gledalcev?

Nekateri mislijo, da so nacionalne televizije krasne ustanove in da so nedotakljive, da je vse v najlepšem redu, vendar iz najnovejših vesti vidimo, da celo angleški BBC ni neoporečen. Kolikor poznam odzive, pritožbe, mnenja poslušalcev radia in gledalcev televizije, je pri RTV tako, da so kritični, da prihajajo tako z leve kot z desne in se v glavnem nanašajo na politično-informativne oddaje oziroma program, ki je neuravnovešen, včasih tak, včasih malce drugačen. V nekaterih oddajah se aktivizem zelo očitno pojavlja. Zakaj uredniki to dopuščajo, je vprašanje, morda so sami tako aktivistično

usmerjeni, lahko da popuščajo svojim podrejenim, novinarjem in se nočejo spuščati v spore, saj ti utegnejo nastopiti zoper urednike. Velikokrat pa gre čisto preprosto za vprašanje vljudnosti, zlasti ko novinar nastopa nevljudno, kot da zaslišuje gosta, ga izsiljuje, prekinja, kar je nedopustno. Gre za osnovno, temeljno vljudnost, spodobnost, dovršenost nastopa, ne za politično težavo. Po drugi plati pa se kulturnih oddaj skoraj nihče ne loti, čeprav bi bilo to še kako potrebno. V kolumnah sem se nekajkrat precej kritično dotaknil RTV.

Profesor Kos, povejte mi, kako ob svojem delu, kajti očitno še vedno veliko delate, funkcijah in časteh sicer preživljate svoj vsakdan.

Zjutraj navadno dve ali tri ure berem. Večkrat se je treba odpraviti tudi po nakupih, kajti z ženo Darko imava spodobno gospodinjstvo in tudi kuhava si sama. Popoldan sledi počitek, navadno pospremljen z branjem. Nato pa sledi spremljanje televizije, tja pozno v noč, do približno pol enih zjutraj. Sicer vestno spremljam, kaj se dogaja na različnih področjih, predvsem v svetovni politiki pa v kulturi in književnosti ter literarni vedi. Pri nas doma smo naročeni na *Slavistično revijo*, *Primerjalno književnost*, na *Delo*, *Demokracijo*, *Reporterja*, na *Slovenski čas*, *Družino* in seveda *Zvon*.

Odpovedati se bo treba preveč živahnemu udejstvovanju in se raje bolj koncentrirati na delo, na duhovno delo, na družino, pa ne samo v času pandemije, temveč tudi sicer.

Kaj pa vas je naučila epidemija?

Življenje postaja bolj nevarno, kot smo si predstavljali, in to nas bo spremljalo še nekaj časa. Poleg tega se ne slabša samo naravno okolje, ampak tudi način življenja, zaradi česar postaja naše življenje manj kakovostno. Na videz postaja vedno bolj udobno, tehnološko dovršeno, pa vendar kakovost pada, ker se zmanjšuje čas za počitek, za koncentracijo. Epidemija nas je še dodatno opomnila na to, da se nenadoma lahko pojavijo splošne nevarnosti, ki smo jim vsi izpostavljeni. Najbrž bo epidemija imela za posledico spremembo načina življenja, do kakšne mere, seveda ne vemo.

Zaključiva ob priložnosti vašega osebnega jubileja in jubileja naše države raje s kakšno spodbudno mislijo za danes in za prihodnost, za bralce *Zvona* in vse, ki naju bodo brali.

Odpovedati se bo treba preveč živahnemu udejstvovanju in se raje bolj koncentrirati na delo, na duhovno delo, na družino, pa ne samo v času pandemije, temveč tudi sicer. Dobro je, da se ljudje temu posvetijo čim bolj, zabavi pa samo toliko, kolikor je kakovostna, kar je stvar osebnega okusa. Mlade generacije in mnogi ljudje iščejo hrupno, množično, skoraj ekstatično doživljanje sveta (npr. navijaštvo ob športu, političnih shodih, televizijska evforija ob Evroviziji ipd.). Zato bi priporočil, da ljudje omejijo svoje potrebe po množičnem druženju na normalno mero, na ožji krog prijateljev in znancev in se nanje tudi osredotočijo.

Spoštovani akademik profesor dr. Janko Kos, iskrena hvala za pogovor!

Jože Kopeinig

Umetnost je za človeka potrebna kot skodelica kave ali kot praznična pogača

Pogovarjal se je mag. Hanzi Filipič

Foto: Vincenc Gotthardt

Pred kratkim je duhovnik in rektor Katoliškega doma prosvete v Tinjah, dolgoletni predsednik Mohorjeve družbe v Celovcu, več let njen odbornik, dolgoletni ravnatelj Dušnopastirskega urada v krški škofiji, izdajatelj *Nedelje*, glavni urednik *Misijonskih obzorij* – in še bi lahko naštevali – Jože Kopeinig praznoval svoj 80. rojstni dan.

4. julija 2020 sem bil v kapeli tinjskega doma priča, kako si se Bogu zahvalil za 55 let duhovništva. Besede, ki si jih takrat spregovoril, so me zelo nagovorile. Govoril si o duhovništvu. Kaj ti pomeni »biti duhovnik«?

Že kot maturant na Plešivcu sem si sestavil življenjsko geslo za svoje življenje – tudi za duhovniški poklic. To se glasi: »Božja pota so milost in usmiljenje, Njegov klic je ljubezen!« Isto geslo si želim tudi na svoji osmrtnici. S temi besedami izražam svojo hvaležnost Bogu za dosedanja srečna leta in hkrati zaupam, da bo to obveljalo tudi do mojega zadnjega diha. Sem srečen človek in še srečnejši duhovnik. Od svojega 11. leta starosti do danes si ne morem zamisliti druge življenjske poti, ki me je vodila od srečne mladosti do srečne starosti.

Kaj mi pomeni biti duhovnik? Biti poklican in poslan k ljudem, iz katerih izhajam, in k tistim, ki me mogoče potrebujejo, ki sem jim lahko tudi sopotnik, kakor so tudi drugi meni. Kot duhovnik naj bi bil tolmač Jezusovega evangelija. A preden oznanjam Božje sporočilo, naj bi bil najprej sam pozoren poslušalec in izvrševalec Božjih zamisli.

Biti duhovnik pomeni najprej poslušati Boga in ljudi, šele nato jim oznanjamo evangelij. Le če mi prisluhnemo ljudem, bodo tudi oni lažje sprejeli kako našo spodbudno besedo.

Najgloblje doživljam svojo duhovniško služenje, ko smem biti posrednik Božjega usmiljenja pri spovedih ali drugih pogovorih. Pri sveti maši me najbolj nagovori sklepna molitev pri kanonu, ko »po Kristusu, s Kristusom in v Kristusu« izročamo Bogu Očetu vse svoje življenje z vsemi tegobami in vsemi veselimi vriski duše.

Ko in če smo s Kristusom povezani kakor mladike s trto, nam zagotavlja Kristus čudovito in nepopisljivo srečo v nebeški slavi. Slomškova himna *V nebesih sem doma* odpira našemu hrepenenju in upanju vrata v srečno onostranstvo, kjer nas pričakuje On, ki nas najbolj ljubi.

Kot duhovnik najraje govorim in pridigam o slavljenju Boga, o njegovi usmiljeni ljubezni in o njegovem ljubečem usmiljenju. Kakor Jezus ni moraliziral, tako tudi mi ne smemo skrčiti vere na moralne zakone in zapovedi in na strah pred peklom, temveč moramo najprej v sebi, nato v soljudeh vžigati otroško zaupanje v neskončno dobrega Boga, ki ima več potrpljenja z nami kot mi sami s seboj ali mi z drugimi in drugi z nami.

Kakor le prepričani prepričujejo in navdušeni navdušujejo, tako naj bi živeli verniki in sredi njih duhovniki veselo krščansko vero, ker veselje v Gospodu je naša moč in se tudi Božja pomoč najučinkoviteje izkazuje v naših slabih trenutkih.

Kakor le prepričani prepričujejo in navdušeni navdušujejo, tako naj bi živeli verniki in sredi njih duhovniki veselo krščansko vero, ker veselje v Gospodu je naša moč in se tudi Božja pomoč najučinkoviteje izkazuje v naših slabih trenutkih.

Vse svoje duhovniško življenje si se zavzemal in se še zavzemaš za duhovne poklice. Spomnim se vsaj petdeset let stare fotografije,

na kateri je mogočen zbor duhovnikov, med njimi si tudi ti. Danes pa na južnem Koroškem skrbijo redkoštevilni starejši duhovniki za tri in včasih celo več župnij. Duhovniškega naraščaja ni. Cerkve se praznijo. Ali ni Cerkev preveč toga, bojazljiva pri uresničevanju Jezusovega naročila, da smo vsi poklicani oznanjevati Božjo besedo?

Prav gotovo sedanji položaj Cerkve ni najbolj rožnat. A to velja le bolj za naše opazovanje, ki nas dela dostikrat malodušne, češ da Bog kljub molitvam za nove duhovne poklice ne kliče dovolj mladih in starejših v svoj vinograd ali tudi kamnolom. Prepričan sem, da Bog kliče ljudi, in to nič manj kakor nekdaj in nekoč. Vprašanje je le, ali se tudi odzovejo na tihi Božji klic. Mogoče pa nas Bog sili k razmišljanju o bolj zavzetem sodelovanju vseh vernikov.

Četudi mogoče doživljamo zdaj neko suho obdobje oseke, se bomo kmalu čudili presenetljivi plimi, novi blesteči pomladi.

Pred kratkim mi je mlajši moški tožil, da bi se rad pogovarjal z drugimi o veri in o doživljanju Boga, a ga nihče noče poslušati. Tudi nedeljniki sicer živijo svojo vero pri bogoslužju, a se običajno niso pripravljeni – ali tudi ne sposobni – z drugimi pogovarjati o teh srečanjih z Bogom.

Vendar pa nimajo samo duhovniki, diakoni, veroučiteljice in veroučitelji in mnogi drugi svete dolžnosti oznanjevati Božjo besedo, temveč najprej starši s svojim krščanskim zgledom in, če je potrebno, tudi z besedo. Prav gotovo velja, da pravzaprav otrok ni treba vzgajati, saj nas radi posnemajo. Bolj kot besede so učinkoviti naši zgledi.

56 let si duhovnik, 53 rektor Doma v Tinjah, bil si ravnatelj Dušnopastirskega urada, član številnih cerkvenih gremijev, prižigal ogenj vere povsod, kjer je bilo mogoče, navijal za Božjo besedo. Šestdeset let si od blizu spremljal razvoj vere in duhovnosti na južnem Koroškem – v slabem in dobrem. Kaj je navduševalo ljudi v teh letih, kaj se je najočitneje spremenilo, kakšna bo prihodnost Kristusove Cerkve na Koroškem, med koroškimi Slovenci? Ali bo v prihodnosti težje najti poti, ki vodijo po Kristusovih stopinjah?

Četudi mogoče doživljamo zdaj neko suho obdobje oseke, se bomo kmalu čudili presenetljivi plimi, novi blesteči pomladi. Podobno doživljamo v svojem osebnem življenju, a tudi v družbi, v zgodovini in seveda tudi v Cerkvi.

Malodušje je prepovedano, zaupajmo v Gospoda in Gospodarja zgodovine in tudi Cerkve, saj je On vedno z nami. Zaupajmo njegovi besedi, obljubi in nepreklicani navzočnosti! Prisluhnimo Jezusu samemu in posnemajmo njegov zgled, ko se je družil z grešniki, cestninarji, neverniki in pogani in kako je prav v njih blagroval njihovo vero in zaupanje v Boga.

Papež Frančišek nas vedno spet bodri, da bi zapustili varna domača zavetja in se odpravili k novim obzorjem in k ljudem, v katerih deluje Božji duh nič manj kakor sredi Cerkve. Cerkev mora postati še bolj misijonarska tudi doma in se ne sme zapirati v udobnost zaprtih prostorov površne tradicije. Binkoštni veter je razpršil apostole v različne smeri sveta.

Tako naj bi tudi mi vsi začutili nov zrak v svojih nosnicah, še bolj pa v svojih srcih: Pojdite po vsem svetu, a pojdite kdaj tudi k svojemu sosedu ali prijatelju in ne govorite samo o politiki, vremenu

in koroni, temveč tudi o Bogu in svojih notranjih doživetjih.

Prav slovenski kristjani na Koroškem naj bi bili hvaležni za močno versko tradicijo, a kljub temu moramo biti bolj budni, sicer bo pepel tradicije zadušil ogenj za potrebno in nenehno metanojo, za oznanjevanje evangelija v spreminjajočih se življenjskih okoljih.

Kaj bi odgovoril mladostniku, ki ti odkrito pove, da je »Jezus kul tip«, Cerkev pa obupno zastarela in ni več za nobeno rabo, češ »k tej dolgočasni maši že ne grem«? Je Cerkev *res* preveč toga pri nagovarjanju mladih?

Z mladimi imam številne zelo pozitivne in razveseljive izkušnje. Mladi in tudi drugi sodijo Cerkev navadno po njenih predstavnikih ali po kristjanih-nedeljnikih ali po ženicah, ki hodijo tudi med tednom k sveti maši. A vsak izmed nas, vsak vernik je član Cerkve in jo predstavlja s svojim verskim pričevanjem.

Važno se mi zdi, da mladim pozorno prisluhnemo, poslušamo njihovo počutje, a jih tudi vprašamo za njihove predloge, kaj bi lahko spremenili v cerkvenih občestvih. Treba jim je ponuditi možnosti za sodelovanje po njihovih vizijah in sposobnostih.

V reguli svetega Benedikta je menda zapisano, da mora kapitelj pred vsakim sklepom vprašati najmlajšega sobrata za njegovo mnenje. Če bi bili tudi v župnijskih svetih mladi bolj zastopani in bi se po župnijah več posvečali mladim, bi se počutje kmalu zboljšalo v duhovni prid farnega občestva.

Že načrtno delo z ministranti in drugimi otroškimi in mladinskimi zbori in skupinami bi popestrilo življenje po farah.

Leta 1968 si prevzel vodenje takrat še Doma duhovnih vaj v Tinjah. Dom si temeljito posodobil in je danes Katoliški dom prosvete. Nekateri menijo, da bi danes človek potreboval več duhovnosti in nekoliko manj prosvete in da so prazne cerkve pomanjkanje duhovnosti in ne pomanjkanje prosvete, drugi spet, da izobraževanje sploh ni naloga katoliškega doma. Kaj bi jim odgovoril in predvsem, kaj je prvi namen doma v Tinjah?

Prvi namen Doma v Tinjah je slej ko prej duhovna, verska in teološka programska ponudba, saj je bil tinjski dom prvotno in v glavnem dom duhovnih vaj. Prosvetna, kulturna in predvsem galerijska dejavnost so poznejša težišča.

Seveda je danes dovolj drugih ustanov, ki lahko zadovoljujejo izobraževalne potrebe. Današnji sodobnik pa vendarle vedno bolj potrebuje »miselni spopad« (Kierkegaard) s površnostjo, brezbrižnostjo in z vseenojstvom mnogih, ki plavajo s tokovi časa. Svet potrebuje – ne samo danes – ljudi, ki plavajo tudi proti toku časa in ki z drugimi razmišljajo o bistvenih vprašanjih: od kod prihajamo, kam plovemo in kaj je smisel naših dni, našega življenja, o katerem je France Prešeren zapisal, »da je dolgost našega življenja kratka«.

Svet potrebuje – ne samo danes – ljudi, ki plavajo tudi proti toku časa in ki z drugimi razmišljajo o bistvenih vprašanjih: od kod prihajamo, kam plovemo in kaj je smisel naših dni, našega življenja, o katerem je France Prešeren zapisal, »da je dolgost našega življenja kratka«.

Življenje je predragoceno, da bi ga preživeli z votlo dušo, izgorelim srcem in neutešenim hrepenenjem. Ustvarjeni in poklicani smo, da živimo v polnosti s smislom in hrepenenjem po presežnosti vsega minljivega. Brez duhovnosti

lahko naše življenje razpade v aktivizem in hlastanje za minljivimi vrednotami, ki se kar kmalu razblinijo kot mehurčki samoprevare. Življenje je mikavno, a vendar neizprosno, če ga skušamo prevarati z zgolj površnimi zadoščenji.

»Dialog v službi človeka«, »kraj srečanja in pogovora« sta dve gesli Doma v Tinjah. Katera srečanja so ti ostala v spominu kot najuspešnejša, mogoče celo osrečujoča po merilih evangelija?

Dom v Tinjah ponuja številne možnosti za pogovore, za poslušanje. Tako se pri duhovnih vajah za različne stanove in skupine, pri razstavah umetnic in umetnikov, pa tudi pri nekaterih prireditvah ljudje radi pogovorijo in spregovorijo kdaj tudi o globljih izkušnjah.

Najbolj sta se mi vtisnila v spomin dva dogodka. Najprej pogovor s šestnajstletnim fantom, ki sem ga pol ure samo poslušal in se mi je nato zahvalil za »pogovor«. Izredno pomembno je bilo, da sem ga samo poslušal.

Globoko v spomin se mi je zarisal obisk alkoholika. Najprej je ostro napadal Cerkev in »farje«, govoril pa je tudi o svojih življenjskih razočaranjih. Ker mu nisem ugovarjal, je začel naštevati svoje lastne neumnosti in spodrsljaje, ki so ga pripeljali do prepada, da se je ločil, se zarotil proti vsemu svetu in začel potapljati svoj gnus do življenja v alkoholu. Vedno bolj se je že med govorjenjem umirjal, in ko je končal, je rekel: »Hvala, da ste me poslušali!« – Povabil sem ga na malico brez alkohola in za slovo sva se objela.

Slovenščina pa je melodija mojega srca. Svojih osebnih molitev ne morem moliti drugače kakor v svoji materinščini.

Kaj povezuješ z besedama »slovenščina« in »vera«? Kaj ti ti dve besedi pomenita?

Obe vrednoti zelo cenim. Vera je dar, ki mi osmisli življenje in mi odstira vedno širšo špranjo v onostranstvo, v dokončni dom v srečni večnosti. Rad poudarjam, da grem »proti koncu«, in sicer proti dokončnemu cilju. Večkrat prosim: Verujem, a Bog, pomagaj moji šibki veri!

Slovenščina pa je melodija mojega srca. Svojih osebnih molitev ne morem moliti drugače kakor v svoji materinščini.

Še ko je bila na Karavankah »železna zavesa«, si bil močno povezan s Slovenci v Sloveniji, slovenskimi duhovniki in slovensko Cerkvijo. Kako pomembna je zate, za Dom, za koroške Slovence in Slovenke povezanost s Slovenijo?

S Slovenijo sem tesno povezan. Tam imam še nekaj sorodnikov, ki jih rad obiskujem, pa še več prijateljev, ki mi veliko pomenijo. Poznam skoraj vse duhovnike v Sloveniji. V kulturnih in cerkvenih krogih v Sloveniji so Tinje znane in tudi priznane.

Za tinjske prireditve rad vabim različne predavateljice in predavatelje iz Slovenije in tudi organiziram več potovanj v Slovenijo, v raj pod Triglavom.

Dom v Tinjah je poleg drugih težišč vedno bolj vseslovenski dom za rojake iz Slovenije, pa tudi iz slovenskega zamejstva in izseljenstva.

Južna Koroška je bila s Slovenijo tudi zgodovinsko tesno povezana, seveda že kot zibelka slovenskega krščanstva in krščanskega slovenstva z Gospo Sveto, pozneje je Celovec z Mohorjevo močno vplival na literarno-kulturni podvig slovenskega naroda.

Dom v Tinjah je neločljivo povezan tudi z umetnostjo, umetnicami in umetniki, ki so v Domu

razstavljali. Zakaj je umetnost za človeka pomembna? Je sploh potrebna?

Umetnost je za človeka potrebna kot skodelica kave ali kot praznična pogača. Živimo navadno od črnega kruha, ki nam je potreben za življenje, delo in zdravje. Kakor potrebujemo tudi oddih od dela in spremembo v prehrani, tako nam je umetnost še kako dobrodošla uteha in zaželena sladica v časih sive vsakdanjosti.

Mislim seveda na petje, glasbo, literaturo, pripovedovanje in igranje ter seveda na likovno umetnost, ki je v Domu v Tinjah v zadnjih letih zavzela pomembno mesto.

Slike so besede in sporočilo umetnice ali umetnika, so pretanjena govorica in nam velikokrat pomagajo gledati, spoznavati in sprejemati življenje z drugimi očmi, mogoče tudi z novo prizadetostjo in pozornejšim čudenjem.

Letos junija bomo izdali obsežno knjigo, zbirko vseh slik v Domu z naslovom *V začetku je bila beseda in v začetku je bila slika*. V tej knjigi bomo objavili slike, ki so v lasti Doma, bogatega hrama umetnosti, in predstavili umetnice in umetnike, ki so razstavljali v Tinjah, spregovorili pa tudi o literarnih dokumentih, ki so v Tinjah, npr. Dalmantinova biblija iz leta 1580.

Slike so več kot zapolnitev bele stene. So besede in sporočilo umetnice ali umetnika, so pretanjena govorica in nam velikokrat pomagajo gledati, spoznavati in sprejemati življenje z drugimi očmi, mogoče tudi z novo prizadetostjo in pozornejšim čudenjem.

Kaj ti pomeni Rupnikov mozaik v tinjski kapeli?

Tinjska kapela je z Rupnikovo mozaično umetnostjo postala svetilnik Lepote in globok studenec teološke svežine. Številni obiščejo Tinje samo zato, da si ogledajo ta biser. Glavna tema oltarne slike je srečanje Troedinega Boga z Abrahamom in Saro, zastopnikoma človeštva ali izbranega ljudstva. Vsa izpoved oltarne slike je naravnana na oltar, kjer se obhaja srečanje Boga z ljudmi pri sveti maši kot prijateljsko gostoljubje pri mizi kruha in besede in kjer je Kristus naš gostitelj, gostija in večna beseda.

Teologija te kapele je neizčrpljiva in tako osrečujoče bogata, da obiskovalca in tihega molivca pritegne v čar skrivnosti, ki se ji rad izročaš, ker zaslutiš v tem srečanju vso obetajočo se srečo, ki je bomo deležni v nebeškem Jeruzalemu.

Rad vas povabim v kapelo, ki jo z velikim veseljem in hvaležnim srcem razlagam. Ob koncu svojega življenja nisem mogel biti deležen lepšega in bogatejšega daru in presenečanja, kakor je naša kapela, bivališče Boga med nami v šotoru Lepote.

Misijoni so tema, mimo katere ni poti, če se pogovarjaš z Jožetom Kopeinigom. Zakaj je pomembno, da kristjani pogledamo tudi preko mej lastnega vrtička?

Če bi me kdo zbudil sredi noči in vprašal, kaj je moja prva pastoralna ljubezen ali za kaj ali za koga bije moje srce, bi mu brez razmišljanja odgovoril: to so misijoni. Že od 12. leta starosti sem v malem semenišču delal za misijone. Mlad afriški škof namreč, ki je z nekim misijonarjem obiskal Plešivec, nam je govoril o Afriki in nas navduševal za podporo v misijonih. V mojo spominsko knjigo je napisal: Bodi misijonar!

Nisem se odločil za misijonsko delo v tujih deželah, pač pa za podporne akcije za različne potrebe v misijonih. Kot Božjo previdnost sem doživel tudi poznejše vodenje slovenskega dušnopastirskega urada.

Moja predhodnika, slovenska salezijanca p. Ivan Matko in Anton Cvetko, sta že zgodaj začela z akcijo v podporo za indijske misijonske bogoslovce, ki so študirali v Turinu ali v Rimu. Ko sem leta 1968 prevzel misijonsko pisarno, smo podpirali 20 misijonskih bogoslovcev in z večino obhajali tudi primicije v posameznih južnokoroških župnijah. Do zdaj smo mogli s štipendijami podpreti okoli 3600 bogoslovcev in jih tudi z molitvijo pospremiti do posvečenja. Lepa duhovna bera, ki so jo omogočili zvesti misijonski dobrotniki in dobrotnice na Koroškem.

Poleg dolgoletnih povezav z vsemi slovenskim misijonarkami in misijonarji, poleg revije *Misijonska obzorja*, ki jo izdajamo skupaj z Misijonskim središčem v Sloveniji, in poleg mnogih drugih projektov, kot so MIVA itd., smo mogli podpreti misijonarja Pedro Opeko z ustanovitvijo Koroške vasi na Madagaskarju. Do letos smo z raznimi akcijami, zbirkami in z dvema dokumentarnima filmoma zbrali toliko finančnih sredstev, da smo pomagali zgraditi 500. hišo v tej Koroški vasi. Bog daj, da bomo zgradili tudi 600. ali tisočo hišo.

Misijoni so srčika naše vere. Saj je Kristus rekel apostolom: »Kakor je Oče mene poslal, tudi jaz vas pošiljam.« Cerkev je vedno na poti do konca sveta, k vsem ljudem, želi biti zakoreninjena v vseh kulturah, prisotna med vsemi narodi …

Za Mohorjevo se ne bojim, le želim, da bi ostala zvesta oporoki svojih ustanoviteljev ter zasidrana v življenjski volji sredi naše narodne in verske skupnosti.

Kakor je za ogenj bistveno, da gori, tako je za Kristusovo Cerkev enako bistveno, da je misijonska in misijonarska.

Več kot dve desetletji si bil predsednik Mohorjeve družbe v Celovcu. Kaj ti pomeni Mohorjeva, kaj izročilo »očakov« Mohorjeve Antona Martina Slomška, Andreja Einspielerja in Antona Janežiča, kakšne naj bi bile vizije za prihodnost?

Mohorjeva mi je zrasla k srcu, ko sem vedno bolj in vedno bližje spoznaval njeno zgodovino in njeno poslanstvo ne samo za Koroško, temveč za ves slovenski narod. Prežihov Voranc je dejal, da je Mohorjeva naučila slovenski narod brati.

Duhovna dota ustanoviteljev Mohorjeve Antona Martina Slomška, Andreja Einspielerja in Antona Janežiča je neprecenljiva. Pridigarski poziv Slomška vernikom v Možberku: »Sveta vera bodi vam luč, materni jezik pa ključ do zveličavne narodove omike« lahko velja za napotek in poslanstvo Mohorjeve od njene ustanovitve do danes.

Razvejena dejavnost celovške Mohorjeve je kar zavidljiva, ker se uspešno odziva na današnje potrebe in izzive. Očitno spremlja našo najstarejšo kulturno ustanovo poseben Božji blagoslov na priprošnjo blaženega škofa Slomška.

Vizij Mohorjevi ni treba narekovati, ker se sama dobro znajde v spreminjajoči se družbeni in narodnostni stvarnosti in ker zelo odgovorno krmari skozi vse čeri obetajoči prihodnosti naproti. Za Mohorjevo se ne bojim, le želim, da bi ostala zvesta oporoki svojih ustanoviteljev ter zasidrana v življenjski volji sredi naše narodne in verske skupnosti.

Kaj bi – kratko in jedrnato – odgovoril človeku, ki bi te vprašal, zakaj naj bi hodil za Jezusom?

Zakaj ne bi sledil Jezusu? On je najzvestejši prijatelj, ki nas ne vara in ki nam želi samo dobro za zdaj in vekomaj. Rad Mu zaupam svoje slabosti in zahvaljujem se Mu, da me pozna in kljub temu ljubi.

Matjaž Kmecl

Ob stosedemdesetletnici Tavčarjevega rojstva

*V letošnjem (pre)obilju različnih literarnih obletnic (Levstikovo rojstvo, Jurčičeva smrt, Murnov žalostni cukrarniški konec in podobno) se spominjamo tudi 170-letnice rojstva podblegoškega poeta in pripovednika Ivana Tavčarja (*28. avgusta 1851). Vsaj njegovo* Cvetje v jeseni *ter sicer nedokončano, a dovolj zaokroženo* Visoško kroniko*, njen prvi del, pozna skoraj vsak slovenski šolar; malo manj, pa vseeno, tudi kakšno od slik iz loškega pogorja (na primer tisto z naslovom* Šarevčeva sliva*). Toda napisal je seveda mnogo več: nekaj romanov (*Mrtva srca, Janez Sonce, Izza kongresa*) in lepo število patetično razčustvovanih novel; kar nekaj njegovega tovrstnega pisanja je ostalo še v odlomkih. Kot strasten, skoraj pretepaški politik ter urednik časnika* Slovenski narod *je zapovrh objavil lepo vrsto podlistkov in satirično pripoved* 4000. *Bil je deset let ljubljanski župan, deželni in državni poslanec, politično dejaven na cesarskem Dunaju in kasneje nekaj malega časa tudi še v kraljevinskem Beogradu (takrat, ob začetku 1923, ga je doletela smrt). Bil je vodilna avtoriteta liberalnega krila slovenske politike. Kot tak si je nabral različne zasluge za slovenstvo (še posebej s svobodnjaškim odporom zoper mahničevsko ozkost), in na drugi strani nekaj zgrešenih odločitev (odnos do Cankarja ob njegovi smrti; nesrečno kranjsko stališče do koroškega plebiscita oziroma do koroških Slovencev po letu 1918 – takrat je bil referent za prehrano v provizorični slovenski vladi, pripisovali so mu vzklik, da ne moremo prehranjevati še Koroščev, ko nam je Maister že Štajerce naložil na hrbet).*

Med sodobniki je bil znan kot oblastniška osebnost, »politik trde roke«, ukazovalen, sarkastičen, nepopustljiv, v »svoji« Poljanski dolini gruntarsko trd visoški gospodar. Če so njegovi ribiški čuvaji zasačili kakšnega pobiča pri skrivnem lovljenju rib v Sori, je moral ta z očetom vred na Visoko ter na kolenih prositi odpuščanja, in podobno – o tem še danes ve ljudski glas. Sam pa je tudi odkritosrčno rad o tem kaj rekel, na primer: *Rod iz Poljanske doline je precej visok in za vraga ne pozabi …* – Na drugi strani pa je bil do sentimentalnosti privržen tej

Ivan Tavčar; vir: dLib

PORTRET

svoji rodni poljanski pokrajini, ki jo je s pisanjem oskrbel z nekaj najlepšimi upodobitvami. Ob tem je bil, vsaj v literaturi, ki jo je pisal, kar naprej mračno začuden nad usodo-gospodarico nad človekom in nad njegovo voljo; še posebej je to njegovo čudenje veljalo ljubezni kot vseobsežnemu čustvu, pravzaprav stanju vseh živih bitij. Nihče in nič ne uide njeni tragični silovitosti. Ali, kot je zapisano v eni njegovih povesti (*V Zali*): *Ljubezen nam je vsem v pogubo, ljudem kakor živalim*. Enako, vsaj po smislu, tudi v bolj znani pripovedi *Cvetje v jeseni,* kjer se uresničitev ljubezenskih pričakovanj plača s smrtjo; in še pogosto kje. V teh pripovedih ni niti sledu oblastniškega Tavčarja, narekuje jih skoraj drhteče občutljivi poet.

Ker se ga spominjamo ob okroglem časovnem mejniku tudi kot človeka, ne samo pisatelja, je smiselno dodati, da je bil do konca življenja sam pri sebi prepričan o nerazumljivem »cinizmu« usode, ki mu je dodelila rojstvo v bajti, čeprav naj bi bil po skrivnem biološkem očetu gosposke krvi. Zato se je tudi ženil le pri aristokratskih kontesah, naj se sliši še tako banalno; in bil zmeraj spet zavrnjen. Tako se mu je prepričanje o pogubnosti ljubezni samo še krepilo – in sproti kot nekakšna življenjska filozofija prehajalo v literarno pisanje. – Ko je že vse kazalo, da ne bo s »pravičnimi« življenjskimi pričakovanji glede ljubezni nič, pa se je zanj srce vnelo skoraj dve desetletji mlajši, čedni, pametni in predvsem zelo premožni edinki Franji Košenini. V zakon mu je prinesla bogastvo, tako da si sčasoma ni omislil samo uglednega meščanskega domovanja v Ljubljani, temveč je lahko v Poljanski dolini kupil posestvo z dvorcem Visoko. Njegovemu pojmovanju življenjske pravičnosti je bilo s tem končno zadoščeno.

Šolska literarna zgodovina mu pripisuje pripadnost »visokemu realizmu« in vidi v njem celo nekakšnega pripovednega dvojčka Janku Kersniku. Res je bil samo kakšno leto starejši od njega, toda po gledanju na svet čisto drugačen. Skupne po načinu pripovedovanja so jima morda samo »slike« – literarni portreti kmečkih oseb in usod – pri Kersniku *Kmetske*, pri Tavčarju *Slike iz loškega pogorja*. V njih se je Tavčar po logiki stvari poslovil od svojih siceršnjih romantičnih nebuloz in patetičnosti ter zapisal tragične kmečke zgodbe s popolno nepopustljivostjo, kar pomeni, da je pustil v njih romantično sentimentalnost pred vrati. Pripovedno je portretiral ljudi, ki mu jih je življenje sicer prisodilo v največjo bližino, jih pa intimno ni imel za svoje; še več: vse življenje jim je skušal ubežati. Nekoliko poenostavljeno rečeno: iz »krivično« usojene poljanske revščine se je odselil v gosposki visoški dvorec. – Ni imel razloga, da bi bil s temi ljudmi romantičen, niti kot literat. In tako se mu je pač za nekaj literarnih trenutkov sam od sebe izcimil nekakšen realizem, *sui generis*. – Celo kadar je skušal oba svetova, kmečkega in gosposkega, intimno strniti v ljubezenski peripetiji, se mu je nekako podrlo in je raje literarno ugonobil vsaj enega od zaljubljencev, kakor da bi ju srečno združil; tako dopoveduje fabula *Cvetja v jeseni*. – Imel pa je izjemno domišljijo za slikovitosti najrazličnejših, še posebej zgodovinskih vrst. Dodajal jim je fino, prijazno cinično ironijo. Tudi kadar je govoril o sebi; sebi tega pač ni zameril.

Sicer pa o tem, o nekakšni slikoviti Tavčarjevi dvojnosti, na najkrajši mogoči način govori njegov priljubljeni literarni psevdonim: *Emil Leon*, mili (nežni) lev.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Štajerski baročni slikar Anton Lerchinger

Mojster rokokojske živahnosti

Slovenske dežele so se v 18. stoletju različno odzivale na likovne prvine baroka, ki so se v Italiji porajale skozi vse 17. stoletje. Naše kraje je piš novih oblik in vsebin intenzivneje dosegel šele na prehodu v 18. stoletje. Zaradi različnih odtenkov gospodarskega in družbenega razvoja dežel pod krono habsburškega cesarstva se je tudi baročna umetnost oblikovala v pokrajinska narečja. Barok je prekvasil vsa področja družbenega življenja in kot tak velja za zadnji univerzalni slog. Štajersko je zaznamoval do te mere, da jo imamo kar za deželo baroka. Vitalnost novega sloga je prišla do izraza v prenovi trgov in mest, pri modernizacijah gradov in dvorcev, še zlasti pa z obnovami in novogradnjami cerkva. V njih se je barok razgovoril in razcvetel v bujne oblike oltarnega okrasja, s spremljajočimi poslikavami sten in obokov pa so številne cerkve dosegle podobo baročne popolnosti.

Baročna Štajerska se je v našo dediščino vtisnila še posebej s stenskim slikarstvom in med freskante izrazitega domačega naglasa spada Anton Lerchinger (ok. 1720 – po 1787), doma iz Rogatca pod Donačko goro. Ne vemo, kje se je rodil in kje je umrl. Med tema ključnima neznankama je njegovo življenje zaznamovano z ustvarjalno vztrajnostjo, za kar so zgovorne freske med Štajersko in hrvaškim Zagorjem, ki se jih danes zaokrožuje na dobrih trideset lokacij, pa še tu je težava, saj se Lerchinger praviloma ni podpisoval in ne datiral. Prvič se omenja leta 1741 kot pomočnik ptujskemu slikarju skromnejših zmogljivosti Francu Pachmayerju pri poslikavi kapele Žalostne Matere Božje v ptujski Proštijski cerkvi. Kot njegov učitelj je naveden graški slikar Johann Vogl (†1748). Leta 1750 se je na Taborskem onkraj Sotle poročil z Ano Marijo in zatem so se v bližnjem Rogatcu, kjer je bil hišni posestnik, zvrstili krsti njegovih sedmih otrok.[1] Na ugled mojstra kažejo krstni botri njegovim otrokom in tudi, da je bil leta 1775 boter sinu someščana in

Naslikan oltarni nastavek, 1754, cerkev svetega Florijana, Svetli Dol pri Štorah; foto: Ferdinand Šerbelj

Marijino vnebovzetje, med 1758 in 1763, kapela v graščini Novo Celje; foto: Marjan Smerke

kiparja Antona Mersija, s katerim je sodeloval pri opremljanju cerkva in takrat je veljal za *civis pictor*.

Vozlišče za razvoj Lerchingerjevega stila je še nerazvozlan delež freskantov v cerkvi svetega Roka nad Šmarjem pri Jelšah in v kapelah Kristusovega pasijona, ki vodijo do te znamenite romarske cerkve. Nedvomno je bila za mladega Lerchingerja referenčna delavnica v Šmarju delujočega slikarja Jožefa Waittenhillerja, saj je razmejitev njunega sodelovanja oziroma deleža pri poslikavah Rokovega kompleksa še negotova.[2] V teh slikarijah se prepričljivo razkriva bavarska stilna orientacija, s katero so v sozvočju tudi štukature v izvedbi bavarskih mojstrov.

Na pot samostojnega mojstra je Lerchinger stopil šele leta 1750 s poslikavo vse notranjščine konjiške podružnice na Keblju. In tu, kar je značilno za vsa nadaljnja dela, prizore uokvirjajo dekoracije, posnemajoče štukaturni okras. V kraje pod Pohorjem se je vrnil še v poznih šestdesetih letih z naročilom za poslikavo prezbiterija Marijine cerkve na Brinjevi gori in rožnovenske kapele v župnijski cerkvi v Slovenski Bistrici, kjer so freske uglašene z elegantnim oltarjem Jožefa Holzingerja.

Stropnega iluzionizma, ki je bil izziv za vsakega freskanta, se je Lerchinger lotil leta 1753 s poslikavo dveh kupol v ladji župnijske cerkve v Kamnici. O zahtevnem delu priča sočasni zapis, da je za to nalogo porabil kar dvajset tednov. Trud se je poplačal, saj je realni obok iluzionistično spretno predrt in v obilici naslikane arhitekture sta v obeh poljih prizora iz poveličanja in čudežev svetega Martina, s čimer je oblikovno in vsebinsko dopolnil prvi dve kupoli koroškega freskanta Georga Rafa (1748).

V tem prispevku je nemogoče razgrniti ves Lerchingerjev opus, a velja opozoriti vsaj na nekaj poslikav. Podobno kot v zgovorni pripovedi v Kamnici je že kmalu zatem v Florijanovi kapeli v Svetlem Dolu pri Štorah razgrnil življenje rimskega vojščaka in s krasilno spretnostjo in pretanjeno barvitostjo poslikal ves prostor, v katerega je »postavil« tudi oltar, kar je bil pogost motiv v njegovem slikarstvu. S podobno slikarsko kulturo je poslikal kapelo v graščini Novo Celje, kjer na banjastem oboku glorificira zavetništvo in triumf Brezmadežne. Poudarek na odrešenjski ikonografiji je tudi poslikava banjastega oboka svetih stopnic ob Pankracijevi cerkvi nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu, in če bi od njega poznali le to delo, bi Lerchinger ohranil ugledno mesto med sočasnimi mojstri. Dekorativno kot razpeta vezenina je dekoriran obok Marijine cerkve v Petrovčah, s čimer je izraženo baročno veselje nad krašenjem prizorov Marijinega poveličanja nad glavnim oltarjem; mojstrovine graškega kiparja Vida Königerja.

Preden se odpravimo čez Sotlo v hrvaško Zagorje, se velja ustaviti še v nekdanji samostanski cerkvi belih pavlincev v Olimju, kjer je leta 1766 Lerchinger poslikal prostrano kapelo svetega Frančiška Ksaverja. Ilustrirana kapela je odprta knjiga svetnikovega misijonskega življenja, katerega prizori so »uvezeni« v igrivo, za našega slikarja svojstveno rokokojsko okrasje.

Če smo že v tej kapeli, pa zaradi našega slikarja lahko prestopimo še v leto 1780 in si ogledamo lekarno v nekdanjem samostanu, ki je znamenita le zaradi Lerchingerjevih fresk.

Takoj za reko Sotlo oziroma za slovensko mejo je dvorec Miljana, kjer je Lerchinger po naročilu grofov Ratkaj okrasil enega izmed prostorov s poučnimi in kavalirskimi prizori in so redek primer rokokojske krasilne kulture nasploh. Med trinajstimi ohranjenimi lokacijami na Hrvaškem ne moremo mimo Lerchingerjeve iluzionistične kupole v kapeli dvorca Gornja Stubica (1756) in v sočasni kupoli cerkve v Orešju, kjer se je slikar »spoprijel« s Fromillerjevima kupoloma v domačem Rogatcu in z Rangerjevo kupolo v olimjski cerkvi ter delo vzorno opravil. Ustvarjalni vrh v slikarjevem delovanju pa predstavlja poslikava Marijine cerkve na Trškem Vrhu nad Krapino (1772).[3] Za svoje najobsežnejše delo je v zapleteni baročni ikonografiji uporabil vse registre krasilne umetnosti, s čimer je cerkev zgleden primer popolne baročne umetnine (*gesmtkunstwerk*), kjer se v simfoniji barv in oblik poveličuje Marija kot zemeljska in nebeška mati.

V leto 1787 se uvršča zadnje delo našega slikarja, ko je s pomočnikom Antonom Archerjem v cerkvi v Novi vesi (danes del Zagreba) še poln ustvarjalne vitalnosti freskiral kapelo svetega Križa. Archer je bil najbrž njegov naslednik in zato ni naključje, da je poslikal župnijsko cerkev v Zgornjem Leskovcu niže Ptuja.

Pri Antonu Lerchingerju kot najpomembnejšem štajerskem slikarju domačih korenin, ki je v štajerskem in zagorskemu baroku pomembno sooblikoval zenit poznobaročnega slikarstva rokokojskega razpoloženja, moramo vsaj omeniti tudi njegovo slikarstvo v olju, ki ni tako obsežno in likovno manj pomembno, a sodba ni dokončna, saj veliko njegovih slik še čaka restavratorskih obnov. Toda, če za vzor vzamemo le njegovi oltarni sliki *Sv. Trojica* in *Sv. Hieronim* iz Špitaliča pri Žičah, danes pa v Narodni galeriji v Ljubljani, mu lahko tudi v tem priznamo vodilno vlogo med domačimi slikarji na Štajerskem.

Obok svetih stopnic, med 1763 in 1765, Svete stopnice pri cerkvi svetega Pankracija nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu; foto: Marjan Smerke

[1] Biografske podatke in slikarjev opus je skrbno zbrala in obdelala Anica Cevc v razstavnem katalogu *Anton Jožef Lerhinger*, Narodna galerija, Ljubljana 2007.

[2] Joseph Weittenhiller je v Šmarju pri Jelšah dokumentiran v letih med 1737 in 1769, torej v času župnikovanja Mateja Vrečerja (1737–1758), zaslužnega za postavitev in okras kapelic in opreme Rokove cerkve.

[3] Cerkev je kmalu po letu 1750 zgradil skrivnostni Josip Javornik, opremili pa so jo štajerski rezbarji Filip Jakob Straub, nek epigon mariborskega rezbarja Jožefa Strauba in Anton Mersi, Lerchingerjev someščan.

Jože Faganel

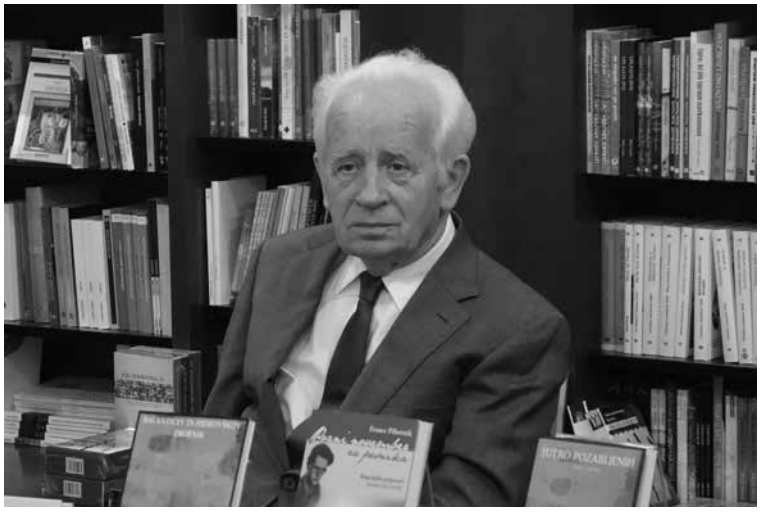
Francetu Piberniku (1928–2021) v hvaležen spomin

Obletnice in obsmrtnice so se mi od nekdaj zdele nekakšne omlednice. Človek živi, se trudi, trpi in ustvarja, a ga spremljajo izza hrbta in preverjajo, ali se ni pregrešil zoper ustaljeni sistem (ne samo politični), ali ni vstopil nepoklican na neko področje in ogrozil po pravici (ali tudi ne) veličino/-ne, ki to morda tudi niso (več). Toda kdaj obelodaniti resnico o enkratnosti kakega posameznika, če so obletnice vsaj ugledna splošna občila spregledala? Ostane ti/mi res le nepričakovana obsmrtnica, ker si/sem predrzno odlašal pisanje do kake res okrogle obletnice. Če je šlo v času slovenske moderne že za 50-letnice, pa danes res ne gre čakati kar do Abrahamovega dvakratnika …

Nedavna smrt Franceta Pibernika, uglednega besednega umetnika in brezkompromisno plodovitega raziskovalca besedne umetnosti me je presenetila komaj nekaj tednov od daljšega bogatega telefonskega pogovora, po katerem sem začutil, da sem dolžan (kot Slovenec in kristjan) poskrbeti, da res zasluženo prejme najvišje priznanje Cerkve na Slovenskem za zasluge pri uveljavljanju lepote, resnice in dejansko tudi dobrote, ko je *pulchrum* in *bonum* dosledno obvaroval ideologizacije. Na to občutljivo področje narodove zgodovine jo namreč spretno in dejavno podtika Hudi duh (naj se velika začetnica nikar ne dojame kot občudovanje) z jasnim ciljem oskruniti *verum*. To priznanje pa se bi lahko izdalo, žal, le posthumno.

Pibernikova izobraževalna in poklicna kariera, merjena s sodobnimi pozunanjenimi standardi, pravzaprav ni bila nadpovprečna. Sam je obžaloval, da ni mogel posrkati toliko srednješolskega znanja zaradi vojnih razmer, ki so Gorenjsko oropale vrhunskega gimnazijskega izobraževanja, značilnega za Slovenijo med obema vojnama. Študij slavistike, na katerega se je vpisal gotovo zaradi afinitete do umetniške besede, ga je dodobra opremil z metodološko trdnostjo. Tako je bil lahko kos tudi raziskovanju še neraziskanega (prepovedanega ali zamolčanega), pri čemer je najvažnejše v izhodišču, kako se sploh dokopati do virov. Čeprav se ni usmeril v kako davno obdobje, za katerega so razumljivi skromni in izgubljeni viri, je stal pred skoraj neizvedljivo nalogo, kako pridobiti vir, poskrbeti za pojasnjevalno gradivo, spoštovati izdajateljske standarde sodobne ekdotike in opraviti temeljno interpretacijo, ki vselej trdno temelji na umetnini. V tem je sledil normam svojih univerzitetnih učiteljev.

Izbral si je poklic srednješolskega profesorja slovenščine, čeprav ni mogoče preveriti, ali je sploh lahko kaj izbiral ali pa je le sledil edini možnosti

France Pibernik; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

za zaposlitev. Vendar svojega »vsakdanjega kruha« ni podcenjeval, ampak se mu je v celoti predal. Številne generacije kranjskih gimnazijcev je opremil s trdnim poznavanjem slovenske književnosti, zato so se mnogi usmerili v humanistični študij in umetniške poklice. Jezikoslovje pa je pojmoval kot obrtno veščino, ki jo je treba obvladati do vstopa v srednjo šolo, kar je uspešno izpeljal med svojo prvo službo, ko je poučeval v nižji gimnaziji v Dobrovem v Goriških Brdih. Od tod je hodil obiskovat katoliško knjigarno v italijansko Gorico in si tam preskrbel kakega »zamolčanega« pisca.

Širino svojim razlagam književnosti pa je odpiral s pripravo številnih srečanj s sodobnimi književniki, na katere je poleg dijakov privabljal širše kulturno občinstvo gorenjske prestolnice. Bil je redni gost študijskega oddelka kranjske knjižnice, vse več pa tudi NUK-a, na čelu z Rokopisnim oddelkom, in arhivov zgodovinskih in literarnih inštitutov. Teh obiskov pa ni mogoče šteti za Pibernikov konjiček, ampak za drugo izmeno njegovega delavnika, ki je bil poklic literarnega zgodovinarja. Ustvarjalno mu je služil enakovredno kot profesorskemu.

Med slovenskimi literarnimi zgodovinarji pa se je upal srečati z zagato, kako sploh priti do nedostopnih del, ki so jih osvoboditelji od »nacizma in fašizma« desetletja enostavno prepovedovali. Pri tem je šlo bodisi za nekulturno čistko v splošnih in študijskih knjižnicah (prvi na seznamu je bil Balantič s celotno naklado nove izdaje iz srede šestdesetih let, ki je romala v Vevče) in za res enkratni »režim« črnega fonda v NUK-u, kjer je uporabniku za gradivo po raziskovalnih uricah grozilo malo manj strokovno preizpraševanje z »izvedenci« udbe. Pibernik je šel preko teh okoliščin in raziskoval zdomsko ustvarjalnost, ki je v javnosti totalitarnega režima nosila pečat emigrantske politične propagande. Ali ga ni skrbela pedagoška služba, dolga desetletja uvrščena v sklop družbenopolitičnih delavcev? Pibernik se ni niti delal, da bi to sploh lahko bil? Bil je moder in ni izzival z razlaganjem svojih »obšolskih« dejavnosti. Ravnatelji so vedeli za vse to in prežali na incident, ki pa ga od Pibernika niso dočakali, a jim je odleglo, da ni mogel biti več v zbornici niti kako polletje po izpolnitvi pogojev za upokojitev, da bi lahko še zadnje četrtošolce pripravljal na maturo. Nič manj nevarno ni bilo dopisovanje z zdomskimi ustvarjalci, saj so v »sivi coni« poštne službe med polstoletno epidemijo strahu zaradi slabe vesti prebrale sleherno poslano in prejeto pismo družbenopolitično nesprejemljivih dopisovalcev.

V dobi interneta se čudimo tedanji vohunski popolnosti, ki je razložljiva le z množico agentov, ki bi jim danes rekli prekarni vohljači. Kam vse se je ta nepopisna množica ob osamosvojitvi pogreznila in razpršila, ni več mogoče ugotoviti, gotovo pa je del nenavadne »civilne« družbe sedanjosti. Modri tihi raziskovalec Pibernik je tako dokončal objavo, predstavitev in obdelavo cele vrste »zamolčanih« literatov, največ pri Celjski Mohorjevi družbi (zbirka šestih *Žerjavov*, 1998–2001, ki »se čez morje dvigajo ...«).

Boječi opazovalci Pibernikovega raziskovanja pa so bili prepričani, da je meje varnega prestopil z raziskovanjem in objavami prepovedanega domobranskega poeta Balantiča pa Hribernika in celo Grozdeta.

Vzel si je čas za najzahtevnejše projekte za Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev (npr. France Balantič, Anton Vodnik, Vladimir Truhlar), ki jih je po Antonu Ocvirku dolga leta urejal France Bernik, nato pa Matija Ogrin.

Čut za literaturo, ki ga mnogi literarni zgodovinarji, žal, nimajo v izobilju, pa izhaja iz dejstva, da je bil sam besedni umetnik: pesnik (kar šest zbirk, od *Bregov ulice* v 1960 do *Svetloba timijan*, 2000) in pisec memorialne literature (*Moj brat Avguštin*, 2002). V tem smislu je hodil vštric s svojim učiteljem Francetom Slodnjakom in ga zanesljivo presegel. Nimam pa uvida, ali je kak literarni zgodovinar znal ustvariti tako večzvrstno dokumentarno monografijo *Edvard Kocbek* (2004) o pesnikovem življenju in pretresljivem koncu. Morda je pri pripravi te knjige znanje črpal tudi od svoje soproge Jolande, likovne pedagoginje (prim. njene *Drugačnosti* 2006) ...

Pibernikov značaj je bil odprt, neposreden, nezapleten. Svojega neumornega dela ni poveličeval, ampak popolni rokopis obsežne knjige založniku prinašal skromno, kot bi sadjar ponudil izbrano sorto jabolk.

Podpisani ne ve, ali kakšne svoje knjige ni dokončal. Znano pa je, da je svoj arhiv predal rokopisnemu oddelku NUK-a, kjer ne bo ostal na voljo le raziskovalcem Pibernika – pesnika, literarnega zgodovinarja in urednika pomembnih literarnih opusov –, ampak nadaljnjim raziskavam »zamolčanih«, »omalovaževanih« in »prezrtih«. Delo raziskovalcev kočljivega Pibernikovega arhiva bo manj nevarno in brez nevarnosti aretacije.

Vpogled v Pibernikovo osebnost in življenje razkriva izjemni intervju Ivana Puca *Bil sem na cesti in že sredi literarnega raziskovanja* (*Reporter*, 6. avgust 2018). Ob povzetku Pibernikove bibliografije izpod peresa Martina Gruma pa človek obmolkne nad bogastvom, ki ga je Pibernik ustvaril tako rekoč oziroma dobesedno kar z levo roko (zaradi v otroštvu poškodovane desnice). Torej je bil hočeš nočeš prisiljeni »levičar« ...

Osebnosti, kot je bil France Pibernik, so v totalitarnih časih ohranjale in krepile narodni čut, krčanske vrednote in reševale pozabe načrtno odpisane. Ugled najstarejše slovenske založbe Celjske Mohorjeve družbe se je v kulturni srenji zadnja desetletja krepil prav s Pibernikovimi knjigami in njegovimi usmeritvami, ki jih je zagovarjal kot član Glavnega odbora.

Sodelavci Mohorjeve smo mu izjemno hvaležni za njegova dela, prijetne in tehtne pogovore ob redakcijskih opravilih in za stališča, ki jih je uveljavljal v organih založbe.

Martin Grum

Izbrana bibliografija Franceta Pibernika

1960

Bregovi ulice. – Koper: Lipa, 1960. 60 str. – (Sodobna slovenska poezija, 7). Pesniška zbirka.

1968

Ravnina. – [Ljubljana]: Mladinska knjiga, 1968. 74 str., [4] f. pril. – (Izvirna knjiga). Pesniška zbirka.

1973

[Pesmi]. – Trst: Založništvo tržaškega tiska; Koper: Lipa, 1973. 1 mapa ([9] f.). – (Pesniški list, 14).

1974

September. – Maribor: Obzorja, 1974. 69 str. Pesniška zbirka.

1978

Med tradicijo in modernizmom: pričevanja o sodobni poeziji. – Ljubljana: Slovenska matica, 1978. 325 str., portreti.

1979

Odzvok: pesmi v prozi. – Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979. 115 str. – (Zbirka Nova slovenska knjiga). Pesniška zbirka.

1981

Med modernizmom in avantgardo: pričevanja o sodobni poeziji. – Ljubljana: Slovenska matica, 1981. 334 str., ilustr.

1982

Poezija, pesniki in zgodovina / 1. srečanje slovenskih pesnikov, Kranj 1981. – Kranj: Osrednja knjižnica občine, 1982. 140 str. Urednik in avtor spremnega besedila.

1983

Čas romana: pogovori s slovenskimi pisatelji. – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983. 303 str., ilustr. V monografiji so predstavljeni: Danilo Lokar, Vitomil Zupan, Alojz Rebula, Andrej Hieng, Lojze Kovačič, Branko Hofman, Saša Vuga, Marjan Rožanc, Pavle Zidar, Rudi Šeligo, Florjan Lipuš in Drago Jančar.

1984

Hogy is állunk: mai szlovén költők. – [Budapest]: Európa Könyvkiadó, 1984. 175 str. – (Modern Könyvtár, 499). Sodobni slovenski pesniki, urednik in avtor spremnega besedila.

1989

Temni zaliv Franceta Balantiča: portretna skica. – V Ljubljani: Cankarjeva založba, 1989. 249 str., [16] str. pril.

1990

Temni zaliv Franceta Balantiča: portretna skica. – 2. natis. – V Ljubljani: Slovenska knjiga; v Celovcu: Mohorjeva založba, 1990. 249 str.

Hribovšek, Ivan: *Pesmi*. – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1990. 105 str., ilustr. Urednik in avtor spremnega besedila.

Mauser, Karel: *Srce nikoli ne laže: povest*. – Celovec: Mohorjeva založba, 1990. 118 str. – (Družinske večernice, zv. 45). Urednik in avtor spremnega besedila.

1991

Slovenski dunajski krog 1941–1945. – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1991. 105, 17 str., portreti, ilustr.

Balantič, France: *Tihi glas piščali*. – Celje: Mohorjeva družba, 1991. 155 str., fotogr. Urednik in avtor spremnega besedila.

Balantič, France: *Zbrane pesmi*. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1991. 261 str., avtorj. slika. Urednik in avtor spremnega besedila.

Jutro pozabljenih: antologija padlih, pobitih, prepovedanih, zamolčanih, pozabljenih. – Celje: Mohorjeva družba, 1991. 318 str., ilustr. Urednik. – Upoštevani so: Narte Velikonja, Stanko Vuk, Lado

Piščanec, France Kunstelj, Tone Čokan, Tone Polda, Viktor Zorman, Jože Šerjak, Franček Štabuc, Janez Borštnar, Janez Klarič, Karel Starc, France Balantič, Janez Remic, Janez Tominc, Franček Prelog, Ivan Hribovšek, Stane Bračko, Lojze Grozde, Leopold Legat in Odon Peterka.

1992

Razmerja v sodobni slovenski dramatiki: pogovori, dopisovanja, razmišljanja. – [Ljubljana]: Mestno gledališče ljubljansko, 1992. 323 str. – (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega, zv. 114).

1993

Ajdova znamenja. – Ljubljana: Mihelač, 1993. 115 str. Pesniška zbirka.

Karel Mauser: življenje in delo. – Koper: Ognjišče, 1993. 144 str., ilustr. – (Zbirka Graditelji slovenskega doma, 2).

Hribovšek, Ivan: *Himna večeru: izbrane pesmi*. – Celje: Mohorjeva družba, 1993. 272 str., ilustr. Urednik in avtor spremnega besedila.

Vodnik, Anton: *Zbrano delo*. – V Ljubljani: Državna založba Slovenije, 1993–1997. 4 zv. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). Sourednik in avtor spremnih besedil.

1994

Kunstelj, France: *Luč na mojem pragu: izbrane črtice in novele*. – Celje: Mohorjeva družba, 1994. 285 str., ilustr. Urednik in avtor spremnega besedila.

1995

Potokar, Ludve: *Onstran samote*. – Celje: Mohorjeva družba, 1995. 572 str., ilustr. Urednik in avtor spremnega besedila.

1996

Ogledala sanj Jožeta Udoviča: dokumenti, pričevanja, komentarji. – Celje: Mohorjeva družba, 1996. 271 str., ilustr.

Polda, Tone: *Moja Krnica*. – Celje: Mohorjeva družba, 1996. 215 str., črnobele fotogr. Urednik in avtor dodatnega besedila.

1998

Kos, Vladimir: *Cvet, ki je rekel Nagasaki: izbrane pesmi*. – Maribor: Obzorja, 1998. 233 str. Urednik in avtor spremnega besedila.

Prešeren, France: *Gedichte*. – Kranj: Stadtgemeinde; Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras, 1998. 176 str., avtorj. sl. – (Edition Prešerens Weg in die Welt, Bd. 1). Sourednik (skupaj z Francem Drolcem) dvojezičnih izdaj Prešernove poezije. Do 2003 so izšle v slovensko-nemškem, italijanskem, angleškem, hrvaškem, francoskem, ruskem, slovaškem in španskem jeziku.

1999

Udovič, Jože: *Zbrano delo*. – Ljubljana: DZS, 1999–2005. 5 zv. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 206; 209; 215). Urednik in avtor spremnih besedil.

2000

Svetloba timijan. – Celje: Mohorjeva družba, 2000. 83 str. Pesniška zbirka.

2001

Mauser, Karel: *Kaplan Klemen*. – Celje: Mohorjeva družba, 2001. 351 str. – (Zbirka Žerjavi, 6). Urednik in avtor spremnega besedila.

Slovenska duhovna pesem: od Prešerna do danes. – Ljubljana: KUD Logos, 2001. 239 str. – (Knjižna zbirka KUD Logos, 2). Izbor in spremna beseda.

2002

Moj brat Avguštin. – Suhadole: samozal. družina Pibernik, 2002. 112 str., fotogr.

Moj brat Avguštin. – 2., dopolnjena izd. – Celje: Mohorjeva družba, 2002. 112 str., fotogr.

Beseda čez ocean: antologija slovenske zdomske poezije. – Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002. 299 str., avtorj. sl. – (Knjižnica Kondor, zv. 304). Urednik in avtor dodatnega besedila.

Sket, Jakob: *Miklova Zala: povest iz turških časov*. – Celje: Mohorjeva družba, 2002. 235 str., ilustr. Avtor spremne besede.

Šarabon, Mitja: *Samota zgorelega časa: izbrane pesmi*. – Celje: Mohorjeva družba, 2002. 175 str., fotogr. Urednik in avtor spremne besede.

Vodeb, Rafko: *Srečanja in pogovori: ob avtorjevi 80-letnici*. – Maribor:

Slomškova založba, 2002. 255 str., ilustr. – (Vrednote in čas, 2). Urednik in avtor spremnega besedila.

2003

Janez Jalen: življenjska in pisateljska pot v dokumentih, pričevanjih in razlagah. – Celje: Mohorjeva družba, 2003. 403 str., ilustr.

Balantič, France: *Muževna (sem) steblika: pesmi 1942*. – Ljubljana: Družina, 2003. 95 str., ilustr. Faksimile rokopisne zbirke Muževna sem steblika 1942 in ponatis zbirke V ognju groze plapolam 1944, bibliofilska izdaja.

Jalen, Janez: *Izbrani spisi*. – Celje: Mohorjeva družba, 2003–2006. 4 zv. – (Izbrani spisi, knj. 1–4). Urednik in avtor spremnih besedil.

Tavčar, Zora: *Ob kresu življenja*. – Ljubljana: Družina, 2003. 222 str., avtorj. sl. Urednik in avtor spremnega besedila.

2004

Edvard Kocbek: [dokumentarna monografija: 1904–2004]. – V Celju: Mohorjeva družba, 2004. 172 str., ilustr.

Velikonja, Narte: *Humoreske in satire*. – Celje: Mohorjeva družba, 2004. 146 str. Urednik in avtor spremnega besedila.

2005

Balantič, France: *Pot brez konca = Path without end = Weg ohne Ende*. – Klagenfurt; Laibach; Wien: Hermagoras; = Celovec; Ljubljana; Dunaj; = Vienna: Mohorjeva, 2005. 68 str., ilustr. Urednik in avtor spremnega besedila.

Peterka, Odon: *Samotna pomlad: izbrane pesmi*. – Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2005. 72 str. Avtor dodatnega besedila in urednik.

Rode, Vinko: *Temno zelenje: izbrane pesmi in prozni zapisi*. – Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2005. 203 str. Urednik in avtor spremnega besedila.

Rozman, Branko: *Čas je zreli plod jeseni*. – Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2005. 78 str. Urednik in avtor spremnega besedila.

2006

Kališnik, Štefan: *Skoraj pozabljene zgodbe: izbor kratke proze*. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2006. 309 str., fotogr. Avtor dodatnega besedila in urednik.

Simčič, Zorko: *Skozi razpetosti: [izbor proze, esejev in člankov: (1996–2006)]*. – Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2006. 297 str. Spremna beseda.

2007

Anton Slodnjak: [dokumentarna monografija. – V Ljubljani: Slovenska matica, 2007. 157 str., ilustr. Izbral, uredil in napisal spremna besedila.

Truhlar, Vladimir: *Temni karmin: izbrane pesmi*. – Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2007. 221 str., fotogr. Urednik in avtor spremnega besedila.

2008

France Balantič: življenjska in pesniška pot 1921–1943: literarna usoda po letu 1945. – Maribor: Litera, 2008. 466 str., ilustr. – (Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 9).

Jože Udovič: Udovičeva poezija med realnostjo in vizijo z dvema proznima intermezzoma. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2008. 238 str., avtorj. sl.

Začudene oči otroštva. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2008. 187 str., ilustr.

Balantič, France: *Izbrane pesmi*. – Ljubljana: Tiskarna Pleško, 2008. 134 str. Urednik in avtor spremnega besedila.

Balantič, France: *Zbrano delo*. – Maribor: Litera, 2008. 469 str., avtorj. sl. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 222). Urednik in avtor spremnih besedil.

2009

Janez Gradišnik: 1917–2009: dokumentarna monografija. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva

družba, 2009. 127 str., fotogr. Izbral in uredil.

Javornik, Mirko: *Razdalje: izbrano delo*. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2009. 416 str., sl. avtorja. Urednik in avtor dodatnega besedila.

Kje, domovina, si: antologija slovenske domovinske pesmi od Valentina Vodnika do danes. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2009. 239 str., portreti. Urednik.

2010

Ivan Hribovšek: življenjska in pesniška pot. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010. 373 str., ilustr. – (Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 11).

Hribovšek, Ivan: *Zbrano delo*. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010. 476 str., avtorj. sl. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 228). Urednik in avtor spremnih besedil.

2011

Truhlar, Vladimir: *Zbrano delo*. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011–2015. 3 zv., avtorj. sl. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 248; 254; 262). Urednik in avtor spremnih besedil.

2012

Anton Vodnik: [monografija]. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. 332 str., ilustr. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 250, Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 14).

2013

In vendar si za pevca me izvolil: France Balantič: 1921–1943: dokumentarna monografija: ob 70. obletnici smrti. – 1. natis. – Ljubljana: Družina, 2013. 163 str., ilustr.

Balantič, France: *Zbrano delo*. – 2., dopolnjena izd. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013. 447 str., avtorjeva sl. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 255). Urednik in avtor spremnih besedil.

Vodnik, France: *Borivec z Bogom*. – 2. izd. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2013. 166 str., ilustr. Urednik.

2014

Drobci zamolklega časa: spomini. – 1. izd. – Ljubljana: Družina, 2014. 229 str., ilustr. – (Zbirka Čas in ljudje, knj. 28).

2016

Jože Udovič: [monografija]. – 1. izd. – Cerknica: Knjižnica Jožeta Udoviča; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016. 437 str., ilustr. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 270, Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 16).

Pozni november za pesnika: biografska pripoved: France Balantič, 29. november 1921–24. november 1943. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2016. 228 str.

Vladimir Truhlar: [monografija]. – 1. izd. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016. 338 str., ilustr. – (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 268, Monografije k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 15).

Bračko, Stane: *Sinjina mojega neba: izbrane pesmi*. – Ljubljana: Družina, 2016. 81 str. – (Zbirka Sidro, 40). Urednik in avtor spremnega besedila.

Jalen, Janez: *Bobri. [3], Vrh*. – Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2016. 273 str., ilustr. Avtor spremnega besedila.

2018

Pisatelj Karel Mauser: biografska pripoved. – 1. izd. – Celovec: Mohorjeva družba, 2018. 240 str., č-b fotogr. – (Družinske večernice, zv. 75).

2019

Alojz Rebula: 1924–2018: dokumentarna monografija. – Trst: Mladika, 2019. 117, [12] str., ilustr.

Simčič, Zorko: *Dohojene stopinje: pogovori in dokumenti: 2000–2018*. – Ljubljana: Beletrina, 2019. – 491 str., [50] str. pril. – (Knjižna zbirka Beletrina). Intervjuji z Zorkom Simčičem.

Dr. Marjan Dolgan

Sin nemškega pastorja o Trubarjevi duhovni misli

Gerhardu Giesemannu v spomin (1937–2021)

Gerhard Giesemann; foto: družinski arhiv

Zgodnje obdobje življenja profesorja dr. Giesemanna, dopisnega člana SAZU, nikakor ni dajalo slutiti, da se bo kdaj intenzivno srečal s Slovenci ter raziskoval njihovo kulturo in književnost. Rojen je bil namreč 14. julija 1937 v Zwikauu na Saškem, v pokrajini blizu češke meje, kjer so poglavitni utrip določala cvetoča mesta Chemnitz, Dresden in Leipzig. Toda druga svetovna vojna jih je močno prizadela, povrhu se je celotna pokrajina znašla v sovjetski okupacijski coni, iz katere je pozneje nastala Vzhodna Nemčija, uradno imenovana »Nemška demokratična republika«, ki je bila nasprotje tega, kar je razglašal uradni naziv države. V njej so namreč hitro zapihali stalinistični vetrovi. Nadarjenemu fantu, ki je v Freibergu na Saškem obiskoval gimnazijo, je pred maturo komunistični organ povedal, da ne bo mogel nadaljevati šolanja. Za novo oblast je bil ideološko nesprejemljiv, ker je izhajal iz družine evangeličansko-luteranskega pastorja Theodorja Giesemanna in njegove žene Berne. Toda maturant je hotel nadaljevati študij, zato je odšel, saj meja še ni bila hermetično zaprta, na ozemlje, ki so ga zasedli zahodni zavezniki in na njem uvajali demokratično-pluralistične standarde. V Kasslu je maturiral, na univerzi v Frankfurtu ob Majni pa dokončal študij slavistike, germanistike in pedagogike. Leta 1969 je doktoriral, leta 1979 se je habilitiral in leta 1980 postal profesor slovanske filologije v bližnjem Giessnu. Prav v Frankfurtu, ki je po drugi svetovni vojni postal pomembno gospodarsko in kulturno mesto Zvezne republike Nemčije, zato je vanj prihajalo vse več tujcev, se je seznanil z nekaterimi Slovenci, ki so se tam znašli po zanimivih prigodah.

O profesorju Giesemannu sem prvič slišal okrog leta 1980, ko je začela slovenistika ljubljanske Filozofske fakultete prirejati vsakoletne poletne simpozije *Obdobja v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ti so bili zamišljeni kot višje strokovno dopolnilo že več kot desetletje potekajočega poletnega tečaja slovenščine za tujce, pri katerem naj bi poleg domačih slovenistov sodelovali tudi tuji strokovnjaki. Tudi profesor Giesemann se je udeležil tega tečaja, zato je bil k simpozijem najbrž pritegnjen po tej poti. S slovenskim jezikom in književnostjo se je seznanil že na univerzi v Frankfurtu ob Majni, kjer je poslušal tudi profesorja dr. Antona Slodnjaka (1899–1983), ki je tja prišel potem, ko so ga zaradi ideoloških razlogov odstranili iz

slovenistike ljubljanske Filozofske fakultete, in nato pri pesniku Lojzetu Krakarju (1926–1995), ki je tam postal lektor slovenščine. Giesemannovi stiki s Krakarjem so bili intenzivni, saj je na njegovo pobudo, kot mi je sam povedal, napisal knjigo *Zur Entwicklung des slovenischen Nationaltheaters. Versuch einer Darstellung typologischer Erscheinungen am Beispiel der Rezeption Kotzebues* (*O razvoju slovenskega narodnega gledališča. Poskus tipološkega prikaza ob primeru recepcije Kotzebueja*, 1975) in jo objavil v knjižni zbirki *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*, ki jo je izdajal izjemni Rudolf Trofenik (1911–1991) v Münchnu. Knjiga je vzporedni produkt Giesemannove disertacije o recepciji nemškega dramatika Augusta von Kotzebueja (1761–1819) v Rusiji, saj se prvotno ni intenzivno ukvarjal s slovenistiko, ampak predvsem z rusistiko. S Krakarjem sta obiskala tudi Raščico, kjer sta vprašala starejšo vaščanko, ali je stavba, pred katero sta stala, Trubarjev mlin. Res je bil, toda to takrat ni bilo splošno znano, zato je vaščanka odločno pribila: »To je moj mlin!« Giesemann je pri simpoziju *Obdobja* sodeloval več let, večina njegovih prispevkov je izšla v knjigi *Novejši pogledi na slovensko književnost* (1991), ki jo je izdala Slovenska matica.

Pri *Obdobjih* je poleg mnogih drugih slovenskih literarnih zgodovinarjev sodeloval tudi profesor dr. France Bernik (1927–2020), ki je bil takrat moj predstojnik na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede pri ZRC SAZU, kasneje pa postal predsednik SAZU. Ko sem leta 1989 dobil zahodnonemško Humboldtovo štipendijo za enoletno strokovno izpopolnjevanje, je bil profesor Giesemann imenovan za mojega mentorja. Seznanila sva se že pred mojim prihodom v Nemčijo, ko je nekaj mesecev prej pripeljal skupino študentov iz Giessna na ekskurzijo v Ljubljano in na Vrhniko. Name je naredil vtis z uglajenostjo, dobrodušnostjo in smislom za humor, ki jih je odmerjal pretehtano in zadržano. Opazil sem, da ne ceni samo slovenske književnosti, ampak tudi Slovenijo, o kateri je bil dobro poučen. Ko me je predstavil študentom, je poudaril, da bom prihodnje leto prišel v Hessen, v Giessen. Na njegovo željo sem jim med obiskom Cankarjeve spominske hiše predstavil pisatelja.

Toda moja prva postaja ni bil Giessen, temveč bližnji Marburg ob reki Lahn, kjer sem se udeležil dvomesečnega tečaja nemščine za tujce. Mestece z velikim srednjeveškim gradom, odlično ohranjenim starim mestnim jedrom, mogočno gotsko cerkvijo, ki se še vedno imenuje po sveti Elizabeti, čeprav so njene relikvije protestanti odstranili; mestece s častitljivo starodavno univerzo, kjer je filozofijo študiral tudi ruski pesnik Boris Pasternak (1890–1960); in mestece, v katerem je imel poročeni univerzitetni filozof Martin Heidegger (1889–1976), ki ni maral Judov, skrivno strastno romanco s študentko Hannah Arendt (1906–1975), poznejšo politično teoretičarko, ki je bila Judinja. Torej mestece, ki je bilo več kot primerno za moje uvajanje v zapletene sfere nemškega duha in njegove zgodovine. Po končanem jezikovnem tečaju sem se preselil v Giessen, kjer mi je profesor Giesemann rezerviral bivanje v stavbi za gostujoče univerzitetne profesorje. Moja garsonjera tistega dne še ni bila nared, zato sem prvo noč prespal v hiši Giesemannovih, obdani z majskim vrtom

in cvetočimi travniki. Tudi stavba za gostujoče profesorje in bližnja paviljonska Filozofska fakulteta sta bili idilični, obdani z drevesi, ki so se gostila proti bližnjemu gozdu. Zakonca Giesemann sta me že prvi dan odpeljala v mesto in mi pokazala vse institucije, ki jih je treba poznati za normalno življenje v tujini. V sončnem dopoldnevu smo se sprehodili po glavni nakupovalni ulici, namenjeni samo pešcem. Pokazala sta mi tudi veliko knjigarno, v katero sem pozneje velikokrat zavil. Izvedel sem, da je bil Giessen v nasprotju z Marburgom med drugo svetovno vojno zaradi zavezniškega bombardiranja zelo porušen, ker je bil železniško križišče, zato je večina stavb novejših, in da se je vanj priselilo več tisoč nemških pregnancev z vzhodnih ozemelj, ki so pripadla Sovjetski zvezi in Poljski. Spotoma sta mi pokazala tudi več mestnih znamenitosti, med katerimi je bil tudi betonski nadhod za pešce s tremi velikimi okroglimi odprtinami nad mestnim križiščem, zato ga domačini porogljivo imenujejo »Elefantenklo« (Slonje stranišče). Potem sva se srečevala v njegovem fakultetnem kabinetu ob strokovnih konzultacijah, sicer pa sem zahajal v bližnjo univerzitetno knjižnico z velikim fondom. Ob koncu poletnega semestra je profesor Giesemann priredil srečanje oddelčnega osebja na svojem vrtu. Tudi Humboldtova ustanova je vzorno skrbela za svoje štipendiste in pogosto prirejala njihova srečanja v različnih nemških mestih, pri katerih smo bili ob impresivnem protokolu deležni velike pozornosti. Posebno doživetje je bila organizirana celodnevna plovba z ladjo po Renu, kjer sem podoživel Heinejevo pesem *Lorelay*. Naša obzorja je pa najbolj razširila tritedenska ekskurzija, večinoma po nekdanji Zahodni Nemčiji, saj se ji je Vzhodna pridružila šele pred kratkim. V Nürnbergu nas je mlad zgodovinar vodil po krajih, ki se jih mesto najbolj sramuje, saj so tam v preteklosti meščani uničevali vse, kar je bilo judovsko. Vrhunec ekskurzije je bil sveže združeni Berlin, kjer smo si med drugim ogledali del zloglasnega zidu, oazo mladih zahodnoberlinskih boemov, stisnjeno v trikotnik ob zidu (ki je po njegovi odstranitvi postala prehodna in začela izginjati), v muzeju nemške zgodovine oddelek o obnovi po drugi svetovni vojni ter predstavo Mozartove *Čarobne piščali*, namenjeno samo humbodtovcem in udom berlinske prostozidarske lože, ki je takrat praznovala več kot dve stoletji obstoja. To Mozartovo delo je najznamenitejša prostozidarska opera, zato je bilo med predstavo v dvorani čutiti posebno energijo.

Tudi profesor Giesemann je bil ljubitelj glasbe, član krajevnega pevskega zbora, pri srcu pa mu je bil Bach. Leta 2013 mi je pred obiskom Ljubljane sporočil, da bi se z ženo rada udeležila koncerta Orkestra Gewandhaus iz Leipziga, ki je v slovenski prestolnici gostoval z Beethovnovo *9. simfonijo*, in prosil za rezervacijo vstopnic. Z vrhunsko izvedbo je bil zelo zadovoljen, najbrž tudi zato, ker je ob njej začutil vez s svojo ožjo domovino v nekdanji Vzhodni Nemčiji, ki jo je kot gimnazijec zapustil zaradi pritiska tamkajšnjega totalitarnega režima. Združitev obeh Nemčij mu je veliko pomenila, čeprav jo je zadržano komentiral. Prav nič pa ni komentiral moje omembe, da sem pred dobrim desetletjem, med svojim prvim bivanjem v Zahodni Nemčiji, v mestecu Rothenburg ob

reki Tauber, v katerem se je mudil tudi Primož Trubar, prebral na plošči v tamkajšnjem mestnem parku napis, ki je izražal upanje, da se bosta obe Nemčiji nekoč spet združili. Toda nekaj mesecev po tej omembi sta me z ženo odpeljala v Rothenburg, na tamkajšnji znameniti božični sejem, vendar smo si najprej ogledali omenjeno ploščo, ki je še vedno stala v parku. V spominu mi je ostalo, da profesor Giesemann ni maral Richarda Wagnerja niti njegovega festivala v Bayreuthu, zato je bil začuden, ko sem povedal, da poslušam tudi glasbo tega skladatelja in da mi je uspelo obiskati njegov težko dostopni festival. Toda čez kakšno leto mi je nagajivo podaril debel muzikološki zbornik z zelo podrobnimi razpravami o glasbi tega skladatelja. Ko sem hotel s prevodom Noltzejeve humorno obarvane knjižice *Wagner für die Westentasche* (*Wagner na kratko*, Celjska Mohorjeva družba 2009) pomagati kakšnemu rojaku, da bi se otresel predsodkov o Wagnerju, izvirajočih iz neuprizarjanja njegovih del v Sloveniji, mi je prijazno telefonsko pojasnil nekatere skope sodobne družbene podatke, ki so bili nemškim bralcem razumljivi, slovenskim pa ne, zato sem sklenil dodati prevodu pojasnila. Ko jih je prebral, mi je sporočil, da so korektna.

Med mojim bivanjem v Giessnu ni potekalo samo spodbudno združevanje Zahodne in Vzhodne Nemčije, ampak tudi razpadanje komunistične Jugoslavije in osamosvajanje Slovenije. Izbruh vojne v domovini me je presenetil, zato sem vneto prebiral nemške časnike in gledal nemška televizijska poročila s posnetki iz Slovenije. Telefonske zveze z njo so bile pretrgane, zato nisem mogel nikogar priklicati. Ravno v tistih dneh sta me zakonca Giesemann odpeljala na rob nekdanje Vzhodne Nemčije, kjer mi je profesor pokazal svojo rojstno hišo, spotoma smo obiskali tudi kraj, ki je slovel po izdelavi lesenih spominkov in okraskov. Kupil sem tiste, ki so simbolizirali novo rojstvo, toda v meni so ves čas rojile misli o vojni v Sloveniji. Profesor me je v tistih dneh bodril in povedal, da je skupaj z nekaterimi drugimi nemškimi univerzitetnimi profesorji podpisal peticijo, ki so jo v podporo Sloveniji poslali visoki vladni instituciji takratnega nemškega kanclerja Helmuta Kohla (1930–2017). Šele ko so se razmere v Sloveniji umirile in telefonske zveze obnovile, sem spet zadihal. Ko se je čez nekaj mesecev moja štipendija iztekla, sem se po študijsko koristnem bivanju težko vrnil v negotovo Ljubljano, kakor da bi bil slutil, da me tam čakajo neprijetnosti. In res so me.

Odtlej sta zakonca Giesemann skoraj vsako poletje obiskala Ljubljano. Rada sta se sprehajala po mestu, ki jima je postalo domače, tudi po tržnici, kjer sta kupovala izdelke, povezane z medom in čebelarstvom. Bivanje v Ljubljani sta dopolnjevala z obiski drugih slovenskih pokrajin in mest, Posočja, Obale, Štajerske, tudi Kočevskega Roga in tamkajšnjih morišč po drugi svetovni vojni … Nemška gosta sem vsakokrat povabil na kosilo, kjer smo umirjeno kramljali, večinoma o nemškem dogajanju, pri čemer je včasih kaj pripomnil o gospe kanclerki Angeli Merkel. Ko smo se nekoč dotaknili Bavarcev, je hudomušno dodal: »Ach, diese Bajuwaren!« Vedel sem, da so šale na račun razločkov med Bavarci in drugimi Nemci tako rekoč del tamkajšnje folklore, saj so postali celo tema nemške televizijske nadaljevanke, zato sem se ob profesorjevih besedah namuznil. Večkrat

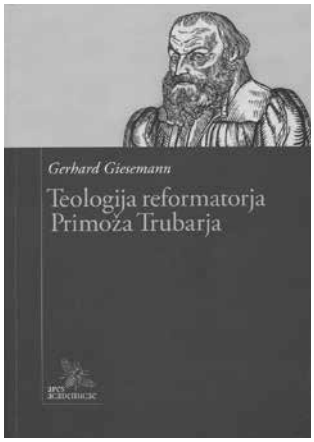
je povprašal po kakšnem slovenistu in omenil kakšno njuno humorno srečanje. Spomnil se je tudi polemičnih isker med profesorico dr. Bredo Pogorelec (1928–2006) in profesorjem dr. Jožetom Toporišičem (1926–2014), ki so se redno kresale ob simpozijih.

Med enim od teh kosil v primestni ljubljanski gostilni me je obšla misel, da je profesor Giesemann najprimernejši strokovnjak, ki bi lahko napisal knjigo o Trubarjevi protestantski teologiji, saj takšne Slovenci še nimamo, vendar bi jo morali imeti. Kadar koli sem prebiral članke slovenskih avtorjev o tej temi, sem vedno znova opažal njihovo parcialnost, premajhno poznavanje nemške reformacije, bojev med njenimi frakcijami, razhajanj vodilnih protestantskih teologov in nastajanja kanonizirane luteranske teologije. Nemški strokovnjak, rojen in versko vzgojen v družini evangeličanskega duhovnika, je bil že sam po sebi garancija strokovno kakovostne in zanimive obravnave Trubarjeve teologije. Zato sem začel vsako leto profesorja Giesemanna spodbujati, naj napiše takšno monografijo. Moja prigovarjanja je molče poslušal ali kvečjemu dodal kakšno besedo, s katero je izražal zadržanost do te zahtevne naloge. Nato se je pogovor vsakokrat zasukal k drugim temam. Po nekaj letih sem doumel, da moje vztrajno mefistovsko prigovarjanje ni skladno z bontonom, zato sem ga opustil. Odtlej so se pogovori spet vrteli okrog običajnih tem. Toda čez nekaj let je profesor Giesemann ob začetku poletnega kosila nenadoma popolnoma mirno povedal, da je knjigo o Trubarjevi teologiji napisal. Žlica mi je skoraj padla v juho, saj nisem mogel verjeti svojim ušesom. Presenečenje se je takoj spremenilo v zadovoljstvo, ker bomo Slovenci končno dobili prepotrebno strokovno knjigo.

Profesor Giesemann je želel, da bi njegova knjiga izšla v počastitev Trubarja najprej v slovenskem prevodu, šele nato v nemškem izvirniku. Vendar je nemški izvirnik *Die Theologie des slowenischen Reformators Primož Trubar* (*Teologija slovenskega reformatorja Primoža Trubarja*) izšel prvi (2017), kajti priprave za izid slovenskega prevoda so se zaradi različnih razlogov kmalu precej zataknile. Kazalo je, da se bomo Slovenci pred tujim strokovnjakom osramotili, ker ne bomo sposobni izdati njegove monografije, ki jo je napisal predvsem za nas, čeprav se radi sklicujemo na Trubarja. Zato sem pomagal pospešiti proceduro, tako da je *Teologija reformatorja Primoža Trubarja* (2018)[1] vendarle izšla kot plod sodelovanja med SAZU, Založbo ZRC in Inštitutom za slovensko literaturo in literarne vede, in sicer v njegovi zbirki *Apes academicae*, ki jo ureja dr. Luka Vidmar. Avtorskih izvodov, ki so žal morali celo nadomestiti zasluženi honorar, v elegantni opremi Jurija Jančiča se je profesor Giesemann zelo razveselil, prav tako velikopotezne predstavitve nemške in slovenske izdaje, ki jo je na Dunaju pripravil dr. Vincenc Rajšp. Ta je poskrbel tudi za predstavitev v Mariboru. Prve, 22. januarja 2019, se je avtor udeležil, druge, 25. oktobra istega leta, pa ne, saj so se že začele njegove zdravstvene težave. Njihovo resnost mi je omenila njegova žena v bežnem telefonskem pogovoru, on pa je na moja vprašanja o zdravju vedno vedro odgovarjal, da se počuti dobro. Dva zloma noge sta se mu uspešno zacelila, zato sem sklepal, da je medicina uspešno zaustavila tudi bolezenski proces.

[1] Prevedla Edvard Vrečko in Fanika Krajnc-Vrečko; vsebinska redakcija, lektoriranje in kolacioniranje prevoda Marjan Dolgan.

Ko sem konec maja leta 2019 spet obiskal Marburg, Giessen in Frankfurt ob Majni, sem se srečal tudi z zakoncema Giesemann. Skupaj smo preživeli dan, v zraku je bila melanholija, ne samo zaradi hladnega deževja, ampak tudi zaradi izginule preteklosti in negotove prihodnosti. Po ogledu mokrega vrta ob njuni hiši v Pohlheimu pri Giessnu smo se pomenkovali ob čaju v udobni dnevni sobi. V predsobi sem opazil veliko razobešeno zbirko kopij slovenskih panjskih končnic. Vedel sem, da je njihov ljubitelj. Pred nekaj leti je pisal razpravo o njih, ki jo je objavil v švicarski etnološki reviji, slovenski prevod pa v reviji *Traditiones*. Giessenske Filozofske fakultete si nismo mogli več ogledati, ker so jo porušili. Na istem kraju so pripravljali zidavo nove, zato smo se lahko sprehodili samo po skorajšnjem gradbišču. Čeprav je bil profesor Giesemann že od leta 2002 upokojen, je pogrešal nekdanje poslopje, v katerem je preživel večino svoje univerzitetne kariere. Tudi okolica univerzitetne knjižnice je postala gradbišče, ker se bo nova fakulteta razširila tudi tja. Hiša za gostujoče profesorje pa je še vedno stala. Precej Slovencev je stanovalo v njej, je dejal in omenil nekatere že umrle. Velike knjigarne ob nakupovalni ulici ni bilo več, zadušili so jo internetni nakupi. Po kosilu v osrednji mestni restavraciji smo se med nalivi odpeljali v bližnji Wetzlar z lepo ohranjenimi starinskimi hišami, posedeli v lokalčku ob romantični reki, se sprehodili po starem kamnitem mostu in si ogledali stolnico. Profesor je povedal, da v njej enakopravno in v stoletja trajajočem sožitju opravljajo verske obrede katoličani in protestanti, kar me je presenetilo. Dotlej sem bil prepričan, da so vse nemške cerkve strogo ločene na katoliške in protestantske. Nato sta me zakonca Giesemann odpeljala na giessensko železniško postajo, kjer smo se v sivem vremenu poslovili. Ljubljane nista več obiskala. Povezovali so nas samo občasni telefonski pogovori, posebno pred prazniki, in elektronski dopisi. Ko je izbruhnila epidemija, mi je profesor optimistično zatrdil, da jima z ženo doma ni nič hudega, saj imata vrt in bližnji gozd za sprehode, nakupuje jima vnukinja ali pa kdo iz prostovoljne skupine za pomoč krajanom. V tem času sem mu poslal novo monografijo o mariborski zbirki panjskih končnic, ki se je je razveselil. Toda njegov glas je izgubljal nekdanjo barvo, česar ni bilo mogoče razložiti z zvočno deformacijo, ki nastane ob telefoniranju. Ko je povedal, da je bil cepljen proti virusu, nisem slutil, da se je v njem druga bolezen že razsejala. Ko sem ga marca povprašal za izvod njegove nemške knjige o začetkih slovenskega gledališča, ker ga je želel imeti moj inštitutski kolega dr. Luka Vidmar, mi je dejal, da ima žal samo še svoj izvod. Toda čez nekaj dni mi je sporočil, da mi bo izvod poslal. Prešinilo me je: odpovedal se je edinemu izvodu, ker meni, da ga ne bo več potreboval. Odločitev je bila zanj gotovo boleča, vendar tega nisem omenil. Obšla me je temna slutnja. Zadnji telefonski pogovor pred veliko nočjo je bil kratek, profesor je bil, kakor vedno, veder in optimističen, čeprav se je pogovor vrtel okrog nemškega epidemiološkega stanja. Čez približno dva tedna je zvečer zazvonil telefon: gospa Giesemann mi je sporočila, da je njen mož preminil. Umrl je 21. aprila v giessenski Univerzitetni kliniki za rakom, zaradi epidemije so ga pokopali v ožjem družinskem krogu 30. aprila 2021 na pokopališču Pohlheim-Grüningen pri Giessnu.

Gerhard Giesemann, *Teologija reformatorja Primoža Trubarja*, Založba ZRC, 2018

Njegove raziskave slovenske književnosti so pomembne. Že v knjigi *Zur Entwicklung des slovenischen Nationaltheaters* (1975) je sistematično komparativno analiziral začetke slovenskega gledališča in v njih pomen dramatika Kotzebueja v luči takratnih srednjeevropski repertoarnih tokov. Tega vidika slovenski raziskovalci dotlej niso osvetlili niti se mu niso posvečali pozneje, zato spada ta Giesemannova knjiga med temeljna dela o konstituiranju slovenskega gledališča. Čudno je, ker je niso slovenski literarni zgodovinarji niti teatrologi doslej skoraj nič upoštevali. Tudi Giesemannove razprave, zbrane v knjigi *Novejši pogledi na slovensko književnost* (1991), vsebujejo mnoga nova dognanja, ki drugače osvetljujejo izbrane slovenske književnike in njihova dela, kakor smo navajeni pri slovenskih literarnih zgodovinarjih, predvsem pa iz njih veje širina nemške literarne vede, kakršne slovenska veda pogosto ne premore. Vrhunec Giesemannovih slovenističnih in komparativnih raziskav pa je monografija *Teologija reformatorja Primoža Trubarja* (nemški izvirnik 2017, slovenski prevod 2018), saj je prva sistematična in celovita obravnavo problematike, kakršne nismo imeli. V njej je natančno osvetlil dramatičnost nemške reformacije, sorodnosti in razločke med njenimi teologi ter z rentgensko natančnostjo opravil primerjavo Luthrovih in Trubarjevih spisov. Iz nje je razvidno, da je Trubar zvesto upošteval teološke spise nemškega reformatorja, saj je bil njegov verski idol. Poleg tega Trubar ni znal hebrejsko niti grško, kar je Luther strogo zahteval kot podlago vsakega relevantnega teološkega interpretiranja. Zato se Trubar ni mogel spuščati v natančno razlaganje izvirnih svetopisemskih besedil, ampak je uporabil razlage avtoritete, na katero se je naslonil. Profesor Giesemann je svojo analizo Trubarjeve teologije podkrepil empirično, zato so njegove ugotovitve utemeljene in prepričljive. Iz monografije je tudi razvidno, da je Trubar v izgnanstvu na Nemškem moral upoštevati na novo zabetonirane luteranske dogme, ker bi ga drugače preganjale tamkajšnje luteranske oblasti. Te so Trubarju in njegovi družini omogočale preživetje. Če bi začel razglašati svojo varianto reformirane teologije, bi moral spet zbežati. V zwinglijansko Švico? Toda tudi tam bi bil sumljiva oseba, ker bi ga imeli za luteranca. Očitno si ni mogel privoščiti še enega izgnanstva. Poleg tega je ostal tudi pri reformiranju religije praktičen Slovenec, saj je vedel, da svojih neizobraženih rojakov ne sme begati s teološkimi dilemami, ker bodo potem še bolj zbegani, kakor so že, ampak da jim mora servirati prilagojene verske napotke, ki jih ne bodo odbijali, hkrati pa morajo biti skladni z dogmami, ki so jih priznavale nemške luteranske oblasti. Samo tako je lahko Trubar zadel dve muhi na en mah in si v burnih časih ohranil življenje.

Profesor Giesemann pa ni zaslužen samo zaradi svojega raziskovanja slovenske književnosti in kulture, ampak tudi zato, ker ju je pomagal uveljavljati na nemškem govornem območju.

Prirejeno po besedilu s portala Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede pri ZRC SAZU.

Dr. Nina Novak Kerbler

Kje vse vejica skače

Tokratni jezikovni kotiček bomo posvetili vejicam. Vsi zelo dobro poznamo pravilo »Ki, ko, ker, da, če – tam vejica skače.«, vendar pa to velja samo, če navedeni podredni vezniki povezujejo glavni in odvisni stavek, hkrati pa vejica »skače« tudi marsikje drugje.

V slovenščini so pravila, ki določajo rabo vejice, včasih bolj, drugič manj zapletena, v splošnem pa velja, da je vejica nekončno skladenjsko ločilo, kar pomeni, da označuje meje med različnimi skladenjskimi enotami, npr. med glavnim in odvisnim stavkom, nekaterimi priredji, polstavkom in preostalim delom povedi ipd.

V nadaljevanju bomo predstavili nekaj pravil in primerov rabe/nerabe vejic, ki pogosto povzročajo težave tudi tistim piscem, ki pogosteje ali celo poklicno pišejo besedila v slovenskem jeziku, npr. pred oziralnimi zaimki, polstavčnim prilastkom, večbesednimi vezniki ter zvezo prirednega in podrednega veznika.

Raba vejice pred oziralnimi zaimki (oziralniki)

V zadnjih letih je opazno, da vse več piscev slovenskih besedil pod vplivom pravil iz drugih jezikov ne uporablja vejice pred oziralnimi zaimki, npr. *ki*, *kateri*, *kjer*, *kamor* ipd. To je očitno tudi iz spodnjih primerov s spleta:

* Že pred leti so si omislili vikendhišo **ki** jim tudi v času koronavirusa dobro služi.
* Obiskal nas je sorodnik **o katerem** sem ti govoril.
* Ustavili se bomo tam **kjer** nam bo všeč.
* Pomaga jim **kolikor** lahko.

Oziralniki običajno uvajajo odvisni stavek (v primerih podčrtan s pikicami, npr. ***ki** sem ga kupil včeraj*), to je z dodatnimi informacijami dopolnjujejo glavni stavek (v primerih označen z okvirčkom, npr. *To je kolo*), zato pred njimi vedno stoji vejica.

* To je kolo, **ki** sem ga kupil včeraj.
* Izberi si igrače, **s katerimi** se boš igral.
* Mizo, **katere** noga se maje, je podedovala po babici.
* Politik, **čigar** stališča so splošno znana, ni preveč priljubljen.

* Kupi to, **kar** potrebuješ.
* Hišo si je zgradil tam, **kjer** je preživel mladost.

VEJICA VEDNO STOJI PRED:
ki, predlog + kateri (o katerem, s katero, za katerega ...),
katerega/katero/katere ...,
čigar, kar (česar, čemur, o čemer, s čimer ...),
kdor (kogar, komur, kogar, pri/s/o komer ...),
kolikor, kjer, kamor, koder, kadar ...

Pri oziralnih zaimkih pa ni pomembna samo vejica, ki stoji pred oziralnikom in uvaja odvisni stavek (npr. Izberi si igrače, **s katerimi ...**). Če odvisniku sledi nadaljevanje povedi, tudi tam, kjer se odvisnik konča, vedno stoji vejica.

* Izberi si igrače, **s katerimi** se boš igral, in pridi k meni.
* Mizo, **katere** noga se maje, je podedovala po babici.
* Skodelice, **ki** si ji jih kupil lani, so občutljive.
* Šli bomo tja, **kjer** so lepe plaže, nato pa se bomo odločili po svoje.

Vejica pred polstavčnim prilastkom

Pisci slovenskih besedil imajo pogosto težave tudi z vejico, ki uvaja polstavčni prilastek (v primerih podčrtan s pikicami). To je opazno tudi v spodnjih primerih s spleta.

* V prvem delu seminarja so poslušali predavanja posvečena učenju na daljavo.
* Obvestilo za osebe cepljene proti covidu-19.
* Virus se prenaša prek posameznikov kužnih, ko še ne kažejo vidnih simptomov obolenja.

V vseh navedenih primerih bi morala polstavčni prilastek uvajati vejica, saj se prilastek navezuje na samostalniško zvezo v prvem delu povedi. O tem se lahko prepričamo s preoblikovanjem povedi v stavčni prilastek.

* V prvem delu seminarja so poslušali predavanja, posvečena učenju na daljavo.
** V prvem delu seminarja so poslušali predavanja, **ki so** bila posvečena učenju na daljavo.

* Obvestilo za osebe, cepljene proti covidu-19.
** Obvestilo za osebe, **ki so** bile cepljene proti covidu-19.

* Virus se prenaša prek posameznikov, kužnih, ko še ne kažejo vidnih simptomov obolenja.
** Virus se prenaša prek posameznikov, **ki so** kužni, ko še ne kažejo vidnih simptomov obolenja.

Vejica pred večbesednimi vezniki

Večbesedni vezniki so vezniki, ki so sestavljeni iz dveh ali več delov (*medtem ko*, *potem ko*, *takrat ko* ipd.). Med deli večbesednih veznikov ne zapisujemo vejice, iz spodnjih primerov s spleta pa je očitno, da to pravilo piscem slovenskega jezika povzroča kar nekaj težav.

* **Potem, ko** so v dobi rekatolizacije vrgli v ogenj skoraj vso protestantsko slovensko knjižno dediščino, se je začela razvijati nova književna produkcija.
* To se bo zgodilo **medtem, ko** se boš ti sončil na vročem havajskem pesku.
* »**Namesto, da** bi si naši fantje želeli zmagovati, jim po glavi rojijo druge misli.«

VEJICE NE ZAPISUJEMO MED DELI VEČBESEDNIH VEZNIKOV, IN SICER MED:
medtem ko, potem ko, tedaj ko, takrat ko, takoj ko, namesto da, toliko da, kakor hitro, češ da, že ko, šele ko, posebno ko, še ko, brž ko, samo če, posebno če, zlasti če …

Pravilno bi se navedeni primeri glasili tako:

* **Potem ko** so v dobi rekatolizacije vrgli v ogenj skoraj vso protestantsko slovensko knjižno dediščino, se je začela razvijati nova književna produkcija.
* To se bo zgodilo, **medtem ko** se boš ti sončil na vročem havajskem pesku.
* »**Namesto da** bi si naši fantje želeli zmagovati, jim po glavi rojijo druge misli.«

Vejica pred zvezo prirednega in podrednega veznika

Veliko ljudi je prepričanih, da pred veznikom *in* nikoli ne zapisujemo vejice, vendar pa to ne drži vedno. Tako je tudi v naslednjih primerih s spleta.

* Dan je bil dolgočasen, od jutra je deževalo **in, ko** so se vračali iz cerkve, je spet začelo.
* »Povpraševanje po vstopnicah je veliko in čeprav je idealna številka približno 500 ljudi, včasih kar nimamo srca, da bi koga odgnali,« je povedala organizatorka.
* Športna in zračna obleka ni dovolj imenitna **in če** kaj veljaš, ti okoli vratu visi kravata.

Kadar imamo zvezo veznika *in* in podrednega veznika (*ker, ko, da, če* ipd.), torej v zvezah *in ko, in če, in ker* ipd., stoji pred veznikom *in* vejica. Zgornji primeri bi se pravilno glasili tako:

* Dan je bil dolgočasen, od jutra je deževalo**, in ko** so se vračali iz cerkve, je spet začelo.
* »Povpraševanje po vstopnicah je veliko**, in čeprav** je idealna številka približno 500 ljudi, včasih kar nimamo srca, da bi koga odgnali,« je povedala organizatorka.
* Športna in zračna obleka ni dovolj imenitna**, in če** kaj veljaš, ti okoli vratu visi kravata.

Kadar pa veznik *in* povezuje dva odvisnika ali več, takrat pred njim in podrednim veznikom ni vejice.

* Treba je upoštevati, **da** je bila stranka seznanjena s splošnimi pogoji **in da** se je z njimi lahko seznanila pred podpisom pogodbe.
* Vizum se izda na prošnjo tujca, **če** ima veljavno potno listino in **če** ni določenih razlogov za zavrnitev njegovega vstopa v državo.
* **Ker** so naloge tako obsežne **in ker** številni pričakujejo, da jih bo morala izpeljati izkušena Francija, je francoski ministrski predsednik posvaril pred prevelikimi pričakovanji.

VEJICA STOJI PRED
in da, in če, in ko, in ker, in čeprav ...
(kadar veznik *in* ne povezuje dveh odvisnikov ali več)

V tokratnem jezikovnem kotičku smo obravnavali vejice, in sicer kako jih uporabljamo pred oziralnimi zaimki, polstavčnim prilastkom, večbesednimi vezniki ter zvezo prirednega in podrednega veznika. Ker pa vejica »skače« še marsikje drugje in je vprašanj, povezanih z rabo tega skrivnostnega ločila, še veliko, bomo odgovore nanje iskali tudi v prihodnji številki.

Dr. Brane Senegačnik

Videz resničnosti in resničnost videza

»Vi tukaj – saj to je, kot bi Salman Rushdie prišel v Teheran!« mi je z nasmeškom rekel neki visoki literarni uradnik, ko sem se znašel na neki večji slovenski literarni prireditvi. To je bila seveda šala, kakor koli že posrečena. Nalašč pretirano karikiranje nerazpoloženja literarne scene naj bi sprostilo vzdušje, saj se s humorne distance pogosto razpira širši in že zato bolj realen pogled. In v resnici je potem vse potekalo nekako spodobno: nekaj resnih razprav o poeziji, nekaj obvezne vljudnosti, kakšno prisrčno srečanje, v glavnem pa ponavljanje površnih splošnosti, neproblematičnih in neplodnih, ves čas v blago naelektrenem vzdušju. A vendar: od kod sploh zamisel za takšno šalo? In zakaj občutek naelektrenosti? Od kod nevidni električni pastir, ki je diskretno zamejeval gibanje misli v pogovorih na ozemlju dovoljenega?

Če se prostodušno izrazim, je izvor težav v tem, da je institucionalizirana literarna scena postala ekskluzivna, ozko idejno in estetsko zamejena in se je celo politično instrumentalizirala, jaz pa sodim med tiste, ki menijo, da je to zabloda. Čisto konkretno je težava v tem, da pišem za »neprave« časopise in založbe (*Zaveza*, *Družina*), na teoretični ravni pa v mojem neortodoksnem prepričanju, da kultura ne izvira v celoti iz družbe. In seveda je vmes tudi zgodovina, morda ima celo največjo težo: sam grem proti toku z mislijo, da zgodovina ni le pripoved o preteklosti, ampak – metaforično in dobesedno – krvavo določa naš tu in zdaj, v dobrem in slabem: naše možnosti in nemožnosti so v nemajhni meri rezultat njenega delovanja. Zveni to zmedeno? Prav gotovo in tudi protislovno: to mešanje konkretnih aktualnosti in teoretičnih pogledov, politika ne, zgodovina da … Kaj bi sploh rad? Ne vem, če je težava (samo) v moji glavi: ob to zadevam iz dneva v dan skozi leta. Ta zmeda je tu, okrog mene, okrog nas: je znamenje časa, ki ga živimo. Ali temu času v resnici vlada zmeda ali pa ga giblje neka logika, ki si nadeva obličje kaosa in iz njega črpa vitalno moč? Drugače povedano: je videz postal resničnost tega časa?

Kar bom povedal, bo najbrž delovalo preveč preprosto ali pa preveč zapleteno, da bi zvenelo prepričljivo. Pa vendar, drugega kot lastne besede nimam in vse, kar hočem, je opozoriti na resničnost, v kateri živimo. Zmeda in zapletenost sta, kot rečeno, njeni potezi; naj bosta torej tudi moji temi. Ker v tem primeru molk ni zlato; navsezadnje se zares zavemo, kaj je puščava, šele ko zaslišimo klic vpijočega v njej.

Literatura vedno nastaja in obstaja v družbi, v času, v takšni ali drugačni politični realnosti. Pogosto je s politiko močno zaznamovana: neredko je v

njeni službi. Mnogo velikih bardov preteklosti je vihtelo pero pod političnimi prapori in na okopih takšnih in drugačnih družbenih idej. To je tako znano, da bi bilo smešno zanikati. Splošna resnica je, da je bila literatura eden nosilcev slovenske kulture in narodne identitete skozi čas. Društvo slovenskih pisateljev je pred tremi desetletji igralo zelo vidno vlogo v procesih osamosvajanja in demokratizacije, o kateri bodo zgodovinarji sicer morali še povedati to in ono, vendar pa o njej ni dvoma. Zgodovina je polna slavnih in neslavnih primerov služenja literature družbenim ciljem, epizod, v katerih je bila očitno del političnih zgodb, ideoloških projektov ali družbenih gibanj. Kaj naj bi torej bilo problematičnega v sedanjem političnem angažmaju literarnih institucij in v literarnem promoviranju socialnih idej in gibanj?

Ta zgodba, ki je v bistvu protislovna, se od tradicionalne razlikuje po dvojem: po prikrivanju politične vloge z navideznim avtonomizmom in po popolnem »podružbljenju« literature, ki je razumljena kot absolutno socialni pojav. Najprej, tradicionalna angažirana literatura je bila odkrito povezana s takim ali drugačnim prepoznavnim pogledom na družbo, s čimer sta bila utemeljena (in zamejena) njen smisel in njena etika. In drugič: v kakršen koli voz idej in politike so že literati v zgodovini vpregali Pegaza, je vendarle veljalo, da je literatura »nekaj več«, nekaj, kar mora sicer služiti »višjim« ciljem družbe, a je treba pri tem vpreganju vsaj do neke mere upoštevati njeno specifično logiko. Tudi Adornova misel, da je funkcija umetnosti v tem, da nima nobene funkcije, ji navsezadnje priznava posebnost. Še več, celo v ozadju larpurlartističnih nazorov se skriva ideja o nezvedljivi in vitalni antropološki funkciji umetnosti. Zgodba današnje angažirane literature pa nima antropološkega ozadja.

Osamosvojitev in demokratizacija Slovenije sta bila velika, skoraj največja mogoča družbena procesa. Ob njih pa ni nastala angažirana literatura, vsaj v vidnejši meri ne; dejavna vloga literature in njene osrednje institucije se je izrazila povsem drugače: društvo pisateljev je podprlo celovito *odpiranje* družbe, ki je bilo tako nacionalno kot idejno, tako kulturno kot politično. Obstoj in polnejši razmah slovenske kulture v novi globalni realnosti in pa sprostitev družbe iz ideološkega primeža socialistične države – tako bi morda lahko opisali cilje tedanjega pisateljskega angažmaja: v ta tok, ki je širil in bogatil družbeno življenje, so se zlivale simbolne, intelektualne in etične energije literarnih ustvarjalcev in ustvarjalk.

Za današnjo kulturno sceno, katere del je tudi institucionalizirana sodobna slovenska literatura, pa je značilen povsem drugačen jezik in drugačna naravnanost: nastopa namreč v imenu same sebe, v imenu kulture same. Kaj natanko je to, pa ni jasno. Namenoma sem uporabil nedoločen izraz »kulturna scena«, ker povzema zabrisanost in nedoločnost tega pojava, prav ti potezi pa očitno izjemno močno določata njeno družbeno strategijo. Fluidnost identitete in premične meje omogočajo velik manevrski prostor. Literarne institucije (in znotraj njih seveda skupine in posamezniki) se opirajo na veliki simbolni kapital, ki si ga je literatura pridobila skozi zgodovino, obenem pa povsem ignorirajo logiko, po kateri je nastal. Tako pridobljeni vplivni položaj in idejo umetniške avtonomije izkoriščajo zato, da si izdajajo biankomenico za svoje delovanje, ki se zdi največkrat namenjeno obvlado-

vanju javnega prostora in sredstev, radikalnemu oženju ali celo hermetičnemu zaprtju estetskega in idejnega obzorja, ter samoreprodukciji elit. S podobnimi argumenti tudi zabrisujejo svoje politične afiliacije, čeprav reprezentativna dela teh krogov neredko ustvarjajo vtis verzificirane ali romansirane agende kake progresivistične politične stranke. Literatura (in umetnost sploh) naj bi torej nastajala iz družbene realnosti nekako tako kot voda, ki jo iztisnemo iz snežne kepe, le da je namesto človeške pesti tu na delu pest kritične teorije. A obenem naj bi ljudje vendarle verjeli v umetniško avtonomijo takšne literature, v njen človeški »več«. Težko je reči, ali je to strategija ali tragična ironija, prav gotovo gledajo posamezniki na to različno. A kvantiteta ustvari kvaliteto: s tem ko se ti pojavi množijo, se normalizirajo, nastaja vtis, da so zgodovinsko nujni, tako rekoč usojeni. Stvari se začnejo dogajati samodejno, brez načrtov, videz se neustavljivo množi in počasi poplavi prostor in zavest: postane resničnost.

V tem pogledu si sodobna slovenska literatura deli »usodo« z umetnostjo v globalnem svetu. Ta »usoda« ne blaži tistih težav, ki si jih deli s slovensko družbo: težav z odnosom do same sebe, zlasti do najpomembnejših zgodovinskih momentov: revolucionarnega nasilja in njegovih posledic, do osamosvojitve, do družbene svobode. Iz tega neodnosa verjetno izvira njena prevladujoča spoznavna in estetska neambicioznost, psihološka ploskost in – politična strast njenih institucij.

Nikoli nisem zagovarjal družbeno angažirane literature. V literaturi sem vedno videl najmočnejši izraz človeške individualnosti, govorico, ki jo hrani in s katero se hrani domišljija. Literatura in domišljija ne moreta druga brez druge, ne ena ne druga pa ne moreta brez resničnega, torej individualnega, neponovljivega človeka, brez osebe. Obe, individualnost in domišljija, sta tudi danes deležni mnogih površnih, napačnih interpretacij. Tisti, ki razmišljajo zgolj v socialnih okvirih – in takšni so na vseh straneh družbenega spektra –, vidijo v skrbi za individualnost zgolj egoizem, v domišljiji pa sanjarjenje in beg iz realnosti. Toda literatura je vendar jezik, zato nima smisla brez občestva, v katerem si ljudje delijo zgodovinske izkušnje, misli, predstave in čustveno vesolje. Res pa je obenem tudi način, kako v jeziku živi neponovljivi človek, avtor, za drugega neponovljivega človeka, za vsakega od svojih bralcev, onstran kraja in časa. In varuje enega in drugega pred posploševalno logiko tehničnega mišljenja, zaradi katere počasi, a zanesljivo izginja to, kar je najbolj človeško. Če predstavlja vrh jezika, ga zato, ker se v njej resničnost najbolj zgosti in razširi, ker smo v njej lahko obenem včeraj in jutri in danes in se nenadoma znajdemo na štiri oči z življenjem, pred neodložljivo in nerešljivo uganko svobode in smisla. Poetične oblike so le zunanji izraz tega notranjega dogajanja.

Kot vsako stvar pod soncem je mogoče tudi domišljijo uporabljati za različne namene. Podobe, ki jih slika resnična pesniška domišljija, ne zastirajo resničnosti, temveč se ta v njih razcveti; na njih ni le to, kar je okrog nas, temveč tudi nevidno: notranje pokrajine, mesta, ki jih odkriva ali strah ali upanje, dežele, ki jih samo slutimo, kraji, ki jih sicer prekriva molk, stvari, ki jih šele tipamo v sanjah … Skratka: videz, ki pa je živa sled resničnosti. Kakšna je prihodnost literature, ki raste iz individualne domišljije, si ne upam napovedati, vendar ne verjamem, da jo je mogoče s čimer koli nadomestiti.

Dr. Primož Kuret

Muzikološki utrinek

Osebni spomin

Muzikologija je ena mlajših humanističnih ved, ki se je začela uveljavljati šele v drugi polovici 19. stoletja. Eden od vzrokov je tudi dejstvo, da je glasba od vseh umetnosti najbolj neopredeljiva. Govorica zvokov je manj določna od govorice besed. Kljub temu najdemo njene začetke že v antični glasbeni teoriji. Vsi veliki mojstri so v muziki govorili predvsem o sebi, torej o človeku in njegovih čustvih. Pod pojmom muzikologija najdemo tudi različne povsem teoretične discipline. Muzikologija ni bila nikoli eksaktna znanost, saj svojih utemeljitev ne more izpeljati z merami in številkami.

Že George Bernard Shaw je v *Dramatic Opinions and Essays* (London, 1907) nakazal, da »znanstvena izkušnja na glasbenem področju« pri natančnem opazovanju in analizi ni drugega kot »izraz tisočerih čustev, fantazmagorij in neverjetnosti«. Pri tem je dodal, da je »vse tako ali tako subjektivno. Občudovanje vključuje slabosti in različice pri opisu.«

K podobnim pogledom je 25 let pred Shawom prišel že dunajski kritik Eduard Hanslick, ko je leta 1886 pojasnil, da glasbena kritika v prvi vrsti ni dejanje razuma. Kritik lahko le reagira na lastno doživetje glasbe. Iz tega razloga znanstvenika ne bi smeli nikoli »kamenjati«, če se njegova reakcija izpostavi pozneje kot »napaka obravnavane stvari«.

Hanslick je zapisal: »Lahko ravnamo še tako racionalno, občutek za delo ostane prevladujoč. Naravno lahko občutje šolamo. Kdor to vendar izključi, sploh ne najde poti do dela, nima pravega ključa!«

Na Slovenskem lahko kot začetek glasbenega proučevanja označimo delo Kamila Maška v mesečniku *Cäcilia* (1857–1859), kjer je opozoril na delo skladatelja Gallusa. Z glasbeno preteklostjo se je ukvarjal ravnatelj ljubljanske Filharmonične družbe Friedrich Keesbacher (*Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem ahre ihrer Gründung 1701 bis zu ihrer letzten Umgestaltung 1862*). Sledil mu je zgodovinar Peter Radics s knjigo *Frau Musica in Krain* ter v rokopisu ohranjeno *Die Geschichte der philharmonischen Gesellschaft in Laibach* (v NUK). Slovensko glasbo je prvi orisal Fran Rakuša v knjigi *Slovensko petje v preteklih dobah* (1891). Med prve znanstvene dosežke na področju muzikologije pa spada doktorska disertacija Ljubljančana Antona Krisperja na univerzi v Leipzigu leta 1882 z naslovom *Die Kunstmusik in ihrem Prinzipe, ihrer Entwicklung und ihrer Konsequenz (Die Musiksysteme in ihren Prinzipien)*. Krisper je najprej študiral na Dunaju, kjer je prijateljeval s sošolcem Gustavom Mahlerjem. O njunem prijateljstvu priča vrsta ohranjenih pisem.[1]

Josip Mantuani (1860–1933) je zastavil temelje za znanstvene muzikološke raziskave že konec 19. stoletja. Promoviral je 1894 na dunajski univerzi. Že pred tem se je ukvarjal z Gallusom (1891 in 1893) ob tristoletnici skladateljeve smrti in objavil prve izsledke svojih raziskav. Tako je postavil podlago za nadaljnje raziskave opusa tega skladatelja. Svoja dognanja je objavil v sodelovanju z Emilom Bezecnym v reprezentativni avstrijski glasbeni zbirki *Denkmäler der Tonkunst in Oesterreich* že leta 1900. Na Dunaju je dobil službo z nalogo, da popiše in uredi glasbeno zbirko v tedanji dvorni, danes nacionalni knjižnici. Pri tem je ustvaril povsem nov sistem za seznam glasbenih rokopisov. Sledila so številna dela, s katerimi je utrjeval svoj mednarodni ugled. Do leta 1909 je živel na Dunaju, nato se je vrnil v Ljubljano kot ravnatelj Deželnega muzeja. Žal pa muzikologija ni dobila svoje katedre na leta 1919 ustanovljeni ljubljanski univerzi. Mantuani je predaval glasbeno zgodovino na ljubljanskem konservatoriju, prizadevanja za katedro na univerzi pa tudi pozneje niso obrodila sadov (Stanko Vurnik). Mantuani se je pomembno vpisal med pionirje stroke z deli o glasbeni preteklosti Dunaja (*Geschichte der Musik in Wien von den Römerzeiten bis zum Tode Max. I*; 1904). Postavil je temelje glasbene zbirke v avstrijski nacionalni knjižnici. Doma in na tujem je objavil vrsto razprav, člankov in razprav o glasbi in glasbenikih. Pomembna so tudi njegova dela na področju arheologije, umetnostne zgodovine, etnografije itd. Žal pa njegovo delo v domovini ni imelo boljših možnosti, saj v Ljubljani ni bilo ustreznih institucij. Danes velja Mantuani za enega zadnjih velikih polihistorjev in za očeta slovenske muzikologije.[2]

Leta 1902 je na Dunaju promoviral Josip Čerin z delom *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih*. Disertacijo je izdala Slovenska matica leta 1908.

Boljši časi za stroko so se začeli po letu 1945 (zlasti pa po letu 1961), ko je bil na pobudo Dragotina Cvetka ustanovljen oddelek za glasbeno zgodovino na Akademiji za glasbo in nato 1961 prenesen na Filozofsko fakulteto v Ljubljani. Prav Cvetko je opravil veliko organizacijsko in raziskovalno delo s svojo *Zgodovino glasbene umetnosti na Slovenskem I–III* (1958–1960) in vrsto monografij. Sledila mu je vrsta mlajših muzikologov, ki so promovirali v okviru oddelka na Filozofski fakulteti. Leta 1980 je bil ustanovljen Muzikološki inštitut, ki je deloval kot eden od inštitutov SAZU. Zamišljen je bil kot ustanova, ki naj bi se v sklopu koncepta nacionalnih znanstvenih ved specializirano ukvarjala s preučevanjem zgodovine glasbe na Slovenskem. Leta 1965 so začeli izhajati *Muzikološki zborniki*. Tradicionalni Slovenski glasbeni dnevi so v 35 letih (od leta 1986) na simpozijih obravnavali vrsto muzikoloških tem, s posebnim poudarkom na slovenskih. Pri tem so v veliki meri sodelovali tudi tuji muzikologi. Med njimi je bil med najvidnejšimi kolega Peter Andraschke.

Spomin na začetek mojega sodelovanja in prijateljstva s Petrom Andraschkejem sega daleč nazaj. Bilo je davnega leta 1982, ko smo se v Brnu zadnji dan muzikološkega simpozija odpeljali na večerjo v bližini mesta. V avtobusu sta pred menoj sedela dva nemška kolega in živahno razpravljala

o pijači. Naenkrat je mojo pozornost pritegnila beseda brinovec. Ko smo prispeli na cilj, sem se obrnil na oba gospoda z vprašanjem, kako poznata brinovec. Izkazalo se je, da je eden od njiju poročen s pianistko Marjano Korošec, mojo kolegico na ljubljanski Akademiji za glasbo, da dobro pozna Slovenijo, da zna celo nekoliko slovensko. Ko smo tako razčistili vprašanje okoli brinovca, sva se spoznala s Petrom Andraschkejem in nastalo je prijateljstvo, ki je trajalo skoraj 40 let, do lanskega tragičnega marčevskega dneva, ko ga je doma v Perchtoldsdorfu pri Dunaju doletela smrt. Izgubili smo zvestega prijatelja in stroka velikega znanstvenika. Ko smo si konec novembra 2019 ob njegovem osemdesetem rojstnem dnevu v Perchtoldsdorfu, ki je bil njegov drugi dom, nazdravili in mu v krogu družine in številnih prijateljev zaželeli vse najboljše, nihče izmed nas ni pomislil, da pijemo (tudi brinovec!) zadnjič skupaj. Res smo vedeli za njegove zdravstvene težave, poznali pa smo tudi njegov optimizem in izredno voljo, da težave premaga.

Peter Andraschke; vir: arhiv Festivala Ljubljana

Tako se je izteklo življenje prijatelja Petra, s katerim sva desetletja delila težave in radosti, ki jih prinaša življenje. Vsako najino srečanje je bil dogodek, ki sva se ga vedno veselila in ustrezno proslavila. Tako sva se srečevala v najrazličnejših mestih po Evropi. Povsod se je znašel in bil zavzet cicero. Bil je znan in zaželen predavatelj na mnogih muzikoloških srečanjih. Od začetka je aktivno sodeloval pri snovanju naših mednarodnih srečanj in obenem širil vest o ljubljanskih srečanjih po svetu. Po naključju je zašel celo v slovensko literaturo. V svojem delu *Solvejgina pesem* ga omenja pisatelj Pavle Zidar kot Walterja in opisuje njuno druženje, pogovore in peripetije v samostanu Pleterje. Peter je prišel v Pleterje proučevat koralno petje tamkajšnjih patrov kartuzijanov.

Rojen je bil 1. decembra 1939 v šlezijskem Bielitzu (Bielsko). Šolal se je v Freiburgu in študiral muzikologijo in glasbeno pedagogiko pri Thrasybulosu Georgiadesu in Hansu Heinrichu Eggenbrechtu ter tudi germanistiko in etnologijo v Münchnu, Berlinu in Freiburgu. Med letoma 1969 in 1982 je bil asistent na univerzi v Freiburgu. Nato je deloval kot privatni docent in sodelavec pri raznih projektih (*Antika v moderni*), leta 1988 pa je postal profesor na univerzi v Giessnu. Med njegovimi prvimi deli je razprava *Kompozicijski proces in analiza Mahlerjeve 9. simfonije* (1976), ki je še danes kot temeljno delo za razumevanje Mahlerjevega

načina komponiranja. Njegovo habilitacijsko delo je *Folklora in zunajevropska umetna glasba v avantgardnih delih 20. stoletja* (1981). Kasneje se je vedno bolj posvečal interdisciplinarnim temam, kot so razmerja med glasbo in poezijo, med glasbo in jezikom. Upokojil se je leta 2005. S tem pa se njegovo delo ni končalo. Po upokojitvi je bilo pomembno njegovo delo na Dunaju v okviru festivala Wien Modern. Po preselitvi v Perchtoldsdorf leta 2007 je delal v Centru Arnold Schönberg.

Omenil sem že, da je z navdušenjem sodeloval pri Slovenskih glasbenih dnevih. V svojih raziskavah se je nekajkrat posvetil slovenski glasbi. Tako je obdelal problem »minutne opere« v minutni operi *Saloma* Slavka Osterca. Pisal je o Gallusu, Hugu Wolfu in Josipu Ipavcu. Znal je pritegniti prijatelje in kolege iz Avstrije, Nemčije in Češke, kjer je imel mnogo prijateljev, ki so postali tudi naši prijatelji. Med njimi je bila Dunajčanka Sigrid Wiesmann, žal tudi že pokojna, dunajski profesor Hartmut Krones, iz Leipziga je bil redni gost Helmut Loos, pa Berlinčan Frank Schneider, iz Brna sta bila redna gosta Jiři Vysloužil in Jiři Fukač, iz Italije je redno prihajal Luigi Verdi iz Bologne, da jih omenim le nekaj. Peter je na Slovenskih glasbenih dnevih sodeloval 24-krat, prav tako se je udeležil nekaterih drugih simpozijev na Slovenskem in jih s svojimi prispevki bogatil. Še pred smrtjo je napisal referat za Slovenske glasbene dneve leta 2021 *Opereta v spisih Arnolda Schönberga*.

Njegov pepel je raztrosen po slovenskem morju, kamor je rad zahajal na oddih. Užival je v Izoli in njenih brezdanjih možnostih sprehodov in odkrivanj lepot slovenske Istre. Rad je imel naravo in bil vztrajen hodec, ki je vedno znova odkrival njene lepote in v njih užival. Nepozabni bodo ostali najini pohodi v dunajski okolici (Wienerwald), izleti v Bregenzu in Brnu, na drugi strani pa ure dela, študija in analiz. Predvsem pa je znal ob vztrajnem in discipliniranem delu najti tudi čas za sprostitev, za dobro jedačo in pijačo. Bil je izvrsten družabnik, duhovit šarmer, prijazen sogovornik, ki pa je znal v diskusijah vedno trdno braniti svoja stališča. Zapustil je ogromen opus, ki je segal na najrazličnejša področja in pomeni pomemben doprinos k evropski muzikologiji. Zlasti tehtna so bila njegova proučevanja sodobne glasbe in njenih dosežkov v luči zgodovinskega razvoja.

Naj ta osebni zapis ohranja spomin na prijatelja, odličnega muzikologa, zvestega spremljevalca naših naporov pri uveljavitvi slovenske glasbe doma in na tujem. Kot eden od utemeljiteljev Slovenskih glasbenih dnevov pa bo ostal trajno zapisan v našem glasbenem spominu. Slovenski glasbeni dnevi so se mu oddolžili tako, da so letošnji simpozij in zbornik z referati posvetili spominu nanj.

---

[1] Primož Kuret, *Anton Krisper und Gustav Mahler*, v: *Nachrichten zur Mahler-Forschung* 34, Wien 1995.

[2] Gl. *Mantuanijev zbornik* (simpozij ob 60. obletnici smrti) (ur. Edo Škulj). Ljubljana 1994.

Ddr. Igor Grdina

Doslej neznani pismi Ivana Cankarja

Narodna in univerzitetna knjižnica je leta 2021 iz istega vira pridobila dve doslej neznani pismi Ivana Cankarja. Prvo je nedatirano, drugo pa je nastalo 17. decembra 1898. Pismi očitno nista edini v korespondenčnem nizu. Pred prvim je morala biti vsaj še ena pisateljeva poslanica na isti naslov, saj se v njem govori o neki že izrečeni prošnji.

Da gre za pismi iz dovolj kratkega časovnega okvira, izpričuje Cankarjev dunajski naslov – »D'Orsay-gasse«. Navedena ulica je v IX. okraju obdonavske prestolnice, v bližini Berggasse, ki je znamenita zaradi v njej kar 47 let stanujočega Sigmunda Freuda.

Cankar je o sobi v 3. nadstropju stavbe na naslovu D'Orsay-Gasse 1, v kateri je bival v času nastanka naših pisem – na tem naslovu je bil prijavljen med 5. decembrom 1898 in 16. februarjem 1899 –, poročal bratu Karlu 9. januarja 1899 naslednje: »Stanovanje imam letos še precej prijetno, toda najbrže se v marcu preselim. Ta soba je nekako pusta; prevelika je in temnordeče barvana. Gospodinja je Italijanka, – strašno klepetáva ženska. Razgovarjala bi se v mojem kabinetu vsak večer do polnočí, če bi je ne prepodil z golimi stavki … […] Plačujem […] na mesec devet florintov [tj. 18 kron], a za tako nerodno sobo je to celó preveč. Preselim se kam dljè; zdaj sem namreč dosti blizu univerze in tu so stanovanja draga.«

Doslej neznani Cankarjevi pismi se glasita takole:

I
Blagorodna gospá!

Pred tednom dnij sem bil takó prost, da sem Vam pisal pismo. Mogoče je, da ste bili razžaljeni, ali da Vam ní bilo možno ustreči moji prošnji, ali da niste prejeli mojega lista. V prvem slučaju Vas prosim oproščenja; kadar bom prost in v boljšem položaju, plačal bom pošteno in od srca vse meni storjene usluge; in morda ta čas ní več takó daleč. – V drugem slučaju ne morem druzega, kakor da Vas prosim oproščenja še enkrat. Ali ta slučaj bi bil zame najžalostnejši, zakaj v tem trenotku si drugače ne vem pomagati. – Ako mojega lista niste prejeli, tedàj so Vam že dosedanje besede ponovile mojo prošnjo. Ah, in ravno te prošnje so tisto breme, ki me tlači k tlòm že od najdavnejših časov, – ki mi jemlje čast in uglèd celó pri ljudéh, ki niso vredni, da bi izgovorili moje imé. Ravno vsled tega hitím, da napravim kaj dovršenega in krasnega, – da dobim trdno podstavo, s katere se bom lahko ubranil zlobnih bedakov in plitvih filistejcev [tj. filistrov] … Pred nedavnim mi je bila odprta pot v uredništvo »Edinosti«, – ali mene je zazeblo, da bi se zakopal na večne čase v uredniško sobo. Odšel sem rajši na

Dunaj – na dobro srečo. Zdaj pišem roman za »Matico«. Jaz upam, da mi bo mogoče dobiti honorar že naprej – in potem sem za letošnje šolsko leto na varnem … Sploh sem preverjen, da se bo zame kmalu vse spremenilo. Zdaj izideta v kratkem dve moji knjigi: – o božiču »Erotika« pri Bambergu in o veliki noči »Vinjete« pri Schwentnerju. To mi bo dalo tisto, česar najbolj potrebujem – uglèd.

A teh par mesecev – do marca, to bo grenak in težaven most. Prav zató sem se predrznil prositi Vas še enkrat podpore, – Vas, ki ste mi bili najobzírnejši dobrotnik na moji težki poti do lepših časov … Za danes Vam ne vem pisati ničesar druzega in tudi nisem v položaju, da bi mislil na zunanje stvari.

Z odličnim spoštovanjem

Ivan Cankar
Wien, IX. D'Orsay-gasse,
1. III. 21

II

Milostiva!

Ob jednem s svojo zahvalo sem Vam hotel poslati prvi izvod svojih pesmij, a te dní mi je pisal Bamberg, da ne morejo iziti pred novim letom. Korekturo imam v roki in veslelí me, da je zunanjost tako elegantna. Vendar nísem posebno ponosen na to svojo prvo knjigo. Težje pričakujem, da pridejo na dan »Vinjete«; v teh sem dal duška svoji satiri – in to je moje najljubše polje.

Vašo pošiljatev sem prejel in izrekam Vam od srca svojo hvaležnost. Zdaj se mi v resnici ne godi predobro in težko čakam, da minejo ti meseci do sušca. V januarju ali v začetku februarja dovršim roman za »Matico« in upam, da mi ga bodo honorirali takoj. Potem bo bolje.

Pisal sem Vam o novem listu, ki bo izhajal na Dunaju. To je prav za prav skrivnost. Izdajatelji nečejo, da bi se govorilo o stvari pred časom. Ali jaz se te ideje jako veselím; dala se bo vendar enkrat izreči svobodna beseda, neprikrajšana od servilnih redakterjev.

Oprostite, da Vam pišem na ta nenavaden format. Zdaj sem sredi neštetih del in takó imam pred sabo zmirom cel kup teh papirjev.

Kar se tiče mojega študiranja, bavim se poleg svojih navadnih predmetov z latinščino in grščino; moji načrti so tako romantični, da se jih skoro ženíram odkriti.

Klanjam se Vam, izrekaje še enkrat svojo zahvalo.

Z najodličnejšim spoštovanjem

Dunaj, 17. XII. 98. Ivan Cankar
stud. phil.

Wien, IX. D'Orsay-gasse,
1. III. 21.

Ker kuverti nista ohranjeni, se je pri določitvi naslovnice treba opreti na vsebinsko analizo. Očitno je, da je Cankar pisal statusno višji osebi ženskega spola. To izpričujeta ogovorni (blagorodna, milostiva) in poslovilni (klanjam se, poudarjanje odličnosti) formulaciji. Ker pisatelj uporablja za sklep 19. stoletja tipično etiketo, je tudi jasno, da je naslovnica poročena – ali pa precej starejša oseba. Cankar v celotni korespondenci pač ni prekinil s tipičnimi vljudnostnimi formulacijami svoje dobe; tako je ravnal le v dopisovanju z vrstniki.

Prav tako se zdi značilno poudarjanje pomena ugleda in časti ter opravičevanje zaradi netipičnega pisemskega papirja. Cankar se izraža v kodu, ki je domač imenitni naslovnici. Tudi podmene, ki jih je mogoče razbrati iz tekstov, se povsem ujemajo z idearijem in imaginarijem statusno visoke osebe. Papir je moral biti zaradi velikosti formata v pismu z dne 17. decembra 1898 prepognjen tako počez kakor potem še po dolgem. V času, ko sta nastali tu objavljeni poslanici, so se zasebna sporočila praviloma preganila le enkrat.

Iz obeh pisem je prav tako razvidno, da se naslovnica zanima za slovensko literaturo. Še več: nobenega dvoma ni, da jo tudi dobro pozna. In sámo pisateljevo delo je prejemnici poslanic znano. Celo zanima jo. O tem pričuje Cankarjevo poročanje o lastni distanci do knjižnega prvenca in o večji veljavi druge knjige. Pisatelj osebne vrednostne lestvice ne skuša uveljaviti tudi pri naslovnici, kar pomeni, da se zaveda trdnosti njenih mnenj.

Iz vsebine pisem je mogoče sklepati, da sta poslanici namenjeni osebi, ki ji založniške razmere v Ljubljani niso bile *terra incognita*. Zato se »Bamberg«, »Matica« in »Schwentner« omenjajo brez kakšnih koli pojasnil. A pisatelju je tudi jasno, da naslovnica zagotovo ve, kako nastajajo knjige. Zato se mu zdi samoumevno pripovedovati o trudu s korekturami.

O naslovnici pisem posredno govori tudi zahvaljevanje za »pošiljatev«. »Milostiva« je morala biti že prej Cankarjeva dobrotnica, hkrati pa tudi prostorsko precej oddaljena od njega. Zagotovo ni prebivala na Dunaju, saj bi jo sicer mogel srečati. Pisatelj bi v tem primeru darove, ki bi mu omogočili premostiti čas do marca 1899, prejel neposredno – iz »blagorodnih« rok. Naslovnica več kot očitno ni bila samo statusno visoka oseba, temveč tudi premožna, saj je za pisatelja med vsemi dobrotniki storila največ. Ni torej moglo iti za kakšno obubožano visokorodnico.

Na presečišču vsega navedenega je prostor le za eno osebo – za Franjo Tavčarjevo. Zaradi spora med njenim soprogom in Cankarjem je morala biti pomoč, ki jo je pošiljala pisatelju na Dunaj, skrajno diskretna oziroma obzirna, o čemer beremo v našem prvem pismu, nastalem po vselitvi na D'Orsay-Gasse, tj. po 5. decembru 1898. Vsem drugim potencialno mogočim naslovnicam manjka bodisi premožnost, bodisi poznavanje ljubljanskih razmer, bodisi dolžina znanstva. Cankarjev svet na večer 19. stoletja še ni bil tako širok kot pozneje.

Najpomembnejši pa je vsebinski pretres pisem. Cankar je bil jeseni 1898 spet na Dunaju, vendar to pot ni – kakor leta 1896 – poskušal študirati na tehniki, kjer je bil vrstnik velikega srbskega gradbenega inženirja, matematika in geofizika Milutina Milankovića. Ker je ta zapustil obširne spomine, lahko slutimo, zakaj se je pisatelj po prvem prihodu v cesarsko mesto znašel v škripcih. Matematika je imela na tehniki tolikšno težo, da je Milanković

lahko postal znamenit predvsem zaradi svojega dela v njej. Študij gradbeništva v obdonavski prestolnici je človeku, ki se mu je zapisal, omogočal celo takšno specializacijo. Milankovićeva temeljni znanstveni spisi med *Matematično teorijo termičnih fenomenov, povzročenih s sončevim izžarevanjem* (1920) in *Kanonom osončevanja zemlje* (1941), v katerih je pojasnjeno ciklično pojavljanje ledenih dob, temeljijo na kar najbolj natančnih izračunih. Cankarju, ki je imel na maturi hude težave z matematiko, tak študij ni mogel ustrezati in mu je dal slovo. Ko je leta 1898 razmišljal o prehodu na univerzo, pa se je pojavila težava: opravil je zrelostni izpit za sedemletne realke in ne za (klasične) gimnazije. A le spričevalo o opravljeni maturi za slednje je odpiralo vrata do filoloških študijev. Vest v pismu z dne 17. decembra 1898 o ukvarjanju z latinščino in grščino je zagotovo povezana z načrtovanim prehodom na univerzo. Cankar ga je imel za gotovega, saj se je podpisal kot »stud. phil.«. Tudi v njegovi prijavi bivanja na Dunaju 16. novembra 1899, ko je že stanoval v Ottakringu, na Lindauergasse 26, je mogoče najti takšno samooznako. In dejstvo, da je v IX. mestnem okraju bival v hiši z italijansko gospodinjo, je prav tako pomenljivo: verjetno je skušal v pogovorih z njo – kakor poprej v Pulju – izboljšati svoje znanje Dantejevega jezika. Seveda dokler mu stvar ni začela presedati zaradi njene gostobesednosti.

A nekaj vendarle izdaja, da pisatelj posebej globokega namena za spoprijem z univerzo ni imel – ukvarjanje z grščino. Mišljena je seveda njena klasična varianta. Res je bilo predvideno, da kandidati z maturo realke pri vpisu na univerzitetne študijske smeri opravijo izpit iz stare grščine in latinščine, vendar se je preizkus znanja iz Homerjevega in Sofoklejevega jezika v praksi spregledoval. Cankar bi to gotovo vedel, če bi se intenzivno zanimal za vstop v romanski in/ali slovanski seminar. Njegove misli o prehodu na univerzo so bržčas ostale na ravni načelne zamisli. Ko je Cankar okoli 20. oktobra 1898 prišel na Dunaj, seveda ni mogel začeti filološkega študija. A namen, da se ga loti v naslednjem semestru, je – kakor je moč sklepati iz poslanice bratu Karlu z dne 9. januarja 1899 – še imel. Pri tem pa ni šlo le za izobraževalne pobude in zaposlitvene perspektive; Cankar se je z vpisom na univerzo namreč skušal rešiti tudi nevarnosti svoje osebnostne samorazpustitve. Bratu je zato pisal: »Mene je začelo biti strah tega vagabundíranja in napravil mu bom konec. Vsi moji visokoleteči načrti se lahko ponesrečijo in potem bi stal na suhem. Ne boj se, da bi se to kdaj zgodilo. Jaz se kažem mnogo bolj lahkomiselnega kakor sem v resnici in prenesem lahko več filistejskega študiranja kakor bi si kdo mislil …«

Lahko bi rekli, da je Cankar šel v cesarsko mesto natanko tako, kakor je napovedal 21. avgusta 1898, ko je Otonu Župančiču v prostodušnem pismu iz Pulja poročal o svoji ljubezni: »Jaz ne vem, kaj bo iz tega. Najbolj sem radoveden, doklej bo stvar trajala, – do danes se še nisem naveličal. Predno mine, moram doživeti še nekaj lepih ur, – v Ljubljani, predno odidem na Dunaj. – Na Dunaj odidem namreč na vsak način[.]«

Cankarjevi doslej neznani pismi sta zanimivi tudi zaradi potrditve, da je bila ponudba tržaške *Edinosti* za zaposlitev, ki ga je dosegla 19. avgusta 1898, resna. A iz poslanice, ki jo je naslednjega dne namenil Anici Lušin, izvemo, da je bila kljub vabljivosti že po kratkem premisleku zavrnjena. Razlog za

nesprejem ponudbe, ki bi mu omogočila osnovati družino, je bil globoko oseben oziroma značajski. Eksistencialno tveganje, ki je bilo povezano z umetnostjo, je pri pisatelju prevladalo nad gotovostjo, katere osnova bi bilo časnikarstvo. In, seveda, družinsko življenje. Cankar ni hotel postati drugi Govekar.

Naši pismi omenjata tudi roman. Za kaj pravzaprav gre, razberemo iz poslanice, ki jo je Cankar namenil bratu Karlu 27. decembra 1898. V njej so vesti o romanu z naslovom *Pod Saturnom. Življenje in delovanje Julijana Stepnika*. Pisatelj pravi, da bo tekst končal do konca januarja 1899. Ta zamisel se je očitno hitro razvila v nepredvideno smer. Deloma se je verjetno iztekla v *Tujce*, nekoliko pa tudi v novelo *Smrt kontrolorja Stepnika*.

V poslanici mlajšemu bratu, ki jo je Ivan Cankar vrgel na papir 27. decembra 1898, se nekaj besed namenja tudi denarju. Pisatelj povsem enako kot v doslej neznanih pismih govori o honorarju, hkrati pa se zahvaljuje za tetino darilo – potico. Sorodniki so Cankarju po najboljših močeh pomagali, vendar niso bili dovolj premožni, da bi ga rešili eksistenčnih skrbi. Jasno je namreč, da ženska, ki sta ji namenjeni tu objavljeni pismi, ne more biti teta. Cankar je bil v kritičnih dneh z njo v stiku pač prek brata, ki je tedaj v Ljubljani obiskoval sedmi razred gimnazije. Vrh vsega teta niti slučajno ni bila »blagorodna«.

Kakšen je bil faktični uspeh prošenj v naših dveh pismih? Kaže, da ne prav izdaten. Cankar namreč v *findesièclovskih* poslanicah bratu Karlu nenehno toži o denarni suši. Tridesetega januarja 1899 mu poroča, da se je obrnil na dobrosrčnega Andreja Kalana – pozneje povsod znanega »gospoda prelata«. V tem pismu pa tudi beremo, da se je nadejal denarja od drugod, vendar ta vir ni gotov. Cankar o njem pristavlja: »[B]ogve kdaj bo kaj.« Je tudi tu mišljena ista naslovnica, ki se omenja v enem naših pisem kot »najobzirnejši dobrotnik«? Mogoče. Celo verjetno. Da januarja 1899 Franja Tavčar ni mogla biti poimensko navedena, je jasno, saj je šlo za soprogo *malega kralja slovenskega liberalizma*, brata Karla pa je pisatelj tedaj pošiljal h Kalanu, ki je branil barve katoliških narodnjakov.

Besedo ali dve je treba nameniti še listu, ki ga Cankar omenja v drugem od doslej neznanih pisem. O njem je 27. decembra 1898 poročal tudi bratu Karlu: »Tukaj se bo ustanovil modern, ilustriran, samo slovensk[i] mesečnik; če bo šlo vse po sreči, izide 1. št[evilka] o veliki noči [1899]. Posvečen bo v prvi vrsti literaturi in umetnosti.«

Slovenski študentje so bili podjetni; menili so, da lahko nadgradijo izkušnjo Stritarjevega *Zvona*, ki je iz cesarske prestolnice narekoval ton in tempo literarnim dogajanjem v domovini. Dunaj je bil tedaj v kulturnem smislu tudi slovensko mesto. Vsekakor je bil vse kaj drugega kot Trst, ki za Cankarja na večer 19. in ob zori 20. stoletja še ni bil mikaven. Mesto v zalivu je bilo v tistih dneh že pomembno za slovensko literaturo, za književnost nasploh pa ne. Leta, ko je v njem živel in ustvarjal Robert Hamerling, so minila, medtem ko se je Theodor Däubler odpravil v širni svet. Italijansko pišoči tržaški avtorji pa si niti na Apeninskem polotoku niso zagotovili bralcev. Še ne. Zato pa je bil Dunaj ne le najpomembnejše središče nemške literature, temveč tudi ena od prestolnic svetovne književnosti. Da je Cankar predvsem v njem videl svojo priložnost, ni čudno. Bil je umetnik. Tudi v vsakdanjem življenju.

Dr. Igor Škamperle

Dante Alighieri (1265–1321)

Božanska komedija in pot človekove deifikacije

Letos jeseni bo minilo sedemsto let od zemeljske smrti velikega florentinskega pesnika Danteja, ki se ga v Italiji in drugod spominjamo s prireditvami, obeležji, predvsem pa z branjem njegove izjemne pesnitve, Božanske komedije. *Delo imamo v odličnem slovenskem prevodu, ki ga je nazadnje celostno opravil profesor Andrej Capuder in ga opremil z dragocenimi opombami. Pesnitev imamo v lični in kakovostni sodobni izdaji v treh knjigah, izdala pa ga je Celjska Mohorjeva družba. Dante, ki ni bil le italijanski pesnik, čeprav ga Italijani brez priziva visoko cenijo in ga upravičeno imajo za očeta italijanskega jezika, po svoji izpovedani vsebini in moči pesniške govorice nagovarja vsakega človeka, zato ga imamo za svetovnega pesnika. Pri nas so se z njim kot prevajalci v preteklosti že srečali nekateri avtorji in* Božansko komedijo *ter nekatere druge njegove spise (*Novo življenje*) delno ali v celoti prestavili v slovenščino: teolog, pisatelj in literarni zgodovinar Jože Debevec, pesnika Alojz Gradnik in Ciril Zlobec. V zadnjem času je Tomaž Jurca prevedel* Monarhijo *(Slovenska matica, 2013). Odličen celostni prevod* Božanske komedije *Andreja Capudra, ki je bil ob profesorskem poklicu na romanistiki tudi sam pesnik in pisatelj, kar kliče k branju, delo pa je v imenitni knjižni izdaji danes lahko prisotno v vsaki slovenski hiši, ki nekaj da na kulturo in človeško duhovnost.*

Branje Dantejeve *Božanske komedije* človeka vznemirja in hkrati pomirja. Vznemirja, ker nas z neverjetno živo fantazijo pesniške govorice popelje skozi zamišljene prostore zasmrtja, kot bi šlo za ves čas prisotne pokrajine, napolnjene z realnimi dušami in telesi umrlih ljudi, prostori Pekla, Vic in Raja pa čakajo tudi na nas same, ko bo prišla ura in bomo morali zapustiti zemeljsko bivanje. Takšnega zarisa duhovnih pokrajin, z vso pesniško domišljijo, ki pa ustreza teološkim vsebinam krščanstva, ni pred Dantejem, pa tudi po njem, opisal nihče drug. Branje *Komedije* pa nas tudi pomirja, ker je celoten zaris fantazijske poti, ki jo je pesnik opravil ob spremljevalcu Vergilu, velikem antičnem rimskem pesniku z zadnjih desetletij pred Kristusom, preko nebeških sfer v Raju vse do prestola samega Boga, pa ob duši poveličane Beatrice, v katero se je Dante otroško zaljubil, ona pa je mlada umrla in ga zdaj spremlja kot duša vodnica in navdihovalka – Prešeren si je zamislil zelo učinkovito analogijo s figuro Bogomile, ki spremlja in navdihne Črtomira pri sprejemu krsta in nove vere (obe imeni imata osem črk, simbol neskončne ljubezni) – ta zaris fantazijskega potovanja je v svojem jedru dvig človeka preko moralne stvarnosti

sveta do božjega prestola. Dantejeva pot skozi Pekel, Vice in Nebesa nam sicer ponuja neverjetno bogat panoramski pregled tedanje zgodovine človeštva, toda glavni domet pesniške govorice, ki tudi danes nagovarja srce bralcev, ni opisovanje duš umrlih ljudi človeške zgodovine, ampak proces pobožanjenja ali človekove deifikacije. Rdeča nit tega procesa, ki je usmerjen navzgor, k Bogu, stvarniku in vladarju vsega, pa je ljubezen. »Ljubezen, ki giblje sonce z milijon zvezdámi.«

Toda najprej je treba navzdol. Pod zemljo in v Pekel. Zakaj? Prvič zato, ker je tam obtičalo kar veliko duš umrlih. Dramatični prizori ječanja in pravih telesnih muk kot žalostno plačilo in kazen za storjene grehe in pogubljenje, ki tare mnoge, največkrat v ognju, ki jih Dante ob Vergilu srečuje na svojem sestopu skozi Pekel, so bogato opisani in bralca nemara še bolj pritegnejo kakor vztrajno in dolgo, a vendar z upanjem podprto vzpenjanje na goro Vic. Kot vemo, je bil Dante v mlajših letih politično aktiven in krajši čas celo v ožjem izboru mestne uprave v svojih rodnih Firencah. Pripadal je belim Guelfom (ime izhaja iz nemške dinastične družine Welfen, stranka pa je zagovarjala zavezništvo s papežem), nasproti Gibelinom (po nemški dinastiji Hochenstauf), ki so nasprotovali papežu in zagovarjali prednost nemškega cesarja. V letih, ko je bil Dante politično aktiven, so v Firencah zmagali črni Guelfi, ki so bili ostreje usmerjeni. Dante je bil z družino izgnan iz rodnega mesta, v katerega se ni več vrnil, niti po smrti. Umrl je namreč v Ravenni, kjer je tudi pokopan. V letih izgnanstva se je premikal med severnoitalijanskimi mesti. Obiskal naj bi tudi Pariz in tamkajšnjo univerzo, kar je razvidno tudi v njegovi pesnitvi, saj strnjeno podaja tako rekoč vse tedanje filozofsko in teološko znanje, poleg izčrpnih navedb astronomskih zvezdnih znamenj, mitoloških prilik in zgodovinskih dogodkov. *Božanska komedija* je neke vrste pesniška enciklopedija vsega srednjeveškega znanja. V teh letih je nekaj časa verjetno bival na starem Devinskem gradu pri Trstu. Domnevamo, da je ob tej priložnosti prišel v Tolmin, kjer ga je gostil oglejski patriarh, gospod Pagano Della Torre. Nove arheološke izkopanine potrjujejo obstoj rezidence na Kozlovem robu v Tolminu, kjer naj bi se, malo pred svojo smrtjo, zadržal Dante. Del ljudske pripovedi, ki je po svoje kar verjetna, pravi, naj bi Dante obiskal sotesko Tolminskih korit in prišel do jame ob sotočju Tolminke in Zadlaščice, ki nosi njegovo ime (Zadlaška, oziroma Dantejeva jama).

Dante je kot kritičen izobraženec in dolgoletni begunec neposredno doživljal družbene tegobe svojega časa. V teh letih, kmalu po papežu Bonifaciju VIII., ki je znan po buli *Unam Sanctam* (prednost cerkvene oblasti nad državno), so se politične karte premešale in zaradi močnega vpliva francoskega kralja Filipa Lepega je naslednji papež Klemen V. papeški sedež iz Rima prenesel v Avignon v južno Francijo. Vsaj bežno poznavanje zgodovine, pa tudi idej in miselnih oblik srednjega veka nam seveda pomaga pri branju in razumevanju *Božanske komedije*. Dante ni skoparil s kritiko in božjim kaznovanjem izrojenosti in stremuštva, ki spremljajo nekatere na visokih položajih, in kar nekaj vladarjev in dostojanstvenikov, tudi cerkvenih, srečamo v Peklu. Podatkovna in zgodovinska osnova pa seveda nikakor ni nujna za bralno doživetje tega največjega srednjeveškega epa. Kar nas pritegne, je v resnici čudovit ritem pesniške govorice, ki jo je Dante popisal

v ljudskem jeziku z enajstzložnim verzom in tercinami (trivrstičnimi kiticami) ter verižno rimo. Enako obliko je izbral Prešeren v Uvod h *Krstu pri Savici*. Ta oblika zagotavlja zelo dinamičen ritem. Sodobnega bralca in bralko pa nagovarja seveda bogata metaforična vsebina, ki se pred nami razprostira kot živa in bogata duhovna krajina vseh mogočih človeških izkušenj.

Namreč, povedati moramo še nekaj. Dante je v drugem delu svojega razlagalnega spisa *Convivio* (srečanje, gostija), ki ga nimamo v slovenščini, podrobno opisal večpomensko zasnovo svetih besedil, predvsem *Svetega pisma*. Opisane prilike imajo tam včasih kar štiri pomene: dobesednega, ki natančno ustreza pomenu napisane besede; alegoričnega ali simboličnega, ki bralcem s prispodobo posreduje neki drugi, preneseni pomen. Tretja plast pomena, ki ga podaja neka prilika, je moralni poduk. Nekateri bogati besedni opisi pa nudijo tudi uvid v anagogični ali mistični pomen. Obsežno sodobno strokovno delo o tej pomenski hermenevtiki je napisal cerkveni oče Henri de Lubac (*Exégèse Médiévale. Les quattre sens de l'Ecriture*). Dante pove, da je te štiri pomenske ravni, ki jih navadno premorejo sveta besedila, uporabil tudi pri svoji pesnitvi, zato lahko v opisanih prigodah razberemo različne pomene, ki se dotikajo moralne, psihološke, religiozno duhovne in celo mistične vsebine. Na tej osnovi tudi začetna avtorjeva izguba v mračnem gozdu in sestop pod zemljo v Pekel dobi bolj razviden smisel. Zakaj je torej treba najprej navzdol? Ne le zato, ker je dantejevski Pekel kar poln pogubljenih duš, ki so zapravile svoje življenje in se ob srečanju z njimi lahko marsikaj naučimo. Soočenje s smrtjo in pogubljenjem je za odraslega človeka, ki mu je dano dlje časa živeti, pomembno zato, ker se šele ob teh robnih izkušnjah smrti zares naučimo skrbeti zase in za drugega, presegamo lastni napuh in se odpiramo luči, ki prihaja od zgoraj. Da bi se dvignili na vrh, moramo najprej navzdol.

Dantejeva struktura je tradicionalno hierarhična. Nebesa so »zgoraj«, razvrščena na devet krožnih sfer, ki objemajo zemljo (sonce, luna, pet s prostim očesom vidnih planetov, sfera zvezd stalnic ali ozvezdij, prva gibalna krogla, ki jo je Bog ob stvarjenju zagnal in vzdržuje gibalni sunek vesolja). Nad temi nebesi se razpre Empirej, to je tisti pravi prostor Raja, z nebeško rožo in angelskimi zbori. Gora Vic se pne na južni zemeljski polobli, Pekel je pod zemljo, njegovo dno v središču zemlje. V točki, ki je najbolj oddaljena od Boga. Tam tudi ognja ni več, ampak čisti led. Mrtvi hlad. Vsak prostor v vesolju ima svoj smisel.

Celjska Mohorjeva družba je ob letošnjem slovesnem spominu na Danteja meseca marca pripravila bralni maraton, na katerem smo nastopajoči bralke in bralci v nekaj urah z izbranimi spevi in kratkimi osebnimi komentarji razgrnili celotno *Božansko komedijo*. Hvalevredna pobuda. Posnetek maratona si je mogoče pogledati na spletu.

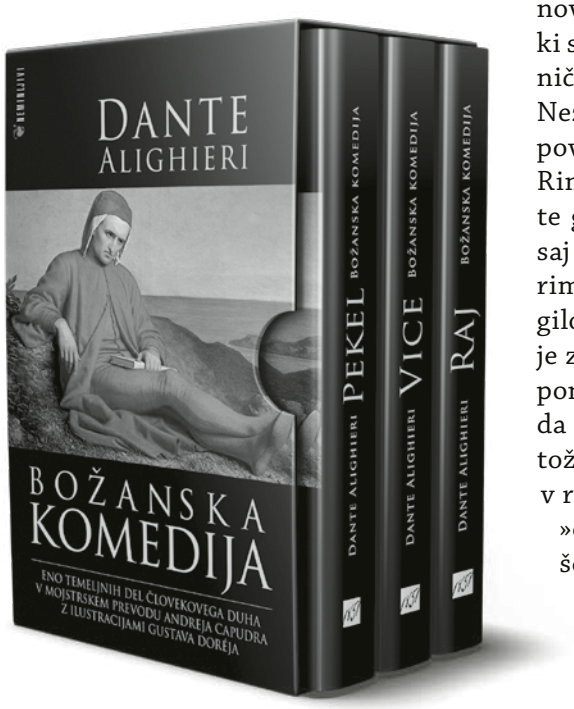
Sam sem, ob podpori odgovorne urednice dr. Tanje Ozvatič, izbral komentar prvega speva in začetka samega epa, Dantejevo srečanje z Odisejem v šestindvajsetem spevu Pekla ter zadnji, gledano v celoti stoti oziroma triintrideseti spev Raja, ko Dante pristopi pred prestol samega troedinega Boga.

Božansko komedijo ter avtorjevo imaginarno pot preko duhovno teoloških krajin Pekla, Vic in Nebes lahko razumemo tudi kot proces individuacije,

to je duhovnega razvoja duše človeka, kot ga je razvil globinski psiholog Jung, za njim pa sta ta koncept učinkovito povzela Edward Edinger, v knjigi *Jaz in arhetip. Individuacija in religijska funkcija psihe* (Claritas, Ljubljana 2004), pa tudi Erich Neumann (glej na primer *Ustvarjalni človek*, Ljubljana 2001). Pojem individuacije je blizu teološkemu pomenu deifikacije, s tem da se omejuje na svetno psihološko vsebino, ki jo človek v svojem duhovnem razvoju skuša celostno povezati in se približati izpolnjenemu sebstvu oziroma celovitosti zavesti in nezavednega ter odrešenju človeka. Prispodobe, ki nam jih v tem smislu podaja Dante v svoji pesnitvi, so naravnost izjemne in o njih bi lahko na dolgo razpravljali.

Prvi spev in sam začetek pesnitve se nam v pretanjeno izbranih pesniških prispodobah pokaže kot izjemno učinkovita pripoved vstopa v duhovni svet, ki ni le prikupna poetična stvaritev, ampak nas nagovori kot prava iniciacija v kozmično duhovni svet, v katerem se – Dante na tem odločno vztraja – v skupno celoto povezujejo človek, svet in Bog. Hkrati pa se v tem okviru na najvišjih ravneh obstoja skladno ujemajo najvišje dobro, lepo in resnično, kar so stari Grki imenovali kalokagatia. To je, ob metafori ljubezni, temeljno vodilo celotne pesnitve.

V prvih kiticah nam Dante pove, kako se je »na sredi našega življenja pota« – star je bil 35 do 40 let, torej na sredi življenja – znašel (»mi ritrovai«) v globinah črnega gozda in izgubil pravo smer. Takoj pove, da ga je strah, ko na to pomisli, in bo o tem težko govoril … Gre za tipično imaginarno formo (sanje, čudežni let, zlom običajne vsakdanjosti), ki nas duševno prestavi v drug svet. Gre lahko tudi za krizo v osebnem življenju, ki v nas sproži notranjo preobrazbo. V gozdu mu pridejo naproti tri zveri – leopard, lev in volkulja, simboli napuha, ošabnosti in lakomne škodoželjnosti (volk), kmalu pa zagleda, ko se med krošnjami že svita nov dan (21. marec, dan novega začetka), človeško figuro, ki sicer ni več pravi človek: »človek nič več«, dé oni, »to smo odložili«. Neznanec spregovori in Danteju pove, da je bil pesnik v antičnem Rimu v času cesarja Avgusta. Dante ga prepozna in se ga razveseli, saj je Vergila, največjega pesnika rimske antike, visoko cenil, Vergilov latinski antični ep *Eneida* pa je znal kar na pamet. Vergil se mu ponudi za vodnika in mu napove, da ga bo peljal skozi večne kraje tožbe in obupa, če bo želel višje, v rajsko domačijo, pa ga bo predal »družici bolji«, kajti Vergil, ki mu še ni bilo dano spoznati pravega, razodetega Boga, ne more naprej v Raj. Že v prvem spevu je torej nakazana smer, pa

tudi ljubeče snidenje z Beatrice, Dantejevo mladostno ljubeznijo, ki je pri dvajsetih letih umrla in ga zdaj čaka v Raju.

Prigode, ki sta jih Dante in Vergil doživela in spoznala na imaginarnem potovanju skozi Pekel in večji del gore Vic, so očarljive in polne idejne in tudi stvarne simbolike. Posebej bi rad omenil šestindvajseti in sedemindvajseti spev Vic, kjer se jima pridruži angel, Vergil pa se pripravlja, da bo duhovnega popotnika Danteja zapustil, kajti naprej ne more, in ga bo predal Beatrice, ki jo z angelom že naznanjata. Dante opisuje, kako so se vzpenjali skozi »peči kamnite«, visoko pod vrh gore, ko je sonce počasi šlo za obzorje (Vice, 27, 63–70). Kot na mnogih mestih v celotnem delu bomo tudi tu, vsak seveda po svojem okusu, lahko našli prijazne pesniške prispodobe, ki nas nagovarjajo z osebnim razumevanjem in svojimi asociacijami. Naj spomnim na lepe verze, ki me ponesejo v spominih na noči, ki sem jih s prijateljema preždel na kaki ozki skalni polici sredi strme stene: pod Špikom, v Votlem vrhu, v gori Burel, v Triglavski steni pozimi. Takole pravi Dante:

> *tako smo nočevali tam mi trije; / jaz kakor koza, ta dva kot čuvaja, / a z leve in desne nas pečina krije. / Le kos neba smo zrli s tega kraja, / a zvezde, gledane iz te kotanje, / bile so večje, lepšega sijaja.* (Vice, 27, 84–90).

Naslednji dan Vergil Danteju pove, da ga bo zdaj zapustil, in pripomni, naj ga to ne skrbi, ker je dovolj zrel, da lahko sam stopi naprej, na višje potovanje, v Raj, prava ljubezen pa ga še čaka:

> *Minljiv in večni ogenj sem pred tabo / razgrnil, sin; zdaj greš na potovanje, / kjer moj pogled samo ni več za rabo. / Moj um te vodil je do sèm in znanje, / zdaj smeš za vodjo si ugodje vzeti, / čas strmih, zveženih stezá končan je!«* (Vice, 27, 130–132).
>
> /.../
>
> *Ne čakaj več na moj migljaj, svarilo; / zdaj v volji zdrav si, mož, odrasel sponam / in če prezreš svoj prav, bi napak bílo: / čez té vladarja volim te in kronam!«* (Vice, 27, 139–142).

Zelo lepa popotnica, ki pristoji človeku, vpeljanemu v skrivnost bivanja in duhovno zrelost.

Danteja čaka še obsežen del potovanja skozi rajske sfere, kjer se pred nami razgrne velik del krščanskega izročila Stare in Nove zaveze pa bogata zgodovina svetnikov, teologov in drugih oseb, ki jih, tako nekoč kakor danes, tesno povezujemo s krščansko kulturo. Na koncu, pred samim vrhom, kjer Danteja pričaka sveti Bernard, redovni oče cistercijanov in velik mistik 12. stoletja, slednji izreče hvalnico Devici Mariji, ki jo naš pesnik izpove s čudovitimi pesniškimi izrazi:

> *Devica, mati, sinu hči prelepa / in kot nihče ponižna in visoka, / obljuba davna božjega si sklepa.*
>
> *Človeško je naravo tvoja roka povzdignila tako, da izvolila / Beseda za svoj dom je nje otroka. / Ljubezen večno ti si zanosila, / ki v njeni tu gorkoti zopet živi / nebeška roža je tak svet rodila.*

Tu gori tvoj obraz nam ljubeznivi / je sončna luč, a zemlje umirajoče / studenec upanja si neusahljivi. (Raj 33, 1–12).

Dejansko se nahajamo v prostoru spremenjenega stanja zavesti, opravili smo tisti *transitus*, prehod v mistično stanje, ki nas notranje spremeni in sami doživimo transfiguracijo, kot jo je Jezus prikazal na gori Tabor, trije z njim navzoči učenci pa tega sijaja niso vzdržali in so padli na tla. Slovenska beseda spremenjenje to kar dobro zajame. Celoten triintrideseti spev Raja, ko se Dante z Beatrice postopno približa samemu sijaju Božje Trojice, pred večno Luč, *»ki sama v sebi biva, / ki sama se spozna in se spoznana / v spoznanju ljubi, večno ljubezniva!«* (Raj 33, 123–126), je prikaz poveličanega stanja. Ves ta zadnji del celotne pesnitve, ki je dejansko duhovni vrhunec vsega potovanja, nabit s teološkimi in duhovno mističnimi pojmi, izpovedanimi v pesniški govorici, izpoveduje tisto preobrazbo, ki jo je Dante imenoval »transumanar«, o njej pa je v svojem eseju Dantejev Raj (*Romanski eseji*), pa še kje drugje, rad pisal prevajalec Andrej Capuder. Njegovih doživetih zapisov ni moč dovolj primerno povzeti. Naj navedem njegovo misel: »Prečlovečenje ali nadčlovečenje … Vse človeško, vsa naša danost odstopa in izgineva v tem velikem požaru, splet kategorij se umakne doživetju enovitosti in to je trenutek, ko se ljubezen, prispodoba in načelo človekovega življenja, uresniči v svoji mistični razsežnosti v svetovno ekstazo« (*Romanski eseji*, ZTT, Trst, 1987, str. 30). Dejansko gre za tisto spremenjenje, ki prinese človekovo deifikacijo.

Dante nas, v svojem florentinskem ljudskem izvirniku, enako pa tudi v posrečeni in gibko oblikovani slovenski pesniški obliki, spretno privede pred samega Boga in njegovo troedino Luč: tu smo, po dolgi, dolgi poti, naj je bilo to le doživeto branje, ali pa konkretna izkustvena pot bivanja. Dante je za to pesniško potovanje porabil 14.233 verzov. Toda zdaj tu, ko smo res »tam«, pred Njim, ki je večna Luč in Ljubezen, človeške besede odpovejo. Čeprav je ves naš svet v veliki meri svet znakov in besed, ko bi radi izpovedali enovitost lepote in celote vsega, nam besede in domišljija za to niso dovolj. Tik pred koncem Dante, ki nas je s sladkim mehkim slogom tako darežljivo in prepričljivo vodil čez vse krajine duha, prizna: *»A l'alta fantasia qui mancò possa.«* V slovenščini: *»Z vso domišljijo nisem videl čezenj.«* Da, ker sta božja skrivnost in lepota onkraj človeškega sveta. Ostaja nam poezija, ostaja nam umetnost, ostajata nam vera in ljubezen. Za Danteja, ki je živel v srednjem veku, je Božje kraljestvo še obstajalo in tudi pot do njega. Za Kafko, na začetku 20. stoletja, Grad na hribu še stoji, toda poti do njega so čudno pomešane in vanj ni mogoče vstopiti. V našem času se zdi, da svete gore, niti gradu, ne potrebujemo več. Skrivnost bivanja skušamo poenostaviti na ravnino razvidnosti, dantejevski »transumanar« pa nadomeščamo z vedno delujočo tehnologijo. V sodobnem svetu ni več ničesar, o čemer se ne da »nič reči«. Jean Baudrillard je malo pred svojo smrtjo eno od svojih knjig, kjer analizira sodobno družbo, naslovil: *Dogovor o razvidnosti ali inteligenca zla* (*Le Pact de lucidité ou l'inteligence du mal*, 2004).

Danteja je vredno brati, ker imata njegova ljubezen in izbrana beseda vedno jasno izraženo smer k višjemu in presežnemu, le to pa daje resnični smisel človeku.

Janez Suhadolc

Arhitekt

Arhitekt Jože Plečnik je verjetno najznamenitejša in največja osebnost, kar jih premore naš narod. O njem so napisane debele knjige, razprave, doktorati in disertacije, veliko jih še bo. Slava in pomen njegovega dela se z leti le še krepi. V zvezde ga kujejo celo tisti, ki so včasih zelo grdo in omalovažujoče govorili in pisali o njem. Tudi sam sem eden od njegovih velikih častilcev in ga ponavadi iz spoštovanja poimenujem kar Arhitekt z veliko začetnico. Mislim, da pri svojem delu več kot z enim očesom škilim in se navdihujem pri njegovem delu. Pa vendar se tudi ob tej, od vseh časti ožarjeni osebnosti najdejo nekatere nekoliko senčne strani njegovega značaja. Življenju in delu velikih osebnosti se posveča velika natančnost in pozornost. Sicer pa: vsak ima na vesti stvari, ki bi jih najrajši pozabil in bi bil vesel, če se ne bi zgodile. O nekaterih nesimpatičnih značajskih potezah Arhitekta je napisal knjigo arhitekt Janko Omahen že leta 1976 z naslovom Izpoved, *tako da tale spis ni vsebinski prvenec.*

Vurnik/Plečnik

Arhitekta je na novoustanovljeno Tehniško visoko šolo Univerze v Ljubljani leta 1918 prijazno povabil ustanovitelj oddelka za arhitekturo arhitekt Ivan Vurnik (1884–1971). Arhitekt je zelo hitro postal prevladujoča osebnost na šoli in potisnil Vurnika v šoli in tudi zunaj nje na obrobje dogajanja. Bila sta si mrzka do konca življenja.

Boris Kobe

S študentom Borisom Kobetom (1905–1981), kasnejšim profesorjem prostoročnega risanja na Fakulteti za arhitekturo, je bil Arhitekt zaradi njegovega slikarstva v nekoliko kolegialnih odnosih. Enkrat mu je v kabinetu odprl predal in pokazal na svitke načrtov. Na vprašujoči Kobetov pogled je dodal: »To so diplomska dela mojih študentov. Veste, šole ljudi kvarijo. Jemljejo jim njihovo naturo in jih morijo. Poglejte, to so moji mrlički!« Arhitekt se je zavedal, da s svojo orjaško osebnostjo duši in spreminja identiteto študentov.

Perret

Aktualni razlagalci Arhitektovega dela vneto ugotavljajo modernost in celo naprednost njegovega dela. Mislim, da so v zmoti. Arhitekt ni bil nikoli modernist in se ni nikoli imel za modernista. Narobe, modernizma se je bal, razumeval ga je za zloveščo pretnjo svojim umetniškim nazorom. Študenti so v seminarju pridno sledili Arhitektovim napotkom, a so kljub temu na skrivaj brali in spoznavali arhitekturne modernistične tokove po svetu. Nekateri med njimi so se usodno znašli v dilemah med Arhitektovim stilom in svetovno prakticirajočim modernizmom. Nekoč so Arhitektu nastavili knjigo o slovečem arhitektu modernistu Augustu Perretu (1874–1954). Čez nekaj dni se je knjiga znašla na istem mestu s pripisom: »Kar zna Perret, jaz ne znam, kar znam jaz, Perret ne zna. Zato pa*: Maul halten und weiter dienen*« Ali po slovensko: »Držite gobec in

služite naprej.« Arhitekt se je zavedal svoje veličine in je obenem od študentov zahteval brezpogojno vdanost.

Dragec in dragica

Arhitekt je namesto besed »kolega« in »kolegica« uporabljal besedi »dragec« in »dragica«. Če mu risbe kakšnega študenta niso bile všeč, je rekel: »Dragec, to ni prava ljubezen!« in potem: »Dragec, to ni prava ljubezen, poiskusite še enkrat!«. Če se je to še ponavljalo, ga je Arhitekt napotil v paralelni seminar arhitekta Ivana Vurnika češ, tam je prostor za moderniste. Kolega Vurnik bo razumel vaše zamisli. Pravzaprav je takega študenta izgnal.

Anton Suhadolc

Moj roditelj Anton Suhadolc (1897–1983) je bil dolga leta Arhitektov tesni sodelavec, zaupnik in prijatelj. Sčasoma je začel Suhadolc sam projektirati, med drugim je avtor Pestotnikove hiše na Mirju, kjer je zdaj Rdeči križ Slovenije, in prizidka k Čečevi hiši ob Gruberjevem prekopu, kjer zdaj domuje hrvaška ambasada. Ko sta bili ti deli gotovi, je prosil Arhitekta za mnenje. Arhitekt mu takole piše v nekem pismu:

> *Stavbi sem si že letmo* [na hitro] *ogledal. Haus Mirje stimt mir nicht! Rate sehr zum Vorsicht! Grundsätzliche Revision nötig* [Stavba na Mirju mi ni všeč. Zelo priporočam previdnost. Popolna revizija je nujna]. *Pri konceptu, kakor je hiša Pestotnik, moramo paziti na osi! Tudi boljši še Šternen* [slikar Matej Sternen, avtor alegorije/slike na stavbi] *v tem slučaju ne more pomagati. Čečevo hišo sem ondan z neke ulice od daleč videl, ter jo zato ne morem presojati. Zdelo se mi je pa, da so tam take in onake odprtine, ki dihajo disparatno. Ker jih jaz več slišim kot Ti, – neče Ti škodovati, če te svarim pred preveliko svobodo. »Kako daleč je v Ameriko? Do Višnje gore je šlo hitro, potem se cesta vleče.«, velja nam vsem!*

Obe stavbi sta po mojem mnenju več kot lepi zgradbi. Narejeni sta v prepoznavnem Arhitektovem stilu. Mnogi ju še danes pripisujejo Arhitektu. Sodba je bila ostra, preostra. V Arhitektovi kritiki je čutiti nerazpoloženje ob osamosvajanju do tedaj zvestega in v vsem poslušnega sodelavca. Prijateljsko razmerje se je začelo krhati in je do začetka druge svetovne vojne povsem zamrlo.

Emilija

Ob Arhitektu se pojavlja več ženskih oseb. Na Dunaju naj bi mu bila blizu neka Karola. Podjetni Zacherli, Arhitekt jim je zgradil znamenito palačo na trgu svetega Štefana na Dunaju, so mu ponujali in ga silili v zakon z neko sorodnico. V Pragi je veliko prijateljeval in si potem dopisoval s hčerjo češkega predsednika Alice Masaryk. Ta pisma še niso objavljena in jih je na stotine. Na praški Šoli za umetno obrt, kjer je poučeval, se je zelo zbližal s čistilko Pepinko Kolarovo. V ljubljanskem Arhitektovem obdobju se je zgodila ljubezenska romanca z Emilijo Fon (1897–1984), lekarnarico iz Kostanjevice na Krki. Posamezne epizode tega razmerja je mogoče dobro rekonstruirati iz ohranjenih pisem. Arhitekt Emiliji dvori, vendar ko gre zares, se umakne. Na fakulteti je izkazoval simpatije nekaterim študentkam, med drugim tudi moji sestri Nataši. Veliko pozornosti je izkazoval študentki Vladimiri Bratuž. Ko se je že med študijem poročila, se ji je začel izogibati. Tole je nekaj odlomkov iz dopisovanja med Emilijo Fon in Arhitektom:

Prav vesel bom tisti solenčni dan in jaz vam postrežem z lastnoročno skuhano turško kavo.
Mnogokrat spominjam na vas! Občudujem vašo »vytrvalost« [češko: vztrajnost]
Naj vas gospod bog blagoslovi, ohranja vam veselje in optimismus.

*

Ohranite te rožice do skrajnih mej in obiščite me, kadar spet pridete v Ljubljano. Tu imate rože, da boste vedeli, da ste bili pri fantu. Gospodična pridite v Trnovo, saj tu še nimamo apoteke.

*

Se boste selili? Jaz ne vem, težko se je odločiti. Mogoče se kaj spremeni in ne boste ostali v Kostanjevici. Ljubica moja, dragica moja, kraljestvo božje lahko uživamo že na zemlji! Stiskam vam roko. Držite se z božjo pomočjo. V meni je za vas zmeraj odprto srce!

*

Škoda, da nimam rožce per rok da bi jih priložil, zato prihodnjič!

*

Enkrat–čimprej–moram v–Zagreb. Pa mi je padlo v glavo, če bi to ne šlo »via Emilia«. Kakšne zveze so na štreki Ljubljana–Emilija–Zagreb?

Po vsem dvorjenju napiše Emilija pismo.

Dva goloba sta se znašla v labirintu. Tema ju plaši, zbegana frfotata in iščeta izhoda. Ubila se bosta, zadušila ali pa jima bo tesnoba raznesla srce. Vzemiva vsak svojega in dajva, da zletita iz najinih rok v zlato prihodnost. Ljubi spoštovani mojster Oklici–enkrat za trikrat–recimo zadnjo nedeljo v novembru. Sosedu Finžgarju malo namignete, pa bo dobil tak nahod, da nihče ne bo vedel, koga kliče. Potem pridete po kosilu v zmiraj prazno trnovsko cerkev. Tudi ona se poda tjakaj v priprosti promenadni obleki, ne da bi nosila kakšenkoli znak in peš. Ko je opravljeno, odideta priči in novi par vsaksebi. Urška postreže, kot ponavadi s črnim kofetom. Gospod mojster ostane doma, če je pa sila velika, gre lahko še isti popoldan v šolo. Gospa se pa ukvarjajo s tem, da se lepo vgnezdijo in se z vso obzirnostjo vživijo v nov hišni red. Ali je to vse tako strašno težko? Je kje kaj preveč ali premalo.

Vaša vam iz celega srca vdana Emilija Fonova

Arhitektov odgovor je bil osoren in brezobziren.

Presenetilo me je Vaše današnje pismo.
Izprašujem se.
Res ne vem kdaj in s čem bi bil dal jaz povod, da so se mogle v pismu izražene misli v Vaši glavi zbuditi.
Začela ste mi sama pisati prijazne in prijateljske besede – odgovarjal sem nanje prijazno in prijateljsko: nič več in nič manj. Kako bi mogel drugače: starec sem in že dolga leta sem mučijo mojo glavo čisto druge skrbi – kot ženske.
Vi ste mlada–Vi si želite, morda potrebujete življenja. Od srca vam želim da se Vam to uresniči in oživi–da se Vam to nakloni v najpopolnejši meri.
Bodite z Bogom. To je zadnje, kar Vam morem in vem reči.

Vdano P. 24. okt. 35

Arhitektova pisma so po obliki in kaligrafiji male umetnine. Zaključeval jih je razkošen in samozavesten podpis. Pisal jih je zmeraj s črnim tušem. Emiliji je napisal odklonilno pismo s svinčnikom na karirast papir. Podpisal se je kot »P«.

Takole mu je odpisala užaljena in osramočena Emilija:

Jaz se hočem le posloviti: Najprej vam povem, da sem se Vam docela in z vso dušo odrekla. Ta odpoved mi ni bila niti težka. Saj res, če sem z vsem navdušenjem sledila Vaši namišljeni, toliko bolj moram slediti Vaši resnični želji. Vaše besede, govorjene in pisane, so bile, ki so v meni zidale stavbo tako visoko in tako čudovito, da bi se ji sama od sebe nikdar ne predrznila polagati temelje. Vsa vaša pisma, tja s predzadnjim vred imajo dvojen obraz. Šele zadnje izmed njih mi daje ključ do pravega obraza vseh prejšnjih in do Vaše prave miselnosti. Vidim, da sem postala žrtev neusmiljene usode, ki mi je na ta način pripravila eno izmed najbridkejših preizkušenj. Tri dni in tri noči bi bilo premalo, če bi Vam hotela vse natanko razložiti. O prijateljstvu pa sem nekje brala, da je najvišja stopnja ljubezni. Vse drugo mi je bilo postranska stvar. Nikdar Vam nisem želela, nikdar hotela kaj slabega. In vendar sem Vam bila hote in nevede toliko časa v veliko nadlego. Ta zavest mi leži z vso težo na srcu in me dela bolno na smrt. Odpustite mi in prizanašajte mojemu spominu!

Die Töne

Kot sem že omenil, je proti koncu tridesetih let šlo v odnosih med Arhitektom in Suhadolcem samo navzdol in stiki so se dokončno pretrgali ob gradnji Baragovega semenišča. Po vojni je skušal Suhadolc z njim spet navezati stike. Na neko pismo mu je odpisal osorno, čeprav nekateri poznavalci pripominjajo, da se pripomba morda nanaša na zagatni povojni čas. Čisto lahko, da je bila stvar napisana dvopomensko. Arhitekt je odgovoril takole:

Predragi prijatelj od srca bohloni za spominjanje! Die Töne sind verklungen, die Lichter ausgelöscht. [Zvonovi so utihnili, luči so ugasnile.] *Veliko vas spoštuje, prisrčno pozdravlja Vaš P.*

Nova stvarnost

Arhitekt je veljal za pobožno, celo svetniško osebnost. Velikanska večina njegovih naročnikov v času med obema vojnama je bila iz cerkvenih krogov. Tem je ostal zvest tudi v povojnem času, vendar je kot ustvarjalec sprejemal tudi naročila novih oblasti. Postavil je celo vrsto spomenikov NOB. Tisti v Selški dolini je najbrž najlepše delo te vrste na Slovenskem. Po naročilu Zveze borcev Slovenije je naredil prelepo vrtno rotundo za Maršala na Brionih. Gradbišče je obiskal vsaj dvakrat menda tudi zato, ker je pričakoval sprejem pri Maršalu. Ta bi mu utegnil naročiti še kaj večjega.

Pomor

Arhitekt je nekoč, ko je bil zelo nerazpoložen, takole potožil Antonu Suhadolcu: »Če bi mogel, bi vse arhitekte pobil zato, da bi lahko potem dobili res pravo arhitekturo!« To je bila totalna obsodba zmeraj bolj prevladujočega modernizma v arhitekturi. No, ja, sebe zagotovo ne bi uvrstil med »vse arhitekte«.

Dr. Aleš Maver

Dolga senca leta 1941 v (celjskem) Koledarju Družbe sv. Mohorja

I

Če bi kak ud Mohorjeve družbe po naključju ne vedel, kaj se je v Sloveniji dogajalo od začetka do sredine leta 1945, se gotovo ne bi mogel načuditi razliki med družbinima koledarjema za leti 1945 in 1946. Vsaj na prvi pogled se namreč zdi, kot da je vrednostni koordinatni sistem publikacije postavljen na glavo. Ljudje, o katerih se v njeni izdaji za leto 1945 govori kot o junakih, so naslednje leto označeni za krivce za najsramotnejši trenutek slovenske zgodovine, gibanje, ki mu je v starejšem koledarju pripisana krivda za civilizacijski zdrs medvojne Slovenije, pa je v mlajšem predstavljeno kot zastavonoša narodne osvoboditve. Seveda takšnega obrata v sorazmerno kratkem času spričo razmer ni opravil le Mohorjev koledar. Toda vseeno je koristno od blizu pogledati vsaj en zgled. V koledarju za leto 1945, ki je bil natisnjen ob koncu leta 1944, je rečeno:

> Ljubljana, vrt krvavih cvetov! […] Zločinski val brezbožnih napadov se je sprožil. Začeli so padati ljudje, ki so zvesto služili narodu. Padli so Emer, Rojic, Praprotnik, Kikelj, Župec, Peršuh, Majdič, Kukovič in še drugi. […] V morje solza in krvi te je potopil brezbožni komunizem, bela Ljubljana! Tvoj nadpastir, tvoj škof je trpel s teboj. Ko je videl, kako zagrinjajo temni oblaki brezbožnega komunizma tvoje prebivalce, je to strašno zmoto obsodil in pred njo svaril. […] Toda veliko tvojih prebivalcev ga ni poslušalo. Z brezbožniki so ga zasramovali in mu stregli po življenju. Toda Vladar življenja nam bo na dan sodbe povedal, kaj je bil škof dr. Gregorij Rožman v najhujših dneh svojemu narodu, kako ga je branil pred Badoglijevo, večkrat tako krivično vojaško oblastjo, koliko Slovencev je sam in po svojih duhovnikih in vplivnih katoliških možeh rešil telesne in dušne smrti, bede in obupa.[1]

Ob koncu leta 1945 ali v začetku naslednjega se je resda bistveno več mohorjanov lahko seznanilo s precej drugačnim razumevanjem dogajanja. Eden njegovih akterjev, nekdanji krščanski socialist Tone Fajfar, jih je namreč – po naključju tako rekoč na isti strani publikacije – poučil:

> Škof Rožman je prvič javno nastopil proti OF ob pogrebu s smrtjo kaznovanih organizatorjev fašističnih društev, Župca in Kiklja. Z njegovim nastopom je bilo uradno vrženo v borbo geslo, ki se je do nerazumljivih skrajnosti izrabljalo do današnjega dne: boj za Boga, vero in Cerkev, ki da je ogrožena od OF. Pod tem geslom so se čez nekaj mesecev začeli zbirati izdajalski oddelki bele garde, pod tem geslom so aretirali, preganjali in morili zavedne

[1] Mohorski, »Hodil po zemlji sem naši«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1945* (Ljubljana, 1944), tukaj 43–44.

> Slovence, pod tem geslom so polagali čez dve leti judeževsko prisego zvestobe poganu Hitlerju. […] Brez Komunistične partije, ki je na čelu s tovarišem Titom organizirala osvobodilno borbo jugoslovanskih narodov, bi danes ne bilo Jugoslavije ne ljudske demokracije ne enakopravnosti narodov, ampak bi ostala od naših narodov zgolj razvalina, tvarna in duhovna. […] To spoznanje je potrebno predvsem nam katoličanom, ki smo bili desetletja žrtve zagrizene lažnive propagande.[2]

Pri besedilih v povojnem *Mohorjevem koledarju* (in gotovo tudi v tistem za leto 1945) seveda ni moč z gotovostjo reči, v kolikšni meri odražajo samo stališče svojih avtorjev, v kolikšni meri pa bi v drugačni obliki ali z drugačnimi poudarki sploh ne mogli iziti ali je bila njihova objava celo pogoj, da je publikacija sploh zagledala luč sveta. Vsaj za koledarje po letu 1945 je vloga »cenzorjev« v podobi tistih članov odbora Družbe sv. Mohorja, ki so bili blizu oblasti,[3] nesporna, zadnjo besedo pa naj bi imel Boris Ziherl.[4] Ne glede na to so se snovalci prve povojne izdaje koledarja, ki je bila natisnjena v vrtoglavih 97.000 izvodih, zavedali, da mnogi bralci iz vrst katoliške skupnosti ne bodo mogli kar zlahka prebaviti že na prvi pogled (in iz primerjave obeh navedenih odlomkov) jasno vidnega salta. Zato so takoj za tradicionalni koledarski del, ki je pričal o nadaljevanju ustaljenih vzorcev, postavili nekoliko boječo opombo: »Vemo tudi, da se utegne temu ali onemu bralcu zdeti kak stvaren članek v koledarju oster. Toda zavedati se moramo, da kolesa zgodovine ne moremo zasukati nazaj in je treba marsikateri zgodovinski resnici pogledati v obraz.«[5]

Tudi pojasnjevanje omenjenega salta je – ob pomembnejšem vsesplošnem družbenem ozračju – narekovalo, da v osrednjem delu knjižnega daru za leto 1946 z izjemo nekaj povsem praktičnih besedil skoraj ne najdemo prispevka, ki ne bi bil vsaj od daleč navezan na tematiko medvojnega dogajanja in povojnega ustvarjanja novih družbenih razmerij. To ne velja samo za neleposlovne, marveč tudi za leposlovne dele publikacije.

Iz gradiva je razvidno, da je bilo treba bralstvu »spremembo smeri« in hitre družbene spremembe v času takoj po drugi svetovni vojni, ko je bil spomin na krvavo medvojno in povojno dogajanje na Slovenskem še izjemno živ, pojasnjevati predvsem na nekaterih občutljivih točkah, ki do danes niso izgubile svoje aktualnosti. Med njimi je bilo po vsem videzu pomembno vprašanje, ali je bil odpor proti okupaciji v letu 1941 na način, ki je zahteval ogromno žrtev, res nujen. Po pomenu je v besedilih iz koledarja sledila razlaga domnevne nujnosti revolucije, brez katere bi bila zmaga nad okupatorji po mnenju avtorjev besedil nepopolna. Vsaj v prvih povojnih letih, ko ekscesnega medvojnega (in povojnega) nasilja pri pozneje zmagoviti komunistični strani v spopadu med Slovenci še ni bilo moč čisto zanikati, je bilo nekaj truda vloženo še v pojasnjevanje omenjenega revolucionarnega nasilja.

II

Pri pojasnjevanju, da je bil odpor leta 1941 v obliki, kot je bila izbrana, potreben ne glede na hudo trpljenje, ki ga je posredno ali neposredno povzročil in ki

[2] Tone Fajfar, »Osvobodilna fronta«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946* (Celje, 1945), tukaj 44–45.

[3] V zgodnjem povojnem obdobju so med odborniki za takšne veljali predvsem Tone Fajfar, France Bevk, Franc Kimovec ali poslanec Beno Kotnik. Prim. Aleš Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija: Slovenska kulturna politika 1953–1962* (Ljubljana, 1995), predvsem str. 80.

[4] Prim. Marijan Smolik, »Mohorjeva družba od 1919 do 1995«, v: *Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995)* (ur. F. Kramberger, V. Inzko, B. Marušič in M. Smolik) (Celje – Celovec – Gorica, 1995), 75.

[5] »Družba sv. Mohorja oživljena«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946* (Celje, 1945), 35.

je bilo ob koncu leta 1945 seveda še živo pričujoče, je bila za katoliško občinstvo priročno sredstvo mobilizacija starozaveznih zgledov. Janez Janžekovič, eden vodilnih predstavnikov »vzhodnoštajerskega toka« znotraj slovenskega katoličtva v prvi polovici 20. stoletja, si je pozneje pri nekaterih sicer prislužil pohvalo, da je pravilno postavil razmerje med narodno in versko pripadnostjo. Toda v besedilu za prvi povojni *Mohorjev koledar* je ob sklicevanju na Mojzesa razvil pravo teologijo nujnosti povezovanja s sorodnimi narodi in nasprotovanja bolj oddaljenim, da ne rečem sovraštva do njih. Filozofove misli so za povojno vzdušje in sočasno dileme navadnih ljudi tako značilne, da jih je vredno navesti nekoliko širokogrudneje:

> Za svojo domovino se je često treba tudi boriti. Bog je to Izraelcem naravnost zapovedal. Toda malega naroda se rado polasti malodušje. Pojavijo se hujskači, ki mu dopovedujejo, da bi bilo v tuji državi bolje. To je izkusil tudi Mojzes pri svojem ljudstvu, ki je začelo godrnjati zoper njega in govoriti: »O, da bi bili umrli v egiptski deželi … Zakaj nas vodi Gospod v to deželo, da pademo pod mečem?« […] Toda Bog ne mara strahopetcev. Ljudstvu, ki se ni hotelo boriti za svojo domovino in za svojo svobodo, je naložil strašno kazen [podčrtal A. M.]. […] S sorodnimi narodi je treba navezati tesnejše stike kakor s tujimi. Bog je Izraelcem posebej ukazal: »Ne mrzi Edomca, kajti tvoj sorodnik je (5 Mojz 23, 8)!« […] Do sovražnikov je treba biti bolj odločen in njihove krivice kaznovati. »Gospod je govoril Mojzesu: ›Bodite sovražni Madiancem in jih tepite! Kajti sovražno so ravnali z vami …‹«[6]

Po tem odločnem uvodu, v katerem je evociral celo Božjo kazen za vse, ki se za domovino ne bi hoteli (ali se niso hoteli) boriti, je Janžekovič nedvoumno povedal, kdo so (bili) »Madianci« (Midjanci) njegove sodobnosti:

> Najnevarnejši sovražnik naše narodne svobode je fašistični Nemec, to izkušamo Slovenci že dolgo let. Zadnja leta nas je hotel kot narod naravnost, premišljeno in čim prej ubiti. Zato že vsaka misel, da bi mogli Slovenci kje kako s fašističnimi Nemci živeti v državni skupnosti, meji na veleizdajo. […] Če bi se kje še kdo našel, ki bi škilil čez severno mejo, poskrbimo, da ga pošljejo čim prej čez njo![7]

V podobnem duhu, a z nekoliko manj metafizičnimi toni je potrebnost in naravo slovenskega medvojnega odporništva v naslednjem koledarju utemeljeval eden najzvestejših sodelavcev celjske Mohorjeve družbe po drugi svetovni vojni Stanko Cajnkar, ki je izšel iz istega miselnega okvira kot Janžekovič. Med drugim je v svojem razmišljanju bolj poudaril eksistenčno ogroženost Slovencev ob okupaciji, na katero je sicer prav tako jasno namignil profesor filozofije iz Svete Marjete niže Ptuja, in se bolj dotaknil boleče točke razdejanja, ki je nastalo kot posledica odporniških akcij. Cajnkar je podčrtal še danes velikokrat izpostavljano posebnost slovenskega položaja med drugo svetovno vojno:

> Saj smo prav za prav samo mi bili dokončno na smrt obsojeni. Samo mi bi bili izginili v celoti, samo mi bi prenehali biti narod s svojim jezikom in

[6] Janez Janžekovič, »Narod, domovina, svoboda«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946* (Celje, 1945), tukaj 124.

[7] Prav tam, 127.

> s posebno kulturo. Gotovo so imeli nekateri drugi narodi številčno večje izgube kakor mi. Judov so Nemci pobili vsaj pet milijonov. Ni pa bilo mogoče, da bi jih uničili kot narod, ker so raztreseni po vsem svetu. Poljakov je padlo mnogo več kakor nas, toda kot narod bi bili ostali. […] Za vsakega zvestega, zavednega Slovenca je bila misel na nemško zmago nekaj tako pošastnega, da ni smela biti uresničena, pa četudi bi nas polovica palo (podčrtal A. M.) Tega marsikdo ni razumel in še tudi danes ne razume. Kdor je ob vsaki požgani hiši obupaval in svaril pred vsakim nadaljnjim odporom, ni gledal celotni resnici v obraz. Zato tudi ni mogel biti pravičen tistim, ki so se za našo svobodo borili.[8]

Niti čez desetletje prepričanje, da je treba odpor v povezavi s strahotnimi (očitno tudi povojnimi) žrtvami pred bralci Mohorjevih publikacij nekako upravičiti in osmisliti, še ni čisto prešlo, četudi je bilo takšnih mest morda manj. A v spominskem zapisu ob desetletnici konca druge svetovne vojne, ki je ostal nepodpisan (odraža pa Cajnkarjevim podobne misli), se je vseeno oglasila apologetska struna, le da so Poljake kot zgled zamenjali bližji Srbi:

> Če bi bili v prvi svetovni vojni zmagali Avstrija in Nemčija, bi bila Srbija skoraj gotovo za nekaj časa izgubila svojo državno samostojnost. Bila bi črtana iz seznama neodvisnih evropskih dežel. Srbski narod pa bi bil obstal. […] Slovenci pa bi bili izbrisani s površja zemlje kot narod, kot kulturna enota, kot nosilci slovenske dediščine, če bi bili zmagali nemški nacisti ali italijansko-madžarski fašisti[.] […] Ker smo poznali te načrte, nas je to spodbujalo, ko smo se zagnali v boj na življenje in smrt. […] Opravičevalo je strogost, odločnost, neizprosnost. Opravičevalo je celo kri, kazni in boleča čiščenja [podčrtal A. M.].[9]

Lahko rečem, da so sporočilo o odporu proti okupatorju kot dolžnosti že od začetka okupacije dopolnjevala leposlovna besedila. V prvih povojnih letnikih koledarja je bilo takšnih veliko. Med najznačilnejše lahko uvrstimo spominska zapisa Franca Ksaverja Meška *Križev pot* o začetku nemške okupacije na Štajerskem in preganjanju slovenske duhovščine v koledarju za leto 1946[10] in dravograjskega prošta Matije Munde *Izgubljena desnica* o njegovem ujetništvu v koncentracijskem taborišču Dachau leto pozneje.[11]

III

Druga točka, na kateri je bilo treba večkrat poseči po pojasnilih za tradicionalno bralstvo Mohorjevih publikacij, so bile (hitre) revolucionarne spremembe. Temu posvečena besedila so bila kajpak tesno povezana s sodelovanjem *Mohorjevega koledarja* pri utemeljevanju kronskih projektov povojne oblasti. Najprej pa je bilo treba nadgraditi povedano o nujnosti odpora in osvobodilnega boja. Niti mobilizacija Mojzesa, po kateri je posegel Janžekovič, sama po sebi namreč še ni upravičevala dramatičnih posegov v življenje predvsem kmečkega prebivalstva v povojnem desetletju (in deloma že med vojno). Zato je Cajnkar v prej navedenem prispevku položil mohorjanom na srce, da so korenite spremembe po vsaki vojni samoumevne, saj »pomeni taka vojna tudi

[8] Stanko Cajnkar, »Česa ne smemo pozabiti«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947* (Celje, 1946), tukaj 146.

[9] »Važna desetletnica«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1955* (Celje, 1954), 28.

[10] Franc Ksaver Meško, »Križev pot«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946* (Celje, 1945), 49–56.

[11] Matija Munda, »Izgubljena desnica«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947* (Celje, 1946), 69–75.

velik preokret vsega človeškega mišljenja. Zato je doba, ki vsaki veliki moderni vojni sledi, z vso nujnostjo nova. Stari svet se v takih pretresih vedno močno poruši.«[12] Nazadnje pa je duhovnik posegel še po argumentu o večjih pravicah tistih, ki so se prvi in z največjim navdušenjem odločili za odpor (ki je bil že prej razglašen za nujnega). Njegovemu dokazovanju, v okviru katerega je znova poudaril, da nekateri v Sloveniji ne razumejo povsem očitnih stvari, je bilo težko ugovarjati: »Ljudje, ki so mnogo žrtvovali, predložijo svoje račune in zahtevajo svoje plačilo. Tako je bilo in bo. Tudi tega mnogi nočejo razumeti. Zato ne razumejo sprememb, ki so po takih dogodkih kar nujne.«[13]

V istem *Mohorjevem koledarju* za leto 1947 je samoumevnost družbenih sprememb z vso avtoriteto podčrtal predsednik Mohorjeve zadruge in podpredsednik slovenske vlade Marijan Brecelj. V njegovem besedilu prostora za dvom seveda ni bilo niti toliko kot v Cajnkarjevem, kjer v ozadju vseeno odmevajo pomisleki, s katerimi se je očitno srečeval na terenu. Za Breclja je bil položaj neproblematičen:

> Borba proti okupatorju in domačim izdajalcem je bila nujno zvezana z borbo za oblast ljudstva. Ne bi si mogli zamisliti prave osvobodilne vojne in ne bi mogla ta vojna roditi takih uspehov, kakor jih je, če je ne bi vodile osnovne ljudske množice, če ne bi bila oblast, ki se je gradila v borbi sami, res ljudska oblast.[14]

Čudežno besedno zvezo o »ljudstvu na oblasti« kot posledici medvojnega odpora je že leto poprej razvil Janez Janžekovič, ko je razmišljal, da smisel politike ni v tem, da opozicija nagaja vladi in da vlada tlači opozicijo, ker da je tako samo tam, kjer »ni ljudstvo na oblasti. Pri nas pa imamo ljudsko republiko, odločilno besedo ima ljudstvo, fašizem je zlomljen.«[15]

Narava povojnih revolucionarnih pretresov je marsikoga med mohorjani seveda vznemirjala še v petdesetih letih. Nevralgičnim točkam se kljub zmanjševanju njihovega pomena ni bilo moč izogniti niti v jubilejnem zapisu ob desetletnici konca vojne. Uvodničarji so jih povzeli takole:

> Osvobodilno gibanje pa je postavilo v isto vrsto z osvoboditvijo narodnega in kulturnega življenja tudi osvoboditev iz gospodarske odvisnosti. […] Zato seveda tudi razočaranja ni manjkalo. Izguba (včasih je samo omejitev dovolj) premoženja, prvenstva, političnih in socialnih prednosti, omejitev kulturnih ustanov, verskih in cerkvenih svoboščin, vpliva v javnem življenju in še marsičesa drugega prizadene navadno pač tudi ostrino človekovega spomina.[16]

IV

Tretje področje, na katerem so snovalci povojnih Mohorjevih koledarjev v zvezi z dediščino leta 1941 začutili močno potrebo po razlaganju in prevzgoji, je bilo, kot že omenjeno, velik obseg revolucionarnega nasilja. V prejšnjih primerih je bilo že razvidno, da so ga poskušali opravičevati predvsem z nujnostjo protiokupatorskega boja in družbenih sprememb, ki da je vsaj občasno zahtevala, kot beremo v prej navedenem jubilejnem zapisu, neizprosno ostrino pri kaznovanju. Vendar je morda najznačilnejše tozadevno besedilo že omenjeni prispevek Toneta Fajfarja o Osvobodilni fronti. Glede na to, da je

[12] Cajnkar, n. d., 146.
[13] Prav tam, 147.
[14] Marijan Brecelj, »O ljudski oblasti«, *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1947* (Celje, 1946), 44.
[15] Janžekovič, n. d., 127.
[16] »Važna desetletnica«, n. d., 30.

bilo vsaj mohorjanom iz Ljubljanske pokrajine še živo v spominu popolnoma obrnjeno prikazovanje komunističnih ukrepov in njihovih žrtev, skupaj z dogodki samimi, si je moral visoki funkcionar nove oblasti zastaviti dve nalogi. Prva je bila, da je posebej umore najbolj znanih žrtev, kakršne so bili Župec, Kikelj ali Ehrlich, prikazal kot uresničitve smrtnih obsodb zaradi izdajalskega delovanja. To je razvidno že iz prej navedenega odlomka. Drugič je moral pokazati, da organiziranje protikomunističnih enot naj ne bi bilo samoobrambne narave, marveč naj bi izviralo iz vnaprejšnje želje po sodelovanju z okupatorjem proti Osvobodilni fronti. V tem duhu je skušal Fajfar najprej oprati svojo organizacijo krivde za bratomorni spopad, katerega posledice je imela, še enkrat poudarjamo, večina bralcev seveda živo pred očmi:

> Vodstvo OF je kmalu prišlo na sled sovražni delavnosti. Zavedalo se je nevarnosti bratomorilskega klanja, če pravočasno ne ukrene vsega, da tak razvoj prepreči. Ker so niti sovražnih priprav vodile v glavnem v duhovniške kroge in katoliške organizacije, se je Izvršni odbor obrnil na tistega, čigar vpliv je bil v teh krogih najveljavnejši, na ljubljanskega škofa dr. Rožmana.[17]

Potem ko je s svojimi izvajanji vsaj s svojega vidika »demontiral« predstavo o dobrem nadpastirju ljubljanske krajevne cerkve, ki so se je mohorjani med drugim spomnili iz zadnjega koledarja, je v nadaljevanju prešel na nemara še občutljivejše in prej omenjeno vprašanje o izvoru protikomunističnega odpora (oziroma odpora proti Osvobodilni fronti) med Slovenci. Jasno je, da je vzpostavil drugačno zaporedje dogodkov od tistega, ki je bilo spet razvidno iz *Mohorjevega koledarja* za leto 1945:

> Časopisje je začelo z besnimi napadi, začelo se je izrabljanje prižnic in celo spovednic za borbo proti osvobodilnemu gibanju. Bela garda se je organizirala, in to dolgo poprej, preden je padel prvi duhovnik, kaznovan za izdajstvo. Potrebno je, da to dejstvo posebno pribijemo, ker je izdajalska bela garda skušala vedno dokazovati, da je nastala zaradi samoobrambe pred partizanskim »nasiljem« ob času prvega svobodnega ozemlja. Vsakemu Slovencu je danes dobro znano, da bela garda ni nastala iz samoobrambnih namenov, ampak se je od vsega početka, od pomladi 1941, organizirala z določnim namenom, odločilno se spopasti z OF in za vselej zlomiti v ljudstvu njegovo voljo do življenja, do borbe za lepšo bodočnost.[18]

Nekako razumljivo je, da so v poznejših letih postali vsaj neposredni namigi na državljansko razsežnost medvojnega spopada z odmikanjem dogajanja redkejši. Niso pa mogli povsem izginiti, kot pričajo omembe »potrebnosti kazni«, »očiščevanja« ali načela, da tisti, ki je v osvobodilnem boju najbolj trpel, svoje trpljenje tudi zaračuna drugim, ki smo se jih dotaknili prej.

Ob vseh navedenih in številnih podobnih zapisih iz prvega povojnega desetletja si velja zastaviti vprašanje, v kolikšni meri je prav *Koledar Družbe sv. Mohorja* vplival na sedanje razumevanje leta 1941 in medvojnega dogajanja na Slovenskem pri slovenskih katoličanih. Z nekaj grenkobe bi lahko zapisal, da je bil pri svojem »prevzgojnem delu« očitno sorazmerno uspešen. Pri tem pa se je treba hkrati zavedati, da je bila objava takšnih »prevzgojnih« prispevkov pogosto cena za to, da je lahko publikacija sploh izhajala.

[17] Fajfar, n. d., 43.
[18] Fajfar, n. d., 44.

Dr. Andrej Rahten

Sveta aliansa v Ljubljani

Kako smo obeležili 200. obletnico ljubljanskega kongresa

Prav v teh majskih dneh, ko sem začel pisati ta članek, mineva dvesto let od sklepnega dejanja kongresa Svete alianse v Ljubljani, največjega diplomatskega zborovanja na slovenskih tleh. 12. maja 1821 je bila namreč v prestolnici tedanje Vojvodine Kranjske zadnja seja tretjega od štirih kongresov takrat najpomembnejše mednarodne zveze monarhov. V prvi polovici leta 1821 je bila Ljubljana živahno središče evropske diplomacije, njeno ime pa se je prvič uvrstilo na svetovni politični zemljevid.

Toda miniti je moralo okroglih dvesto let, da smo ob tej priložnosti organizirali sploh prvo znanstveno konferenco o tem pomembnem diplomatskem dogodku. 11. in 12. maja letos smo se namreč (na daljavo, kot smo se navadili v koronskih časih) zbrali v organizaciji Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Slovenske matice ter Koordinacijskega odbora za raziskovanje diplomatske zgodovine na »kongresu po kongresu« številni slovenski in mednarodni udeleženci, da bi opisali okoliščine in potek takratnih dogajanj v Ljubljani. Že konec lanskega leta je v okviru zbirke *Studia diplomatica Slovenica* izšla znanstvenokritična izdaja knjige Vladimirja Šenka iz leta 1944, ki je sploh edina monografija o ljubljanskem kongresu.[1] Dvestoto obletnico začetka kongresa je počastila tudi Pošta Slovenije z izdajo priložnostne znamke. Če k temu dodamo še razstavi v Mestnem muzeju in v Dolu pri Ljubljani, potem lahko ugotovimo, da je bil znameniti diplomatski dogodek (in to kljub koronskim oviram) končno enkrat dostojno obeležen.

Razlogov, da je šele ob 200. obletnici možno pozdraviti takšen interes, je več. Kot smo slišali na omenjeni znanstveni konferenci, je bilo ob petdeseti obletnici leta 1871 politično vzdušje v stari Avstriji precej nenaklonjeno spominu ključnega diplomata na ljubljanskem kongresu, kneza Clemensa Metternicha. Kongresi Svete alianse so bili namreč sklicani z namenom, da bi zavarovali ureditev, kot se je izoblikovala na dunajskem zborovanju monarhov in diplomatov leta 1815, konservativno misleči Metternich pa je dolgo veljal za simbol reakcije. Ker so se v sedemdesetih letih 19. stoletja na oblasti v habsburški monarhiji utrdili liberalci, je verjetno logično, da tudi na Kranjskem ni bilo navdušenja za proslavljanje enega od Metternichovih diplomatskih vrhuncev. Ob stoti obletnici kongresa pa tudi habsburške monarhije ni bilo več na zemljevidu, Slovenci so takrat že bili del Kraljevine SHS, zato je bilo navdušenja za tovrstne jubileje, ki so opozarjali na diplomatsko moč »ječe narodov«, še manj. Seveda tudi leta 1971 ni bilo nič drugače: v očeh komunističnih veljakov je bil Metternich, če so zanj sploh vedeli, demonizirana osebnost, ki se jo je ocenjevalo zgolj skozi prizmo njegovega absolutizma v

predmarčni Avstriji, nihče pa ni bil pripravljen priznati njegovih zaslug za več desetletij mednarodne stabilnosti, ki jo je uspešno vzpostavil na dunajskem kongresu po dolgem obdobju napoleonskih vojn.

Tako kot na Dunaju je bil tudi v Ljubljani avstrijski zunanji minister Metternich glavni organizator kongresa in najvplivnejši pogajalec. Kot beremo v Šenkovi monografiji, se je Metternich štel »za enega glavnih zmagovalcev Napoleona, zato je gledal na vladarje skoraj tako, kakor da bi to bili ostali ali postali po njegovi milosti«. Znano je, da so avstrijski cesar Franc I., ruski car Aleksander I. in pruski kralj Friderik Viljem III. videli glavno poslanstvo Svete alianse predvsem v boju proti revolucionarnim gibanjem in s tem v ohranjanju obstoječih političnih režimov.[2]

Kot je ugotovil že Henry Kissinger, ki je kongresnemu sistemu posvetil svojo doktorsko disertacijo, je imel Metternich to smolo, da so zgodovino njegove diplomacije dolgo časa pisali tisti, ki so bili že po svojem svetovnem nazoru njegovi nasprotniki.[3] Najbolj drastičen primer je bil v tridesetih letih 20. stoletja pangermansko usmerjeni avstrijski profesor Viktor Bibl, ki je Metternicha označil kar za »demona Avstrije«. Komaj kaj bolje jo je Metternich odnesel v povojnem slovenskem zgodovinopisju, ko je (ob)veljal za »simbol osovraženega absolutizma in kontrarevolucije«. Celo Melita Pivec-Stelè, ki smo ji lahko zelo hvaležni, da je ponovno našla že domnevno izgubljeni dnevnik Heinricha Coste, torej glavni vir za dogajanja v kongresni Ljubljani, je imela o takratni diplomaciji negativno mnenje. Kot je zapisala ob njegovi 150. obletnici, je bil kongres bojda »važen le za Ljubljano«, poleg tega pa »je bila Sveta aliansa sploh na slabem glasu«.[4]

V Ljubljani se je v času kongresa mudilo okoli 630 gostov. Največji sta bili seveda avstrijska in ruska delegacija, prva je štela 165 oseb, druga pa 73. V teh so bili poleg diplomatov in visokih častnikov tudi drugi profili, od kuharjev in slaščičarjev do služabnikov in kirurgov. V ruski delegaciji je delala družbo carju Aleksandru celo dvajseterica lovcev, avstrijskega cesarja Franca pa so med drugim spremljali tudi cesarsko-kraljevi nadkonjar in trije puškonosci. Za cesarjevo dobro voljo je nadalje skrbela kar deseterica kuharjev ob podpori treh predstavnikov dvorne kleti. Ne samo cesar, tudi cesarica Karolina Avgusta je imela v Ljubljani lastno in precej številčno dvorno osebje, vključno z osebnim kirurgom. Vse ostale delegacije so bile precej skromnejše, v pruski je bilo samo 18 oseb, v francoski 11, v britanski pa zgolj 6. Čeprav ni spadala med velesile, je slednje prekašala po številu članov delegacija Kraljevine obeh Sicilij (23), piemontsko-sardinska pa je bila številčno enakovredna britanski. Skupaj z dvorom so se z Dunaja preselili tudi visoki diplomati drugih držav, ki se kongresa uradno niso udeleževale. Med temi so bili poslaniki Danske, Portugalske, Hannovra in Hessen-Kassla ter odpravnik poslov Združenih držav Amerike. Od velike trojice monarhov Svete alianse je v Ljubljani manjkal pruski kralj Friderik Viljem III., prišel pa je njegov kancler knez Karl August Hardenberg. Papeža je v Ljubljani zastopal kardinal Giuseppe Maria Spina, ki pa je s svojim strogo nevtralnim stališčem Metternicha menda pogosto spravljal v slabo voljo.[5]

O tem, kakšna je bila kongresna Ljubljana in kako so se tam počutili visoki gostje, smo veliko izvedeli prvega dne že omenjene dvodnevne znanstvene

konference. Zanimivi so bili zlasti odlomki iz dnevnika avstrijskega cesarja Franca, ki jih je analiziral Miha Preinfalk, prvič v zgodovini pa smo po zaslugi ruske kolegice Ljubov Kiriline izvedeli, kako so ruski časniki poročali o bivanju carja Aleksandra v Ljubljani. Petra Kramberger in Tanja Žigon, ki je za to priložnost doživeto prevedla tudi eno od kitic kranjskega pesnika Anastasiusa Grüna o Metternichovi »salonski sceni«, sta natančno proučili tudi vsebino in način poročanja tiska iz kongresne Ljubljane. V tem kratkem prispevku žal ni mogoče našteti vseh zanimivih konferenčnih referatov, saj bodo objavljeni v posebnem zborniku. Velja pa že zdaj omeniti zanimivo podrobnost z zaključka prvega dne »kongresa po kongresu«. Ljubljančani so namreč želeli kongresu posvetiti tudi spomenik, ki pa nato ni bil postavljen. Barbara Žabota, ki je predstavila tudi skico načrtovanega obeliska, je ugotovila, da so na cesarjevo željo že zbrani denar raje namenili za izsušitev ljubljanskega barja in financiranje deželnega muzeja. Od spominskih obeležij pa se je na srečo vse do danes ohranil paviljon, ki so ga Ljubljančani postavili Francu za rojstni dan v Mestnem logu in predstavlja tudi motiv že omenjene priložnostne znamke.

Ohranjeni viri pričajo, da so se visoki gostje med kongresom v Ljubljani dobro počutili. Stanovali so v najuglednejših stavbah, ki jih je premogla Ljubljana (lastniki pa so jim stroške za najem tudi kar dobro zaračunali). Car Aleksander je imel tako sedež v škofijski palači, Metternich pa se je nastanil v Zoisovi hiši na Bregu, kjer je že bival ob prejšnjem obisku Ljubljane. Kot sledi iz njegovega dnevnika, se je v komfortni hiši dobro počutil, pohvalil pa je tudi gospodinjo, ki da je bila tako »poredna kot sedem smrtnih grehov«.[6] Na podlagi ohranjenih pričevanj je mogoče sklepati, da so se v Metternichovem stanovanju v ožjem formatu sprejemale ključne diplomatske odločitve, verjetno pa so večja zasedanja potekala na domovanju cesarja Franca.[7]

Temam diplomatskih pogajanj je bil posvečen drugi dan »kongresa po kongresu«, ki je potekal v formatu slovensko-avstrijske konference o diplomatski zgodovini, sicer tretje po vrsti. Tokrat so se običajnemu bilateralnemu forumu pridružili tudi štirje mednarodni gostje: Thomas G. Otte, Miroslav Šedivý, Raphaël Cahen in Anna Pervuškina. Kot je znano, je bil glavni »krivec« za ljubljanski kongres neapeljski kralj Ferdinand iz burbonske dinastije, ki se je želel vrniti na prestol. Kongresni tajnik Friedrich Gentz ga je označil za človeka »v žepu enako revnega kot v glavi in duši«. Ferdinandov uradni status je bil res nekaj posebnega, saj je bil povabljen na kongres kot neke vrste posrednik med svojim ljudstvom in državami, ki so se zaradi neapeljske revolucije domnevno počutile ogrožene. Ferdinand, ki so ga nad gladino držale tudi precejšnje avstrijske subvencije, je s svojimi peripetijami zasenčil tudi drugega italijanskega suverena v Ljubljani, modenskega vojvodo Franca IV., ki je bil po rangu četrta kronana glava na kongresu.[8]

Doslednost Svete alianse v obrambi legitimističnega načela se je najbolj drastično pokazala na primeru uporov proti osmanski oblasti na Balkanu in reševanju »vzhodnega vprašanja«. Ko so se ruski pravoslavni car, avstrijski katoliški cesar in pruski protestantski kralj zavezali, da bodo branili krščansko vero, so računali, da ta zaveza ne bo prišla v nasprotje z drugim

Poslikana panjska končnica iz leta 1874 s kongresnim motivom vladarjev Svete alianse; hrani: Čebelarski muzej v Radovljici, 26,5 cm x 13 cm, inv. št. ČM 1266.

velikim načelom, na katerem je temeljila njihova koalicija – legitimističnim. To pričakovanje se je razblinilo pomladi 1821, ko je izbruhnil upor proti osmanski oblasti v Grčiji in podonavskih kneževinah. Ob tem je bil carjeva slaba vest zlasti grof Ioannis Kapodistrias, grški diplomat, rojen na Krfu, kamor so se njegovi predniki preselili v 14. stoletju iz Kopra, po katerem so dobili priimek. Po svojih nazorih je bil liberalno usmerjen zagovornik konstitucionalizma. Takšen je bil sicer sprva tudi car Aleksander, a na Kapodistriasovo nesrečo se je postopno začel oddaljevati od mladostnih idealov in se posledično vse bolj približevati Metternichovim pogledom na mednarodno politiko. Kapodistrias je bil eden od dveh ministrov, ki sta spremljala carja in mu svetovala glede zunanjih zadev; poleg Kapodistriasa je bil to še Karl Vasiljevič Nesselrode, ki je bil po nazorih bližji Metternichu.[9] V primeru grškega upora seveda Kapodistrias ni mogel pozabiti na svoje poreklo, zato je carja rotil, naj zaščiti kristjane pred muslimanskim nasiljem. Metternich pa je nasprotno poskušal prepričati Aleksandra, da sta ponovno žrtvi zarote revolucionarnih sil, ki skušajo razdreti koalicijo dveh glavnih konservativnih sil.[10] O Kapodistriasu, ki prominentno nastopa že v Tavčarjevem romanu *Izza kongresa*, smo lahko na znanstveni konferenci prisluhnili dvema referatoma, en pa je bil posvečen Nesselrodeju, ki mu je bilo prav zaradi »koprskega« kolega dolgo časa v zgodovinopisju posvečene manj pozornosti.

Ljubljančane je sicer zanimal zlasti zunanji blišč kongresa, torej sprejemi, plesi, kosila, pregledi vojaštva. Ljubljana seveda ni mogla pričarati plesnega vzdušja dunajskega kongresa, pa vendar se udeleženci niso dolgočasili. Zanimivo je brati njihova opažanja o lepoti narave Ljubljane in okolice. Nedavno smo lahko v *Sobotni prilogi Dela* prebrali, da je bil prav kongres odlična priložnost za srečanje cesarjevega zdravnika Nicolausa Thomasa

Hosta in Franca Hladnika, ki je v času Ilirskih provinc ustanovil botanični vrt v Ljubljani. Tudi na Reki rojeni Host je bil botanik, po njegovi zaslugi je na Dunaju nastal Vrt avstrijske flore, svojemu dolgoletnemu korespondentu Hladniku pa je s posredovanjem na dvoru pomagal rešiti ljubljanski botanični vrt pred ukinitvijo. Med kongresom sta botanika tako lahko izmenjala svoje bogate izkušnje, Host pa je bil nad ljubljansko floro navdušen.[11]

Doba kongresov, ki so jih pod Metternichovo taktirko v veliki meri navdihovala načela Svete alianse, je bila vsekakor eden zadnjih vrhuncev evropske prevlade v svetovni politiki. Hkrati pa je bila tudi eden prvih zametkov povezovanja evropskih držav v trdnejšo zvezo. Iz prispevkov, ki smo jih slišali na konferenci, je razvidno, da se je v kontekstu takratnih kongresov v nekaterih diplomatskih dokumentih izraz »evropska zveza« uporabljal celo pogosteje kot »Sveta aliansa«. Zavedanje o evropski povezanosti ima torej bogato zgodovino, kar je lahko dobra spodbuda tudi v aktualnih razpravah. V tej luči se zato – podobno kot prvo leta 2008 – tudi letošnje drugo slovensko predsedovanje Svetu Evropske unije kaže kot lepa priložnost, saj bo v veliki meri sovpadlo s konferenco o prihodnosti Evrope.

---

1 *Ljubljanski kongres 1821. Diplomatskozgodovinska študija Vladimirja Šenka – znanstvenokritična izdaja*, uredili Andrej Rahten, Gregor Antoličič in Oskar Mulej (Mohorjeva založba: Celovec – Ljubljana – Dunaj 2020).

2 Andrej Rahten, *Zakaj prav v Ljubljani? Ljubljanski kongres 1821 (1)*, v: *Družina*, 2. 5. 2021.

3 Henry Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh, and the Problems of Peace, 1812–1822* (Phoenix Press: London 2000), 319.

4 Melita Pivec-Stelè, *Dnevnik Henrika Coste o kongresu Svete alianse v Ljubljani*, v: *Zgodovinski časopis* 25 (1971), št. 3-4, 201–211, tu 210.

5 Več o sestavi delegacij Šenk, *Znanstvenokritična izdaja*, 34–44.

6 Andrej Rahten, *Diplomati, lovci in kuharji. Ljubljanski kongres 1821 (2)*, v: *Družina*, 9. 5. 1821, 23.

7 Ottmar Hegemann, *Aus den Tagen des Laibacher Kongresses* (Selbstverlag: Laibach 1914), 22. Po Hegemannovem mnenju so bila kongresna zasedanja tudi v lontovžu na današnjem Novem trgu, kamor je v svoji knjižici umestil rezidenco cesarja Franca. Vendar pa seznam, ki ga je objavila Eva Holz, priča, da naj bi Franc z dvorom stanoval v deželnoknežjem oziroma vicedomskem dvorcu na naslovu Burg 212. Sam sem se doslej nagibal k Hegemannovemu mnenju, vendar po pogovorih ob robu znanstvene konference kaže, da je verjetnejša lokacija res stavba, ki je stala na mestu današnjega sedeža ljubljanske univerze. Prim. Eva Holz in Henrik Costa, *Ljubljanski kongres 1821* (Nova revija: Ljubljana 1997), 191; Boris Golec, *K podobi Ljubljane po kongresu 1821. Stavbe in franciscejski kataster*, v: *Kronika* 69 (2021), št. 1, 43–87, tu 57.

8 Andrej Rahten, *Operetna vrnitev dvojnega kralja. Ljubljanski kongres 1821 (3)*, v: *Družina*, 16. 5. 2021, 23.

9 Šenk, *Znanstvenokritična izdaja*, 39.

10 Andrej Rahten, *Dileme ruskega carja in grškega ministra. Ljubljanski kongres 1821 (4)*, v: *Družina*, 23. 5. 2021, 23.

11 Jože Bavcon, Blanka Ravnjak in Nada Praprotnik, *Kongres Svete alianse, priložnost za srečanje pomembnih botanikov*, v: *Sobotna priloga Dela*, 24. 4. 2021, 18–19.

Dr. Edvard Kovač

Od moraliziranja k etičnemu prebujanju

O vprašanju mesta morale in etike v literaturi so se znotraj slovenskega kulturnega prostora od konca 19. stoletja rade razplamtele ostre razprave. Če je v literarnih teorijah počasi prevladovala zahteva po neodvisnosti estetskega ustvarjanja od moralnih zahtev, pa se v zadnjem desetletju znova uveljavlja »etični obrat v literarni vedi«, o čemer pričuje tudi knjiga profesorja Toma Virka.[1]

Preden bomo tudi mi nakazali ta obrat k etičnemu poglabljanju znotraj literature, se vseeno vprašajmo, od kod prihaja ta slovenska težnja po moralnem ocenjevanju literature, ki je vseskozi preprečevala globlji pogled v literarna besedila. Lahko rečemo, da moralna strogost v evropskem kulturnem prostoru izvorno ni katoliška, ampak je lastnost protestantske reforme. Zato se tudi slovenski psiholog Vid Pečjak ni mogel načuditi, od kod Slovencem nagnjenost k protestantskemu moralnemu rigorizmu, ko pa je slovensko protestantsko gibanje stoletja oddaljeno in ko je današnji delež protestantske navzočnosti vsaj številčno zelo zanemarljiv. V svojih esejih sem že večkrat omenil, da spregledamo, kako smo Slovenci sprejeli duhovni tok janzenizma, ki so ga poznale tudi druge evropske katoliške dežele, vendar s to razliko, da so se ga osvobodile veliko prej. Res je, da je predvojna literarna kritika rada takšno moralizatorko literaturo poimenovala kar »katoliška«, vendar so tudi znotraj katoliškega kroga imeli pisatelji težave z moralnimi obsodbami. Spomnimo se samo, kakšne kritiki je doživljal pisatelj Finžgar leta 1913, ker svoje povesti *Dekla Ančka* ni sklenil s poroko. Ni mu preostalo drugega, kakor da se ironično ponorčuje in v dnevniku *Slovenec* objavi obvestilo, da sta se njegova dva junaka Tone in Ančka poročila. Ali pa če se spomnimo, da tudi sicer idejno široka katoliška revija *Dom in svet* ni mogla objaviti Pregljeve črtice *Thabita Kumi* in jo je zato poslal v *Sodobnost*. Pa vendar poglobljena analiza pokaže, da je šlo za pretresljivo uporabo biblične apokaliptične motivike.[2]

Toda tudi janzenizem na Slovenskem se ne bi mogel tako dolgo obdržati, ko ne bi našel idejne opore v nekem drugem miselnem toku, ki je bil intelektualno veliko bolj zanimiv, hkrati pa težje ovrgljiv. Janzenizem je namreč izhajal iz velike želje po opravičenju, ki se je stopnjevala s strahom pred zavrženostjo od samega Boga. Vemo, da je takšno eksistencialno stisko doživljal Martin Luther, dokler ni razvil nauka o milosti. Tudi slovenski janzenizem bi kmalu usahnil, saj človek ne želi živeti v stalnem strahu, ko ne bi našel opore v zelo izdelanem tomizmu.

[1] Tomo Virk, *Etični obrat v literarni vedi*, Literatura, Ljubljana 2018.

[2] Edvard Kovač, »Pregljeva apokalipsa v njegovi noveli *Thabiti kumi*«, v: Ivan Pregelj, *Interpretacije* 9, Nova revija, Ljubljana 1999, 194–206.

Tukaj ne želimo razvijati debate, kateri tomizem, saj jih je pač mnogo vrst, je najbližji nauku Tomaža Akvinskega, čeprav se danes vedno bolj uveljavlja misel, da je določeni sistematični tomizem poplitvil globoko Tomaževo misel. Znano je, kako je francoski krščanski filozof Maurice Blondel molil k svetemu Tomažu, naj ga varuje pred tomisti.

Literarni zgodovinarji radi ponazarjajo razhajanje med katoliško moralko in literaturo s sporom med Simonom Gregorčičem in Antonom Mahničem, šlo je za pesem *Človeka nikar*. Znotraj svojega ozkega sistema ima seveda Mahnič prav. Če zla kot takega enostavno ni, ampak je vse samo pomanjkanje dobrega, potem tudi pravega trpljenja ni, vse je samo pomanjkanje ali pa nepravilna lestvica vrednot, se pravi nered. A bivati je v vsakem primeru nekaj dobrega, zato je blasfemično moliti, da nekoga nikoli ne bi bilo. Seveda pa je to samo na ravni abstraktnih pojmov, ki jih v konkretnem življenju, v življenju trpljenja in ljubezni, bolečine in veselja, ni zaznati. Pisatelju Marjanu Rožancu je bilo takšno razmišljanje o neobstoju ali ne-biti zla tako tuje, da se je v nekem obdobju raje razglašal za gnostika, samo da bi lahko trpljenje jemal resno in ne zgolj kot pomanjkljivost, kot pomoto. Šele čez čas, po dolgih pogovorih, ki sva jih imela, je ugotovil, da je njegova vera zelo svetopisemska, saj verjame, da človekove stiske Bog sliši in mu prihaja naproti. Tako je ob koncu svojega življenja izrekel pomenljivi stavek: »Judovski starec sem.«

Res je, življenje je veliko bolj pestro, razburkano pa tudi bogato kot pa razmišljanje, da trpljenja pravzaprav ni. To bi vodilo v skrajni stoicizem. A potem tudi ni sočutja, občutja za trpljenje drugega in tudi ljubezni ne bi bilo. Toda že filozof Heidegger nas je opozoril, da če vse v življenju zožimo zgolj na bistvo, kaj bi po našem moralo biti, je to naše bistvo preozko, da bi zaobjelo dejansko vse življenje. Življenje prihaja iz večjih globin. V tej globini ni pomembno, kaj smo, pomembno je, da občutimo, kako nam je življenje podarjeno, da zaslutimo skrivnost biti in tudi sebe začnemo doživljati kot skrivnost, kot čudež, da sploh smo. Ob tem čudežu spoznavamo, da nam je vse darovano, da prihajamo iz skrivnosti in da tudi smo drug drugemu skrivnost, ki jo imenujemo ljubezen. Čisto mogoče je, da ob trpljenju nekdo ne občuti tega daru skrivnosti, da se mu zamegli od bolečine. Kristus, ki je sam v nekem trenutku doživljal takšno agonijo, je imel sicer do obupajočih usmiljenje, tolažil jih je in jih ozdravljal.

Da je mogoča tudi drugačna govorica, kjer o trpljenju spontano spregovorimo, je dovolj, če beremo modrostno svetopisemsko literaturo, kamor spadajo tudi psalmi. Če samo pomislimo, kako se svetopisemski pesnik huduje nad Bogom, ker ga ni več ob njem. Gregorčič, ki je prevajal biblične psalme, se je navzel njihove govorice in v iskrenosti svojega srca je moral tudi on priznati takšno hudo bolečino. Škoda je, da so nam Mahničevi ozki estetski pogledi zameglili njegovo celostno podobo, predvsem kar se tiče njegovega slovanofilstva. Prav ta zaljubljenost v slovanske jezike mu je pomagala, da je na otoku Krku ne samo ohranjal, ampak tudi pospeševal in širil staro glagoljaško bogoslužje.

To slovanofilstvo je bilo krivo, da je umrl v revščini in izgnanstvu. Ob koncu življenja naj bi obžaloval, da je bil tako trd do Gregorčiča, saj je videl, kolikšno tolažbo in oporo nudi ta pesnik svojemu narodu, ki sta ga oba, vsak na svoj način, ljubila.

A povrnimo se k tomizmu. Vsekakor je mogoč tomizem, ki se bolje napaja v misli velikega Akvinca in prihaja tudi do prisluškovanja večnosti ter skromno prizna, da vse, kar pove o večnosti in Bogu, ni nič absolutnega, vse je le analogija. Tudi če kaj pogumno povemo, moramo priznati, da to še ni absolutno, pred resnico lahko le umolknemo.

Danes v Sloveniji ozkega in moralizatorskega tomizma ni več. Kaj se je potem zgodilo z janzenizmom? Saj smo rekli, da je sam neobstojen. Lahko rečemo, da je moralizatorski janzenizem bolj kot sama vsebina nekega nauka stanje duha, *forma mentis*, neka krčevita miselna drža, ki zahteva, da ji vsi sledijo. Tistega, ki odkloni njen strogi moralni velelnik, moralno ožigosa ali izključi. Toda za svoj obstoj takšno moraliziranje potrebuje neko ideologijo. Zdaj razumemo, zakaj so se ideologije, ki so se na Slovenskem zaganjale kot nasprotnice v krščanstvo, ali še bolj določeno v katoličtvo, same znašle znotraj janzenističnih drž. Pa vendar to ni samo pojav na Slovenskem. Lahko bi rekli skupaj s francoskim mislecem Paulom Valadierjem, da lahko vse te neizprosne ideologije napredka, uspeha pa tudi te ali one emancipacije označimo za »janzenizem brez Boga«. Nekako ugotavljamo, da pri nas miselni tokovi vedno zaživijo v skrajnih oblikah, ker se hitro spremenijo v ideološke nastope, zato začnejo moralizirati v ocenjevanju družbenih pojavov, politike in tudi kulture, s tem pa tudi moralno presojajo literaturo. Nevarnost takšnih miselnih moralizatorskih drž je, da se tega ne zavedajo in sebe razglašajo za tiste, ki so po Nietzschejevih besedah »onkraj dobrega in zlega«. Toda kot vemo, je antiideologija še vedno ideologija in antimorala je lahko še vedno zelo stroga morala. Kako najti izhod iz te ujetosti v ideologije in s tem tudi iz moraliziranja o položaju žensk, manjšin, drugih kultur?

Preden bomo razmišljali o prebujanju globlje etičnosti, ki ni moraliziranje, se vprašajmo, kdaj bi smeli reči, da je neka literatura resnično etično sporna? Zanimivo je, da simboli zla, ki jih je poznala tradicionalna kultura, kot so »satansko«, »diabolično« ali slovensko »hudičevsko«, lahko pomenijo celo pohvalo, da si je nek avtor upal spustiti se prav v globine življenja, kjer je srečal zlo, se pravi stvari, ki so bile doslej še neizrekljive. Te oznake lahko literarna kritika uporablja za priznanje največje pristnosti, ko beseda prispe do meja absolutnosti. Tako se znova znajdemo pri klasičnih presežnih pojmih: *Unum, verum bonum*, eno, resnično, dobro. Ta znamenita triada ni odpravljena, le drugače je zaživela. »Hudičevsko« ne pomeni več nasprotje dobrega, ampak njegov presežek oziroma presežek tega, kar smo doslej označevali za dobro. Od tod vzklik »hudičevsko dobro«.

V tej luči tudi *eno* ne pomeni več iskanja harmonije in sozvočja z vesoljem, z drugimi ljudmi in s samim seboj, ampak gre zgolj za enkratnost, neponovljivost, nepozabnost. Eno se spremeni v iskanje edinstvenosti.

Prav tako pa resničnost ne pomeni nasprotja zmote, ampak gre za podoživljanje občutij, četudi so zmotna, ali zgolj utvara, samo da se avtor v njih iskreno prepozna in si zaželi, da bi to bil on sam. Resničnost pomenijo pristna čustva onkraj njihove zgodovinskosti. V tem duhu nekateri govorijo tudi že o postresnici.

Pa vendar bi moral tudi pri obravnavi literature obstajati nek izraz, beseda, ki bi povedala, da je neka književnost resnično etično sporna. Francoski pesnik, esejist in filozof Sylvestre Clancier mi je dejal, da si sam pomaga s psihoanalitičnim izrazom »perverznost«. Gre za sprevrženost, da nekdo to, kar človeka ugonablja, ga vleče v svet utvar ali fantazmom, tudi v smrt, naredi kot mikavno. Lahko bi se s tem strinjali, da bi bila literatura s sprevrženostjo resnično slaba. Gre za književnost, ki bi vodila v razkroj osebnosti, v tisto, kar človeka zvabi v psihično bolezensko stanje, ali kar bi v njem spodbujalo in poganjalo nasilje. Claude Levi-Strauss nas je naučil, da smo sprejeli temeljno etično prepoved, ki velja za vse človeštvo, to je tabu incesta. Danes se soočamo s tem, da smo temeljno prepoved razširili tudi na pedofilijo. Vsekakor se pojem etične perverznosti znova vrača tudi v ocenjevanje literature.

Toda po Levi-Straussu smo še vedno v obzorju družbene etičnosti, ki temelji na moralni prepovedi. Obstajajo pa avtorji, ki etiko pojmujejo kot nekaj pozitivnega, ki kliče k prebujenju. Ne bo šlo več za prepoved, ampak za povabilo k preseganju samega sebe preko etičnih razmerij do drugega. Tak avtor je zagotovo tudi Emmanuel Levinas, ki etiko ne razume kot prepoved, ampak kot klic, da bi človek izstopil iz sebe, iz zaverovanosti vase in skušal razumeti drugega.

V takem obzorju pa se nam etika kaže kot izjemna avantura duha, ki človeka ne zamejuje, prav obratno, omogoča mu, da opravi najdaljšo pot, to je pot do globin drugega človeka. Toda prav tukaj je paradoks, ker ne gre za psihoanalitično iskanje, kaj je onkraj besed, gest in dogodkov. Prav obratno, največja globina človeka se razodeva na obrazu drugega človeka. Obličje drugega je tisto, ki me vabi, naj bom ob njem in potujem z njim v dežele ljubezni, ki jih še ne poznam. Njegov pogled mi ne pusti spati, me prebuja, da bi zaznal njegovo skrivnost. Prosi me, naj mu prisluhnem, da bom zaslišal klic absolutnega, ker to bo etični klic.

Literatura, ki je sposobna prebujati slo po neskončnem, je kakor neusahljivo hrepenenje, ki me nagovarja v največjih globinah. Vendar mi tudi pove, da teh globin ne bom našel sam. Potrebujem obraz reveža, dekleta, otroka. Njihov pogled je odslej del mene. To so obrazi, ki jih bom vedno nosil v sebi, saj me bodo venomer oblikovali in v meni prebujali nove zamisli. To bo razumnost, ki bo lahko porajala le ranjeno misel, ranjeno z ljubečim pogledom obličja. Ta misel ne bo nikoli več brez etičnega prebujenega naboja.

Literatura, ki me pripelje k drugemu in mi pomaga zaznati njegov pogled, mi tudi pomaga prisluškovati skrivnosti onkrajnosti in me hkrati posvečuje za besedo večje etične odgovornosti, skratka za ljubezen.

Elisabeth Lukas

Stori prvi korak

Reševanje sporov, ustvarjanje miru

Izid: **julij 2021**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Alexandra Natalie Zaleznik**
Uredila: **Saška Ocvirk**

Živeti v toku smisla

Za začetek se vprašajmo, kaj je najpomembnejši pogoj, da človeško življenje uspe. Da bi bili zmožni »voditi« samega sebe – torej preden vodimo druge, ki so nam bili morda zaupani –, kam naj se usmerimo? Na katere poti naj zavijemo, kakšne cilje si je smiselno zastaviti, katerim slepim ulicam se izogniti? Torej kako nam bo uspelo, da bosta ob koncu našega življenja prevladovala veselje ter hvaležnost in ne zagrenjenost ter potrtost, da bomo nekoč zaprli oči z zavedanjem, da je imel naš obstoj vrednost, in ne z obžalovanjem, kaj vse smo zamudili in izgubili?

Zelo temeljit odgovor na ta skupek vprašanj je podal dunajski nevrolog in psihiater Viktor E. Frankl, ki je na podlagi številnih študij odločno prikazal, da življenje uspeva, če in kolikor živimo iz polnosti njegovega smisla, ne glede na starost. Živeti ga iz polnosti smisla namreč pomeni, da se oziramo na osmišljeno življenje v preteklosti, se posvečamo smiselnim projektom v sedanjosti in kujemo smiselne vizije za prihodnost. Na ta način smo vseskozi sredi intenzivne smiselne eksistence in nikoli na njenem koncu, neodvisno od dolžine časovnih obdobij, ki so za nami ali pred nami. Posamezne naloge se v življenju zamenjajo, toda polnost smisla ostaja do konca.

Viktor E. Frankl nam glede tega ni zapustil zgolj svoje učenosti (tako imenovano logoterapijo), ampak nam je tudi osebni zgled. Še pol ure pred smrtjo, leta 1997, je izpolnil smisel. V bolnišnici je bil zaradi operacije obvoda in zdravniki so prišli na vizito k slavnemu pacientu. Vzravnal se je in jim zasebno na kratko predaval o metafiziki in človeškem dostojanstvu. Mislim, da tega še posebno mladi zdravniki nikoli ne bodo pozabili …

Pred približno petdesetimi leti položaj Viktorja E. Frankla ni bil bistveno manj dramatičen. Komaj za las je preživel štiri koncentracijska taborišča, pri čemer je izgubil vso družino (razen sestre, ki se je odselila v Avstralijo). V rodnem mestu Dunaj je moral začeti znova, bil je travmatiziran, napol sestradan in napolnjen s slikami prizorov nepredstavljivih grozot. Vendar ga niti strašne vojne izkušnje niso dotolkle. Novo podarjeno življenje je začel brez sovraštva in jeze; še več, bil je angažiran in poln moči za inovacije. Vztrajal je pri prepričanju, da v vsaki situaciji,

kakršna koli že je, obstajajo smiselne možnosti in da tisti, ki jih odkrije, sprejme in uresniči, kot stranski učinek tega hkrati doseže zadovoljstvo, požanje pozitivne odzive iz okolice in pridobi samozavest ter se razvije.

Na tem mestu naj vpletemo še nekaj besed o razmerju med smislom in človekom samim.

Smisel je na nek način človekov motor. Bralec te knjige ne bi prebiral, če v tem ne bi videl smisla. Za njen nakup je porabil denar in načrtoval prosti čas za branje. Čas in denar sta dragocena. Ker pa je predpostavljal, da so informacije v knjigi smiselne, ni skoparil ne z enim ne drugim. Smiselni cilj privabi moč, da si ga želimo in premagujemo ovire na poti do njega. Nič bolj ne spodbudi človeka k mobilizaciji energij (in v sili celo k odrekanju) kakor volja do smiselno ocenjenega podviga – pa naj bo drobcena kot branje knjige ali gromozanska kot nov začetek po vojni, ki je človeka oropala vsega. Fredmund Malik, priznan inštruktor za uspeh iz Švice, je leta 2005 v poučni razpravi o menedžmentu zapisal naslednje:

> Franklova teorija je zame najboljše, kar je bilo doslej povedano o motivaciji. Po mojem mnenju bi moral vsak, ki si količkaj drzne trditi, da se spozna na motivacijo, njegov nauk vsaj poznati. Do kakšne mere ga sprejme, je nekaj povsem drugega, vsekakor pa bi bili potrebni močni argumenti, da bi Frankla odklonili.

Toda smisel ni le motor človeka, ampak tudi merilo kakovosti njegovega lastnega oblikovanja in razvoja. Tozadevno naj opozorim na enega temeljnih dejstev. Vsi koncepti, ki se ukvarjajo z razvijanjem osebnosti, treningi osebnostnega razvoja, spodbujanjem samouresničevanja in podobno, že implicitno predpostavljajo vprašanje o smislu, čeprav ga pogosto eksplicitno sploh ne omenjajo. Saj je vendar povsem jasno, da se človek tako ali tako »uresniči« – vprašanje je le, kot kdo ali kaj se razvija in uresničuje! Viktor E. Frankl je imel v tej povezavi navado citirati Sokrata, ki naj bi nekoč dejal, da je v sebi našel zmožnosti tako za spretnega zločinca kakor za modrega filozofa. Potemtakem je Sokrat izbral, kot kdo ali kaj se je hotel uresničiti, sprejel je odločitev in s tem hkrati izključil možnost, da bi uresničil drugo.

Zato moramo slogane kot »Bodi sam svoj!« ali »Postani tisto, kar si!« obravnavati previdno. Prigovarjajo nam, da smo tako rekoč že uresničeni v svoji pravi ali idealni podobi, ki jo moramo le rešiti nekaterih oklepov ali ovir. Vendar ni tako. Tudi v pedagogiki so s podobnimi teorijami doživljali brodolome. Samo pomislimo na spodleteli eksperiment Summerhill iz Anglije v obdobju razcveta antiavtoritarnega gibanja. Tudi otroci niso sami po sebi »dobri«, da bi se temu primerno »dobro« razvijali, če jih obvarujemo le družbenih stranpoti. Človek sploh ni »kar koli« – to je njegova možnost in tveganje. Ni navznoter ali navzven voden kakor žival, ampak je vedno lahko drugačen in postane drugačen. Po radikalni Franklovi definiciji je človek »bitje, ki se v vsakem trenutku odloči, kaj bo storilo v naslednjem trenutku«.

Človek ni sam po sebi, ampak postane, in sicer v skladu s svojimi izbirami in odločitvami. Njegove izbire oziroma odločitve so lahko dobre ali slabe – spomnimo se Sokrata, ki je očitno odlično izbral, čeprav ga je prav ta odločitev nazadnje stala življenja. Kar bi se mu seveda lahko prav tako zgodilo v karieri zločinca.

Skratka nikakor ne težimo k temu, da bi uresničili vse svoje možnosti. Če nekoga prevaram, se uresničim kot prevarantka. Če lažem, se uresničim kot

lažnivka. Če morim, se uresničim kot morilka. Če poučujem, se uresničim kot učiteljica. Če zdravim, se uresničim kot terapevtka. Če pišem, se uresničim kot pisateljica in tako naprej. Vse to so potencialne uresničitve, ki se skrivajo v meni, vse to »sem jaz« takoj, ko jih uresničim. Ne gre zato, da postanem to, kar se skriva v meni, temveč za skrben izbor, da iz sebe izluščim najboljše, najrodovitnejše in najžlahtnejše, kar premorem, ter dopustim, da vse ostalo nedotaknjeno propade. Po Fjodorju M. Dostojevskem gre za to, da postanemo takšni, »kakršne si nas je zamislil Bog«. Modre besede v verskem oblačilu, saj je ta zamisel malone identična s smiselnim življenjem; v angleščini namreč pomeni beseda smisel (*meaning*) natanko, kar je mišljeno (*what is meant*). Ves razumni razvoj sebe se torej osredotoča na vprašanje o smislu in vrednosti: kaj mojega, kaj v meni je vredno ter se splača uresničiti, razvijati in kaj ne? Kaj mojega in kaj v meni naj se ne razvije, ker bi bilo razdiralno in ničvredno? Smisel je merilo za kakovost slehernega uresničevanja sebe.

Na vprašanje, kam naj bi usmerili samega sebe, lahko torej odgovorimo: v središče smiselne eksistence, v barvito, razgibano, izpolnjeno življenje, ki pa vsekakor temelji na nadrejenem etosu.

Blažitev sporov z določanjem prioritet

V desetletjih, ko sem delala kot klinična psihologinja in psihoterapevtka, sem smela spremljati in pomagati tisočim pacientom v težavah. Znašli so se v najrazličnejših »zagatah« in žal se ni vedno posrečilo, da bi jih iz njih tudi rešila. Največkrat pa je vendarle uspelo, ko so postopoma razvili izostren čut, neke vrste notranjo budnost za smisel trenutka, ki se jim je vsakič ponudil. Tedaj so bile nadaljnje metode zdravljenja in treninga nepotrebne, ker so pacienti avtomatično ubirali poti, ki so bile naravnane v odprto prihodnost, s čimer so bili varni pred nevarnimi dejanji v afektu. Slednje želim razložiti na primeru blažitve sporov z določanjem prioritet.

Sposobnost postavljanja prioritet je dragocenost psihohigiene. Koliko ljudi se namuči v raztresenem ravnanju s časom, v nerazumskem prepričanju, da morajo postoriti vse hkrati in povrhu vsega ustreči še drugim ljudem! Koliko ljudi je nenehno zamorjenih zaradi tega, kar ne gre ali ne deluje; usmerjajo se v dušljivo mrzličnost, na katero se odzovejo z izgorelostjo, malodušjem in vdanostjo v usodo – na ta način je njihova storilnost bistveno manjša, kot bi lahko bila, kar ima posledično povratni učinek na celotno počutje. Nenehnemu pritisku nihče ni kos, niti tedaj, ko ga ustvarjamo sami. Orientacija po tem, kaj je smisel trenutka, s tem hitro opravi. Zakaj? Omenjeno želim ponazoriti s primerom.

Predstavljajte si desko, na katero je pritrjena cela vrsta luči. Luči predstavljajo naše povezave do vrednot. Po navadi (in upajmo, da je tako) je povezav veliko. V bogatem sistemu vrednot je družina vrednota; služba, konjički in prijateljske naveze prav tako, naše zdravje in interesi, ki jih imamo, so vrednote in tako dalje. Za vse je treba skrbeti, ob tem so tudi obveznosti. Prav je, če je na naši deski bivanja pritrjenih dovolj takšnih luči, saj bi bila alternativa zevajoča praznota, »eksistencialni vakuum«, kot ga je imenoval Viktor E. Frankl, kar bi nas naredilo izredno dovzetne za krizne situacije. Veliko luči pomeni veliko povezav do vrednot, in ko se vključi smisel trenutka, ena od njih zasveti. Vrednota, ki zasije, je zdaj na vrsti; ne včeraj ali

pojutrišnjem, temveč zdaj. Takoj ko pa odslužimo sijoči vrednoti – »klicu smisla«, zasveti druga luč in treba je poskrbeti za povezavo z naslednjo vrednoto.

Smisel v našem življenju ves čas enakomerno sveti, toda pojavlja se v izmenjujočih se impulzih kot utripajoča luč, ki poskakuje sem ter tja po deski našega bivanja in nam prišepne, k čemu smo prav zdaj poklicani.

Poglejmo si konkreten primer. Postavimo se v vlogo mame samohranilke, ki ima štiriurni delavnik, skrbeti mora za gospodinjstvo, podpira bolehno babico, pogosto jo nadleguje naporen brat, ki prosjači za denar, z očetom otroka se prepira zaradi pravil obiskovanja, ker se ni pripravljen prilagoditi. Ta mati samohranilka ne ve, kako bi vse to spravila pod isto streho. Njene misli se vrtijo v krogu. Tukaj pomaga osredotočenost na »smisel trenutka«. Vse dopoldne ji prišepetava:

a) Zdaj si v službi, dela se loti z vnemo in zagnanostjo. Babica mora počakati, stanovanje je lahko nepospravljeno, otrok je varen v šoli, brat je odgovoren sam zase, otrokov oče pa ta trenutek ni pomemben. Veseli se, da lahko delaš, da imaš službo, in jo opravi na svoj edinstveni način.

Popoldne se oglasi »smisel trenutka« z novim sporočilom:

b) Zdaj si skupaj z otrokom. Izkoristi čas, ki ga imaš zanj, tako da se popolnoma prepustiš materinstvu, se smeješ, igraš, nadziraš naloge, klepetaš, ga ljubkuješ. Pozabi, kaj se je dogajalo v službi. Babica mora še vedno počakati, z bratom trenutno ni težav, niti z otrokovim očetom ne. Pred teboj stoji samo tvoj otrok – zdrav, živahen, kakšna milost!

Kasneje, proti večeru, se »smisel trenutka« oglasi šepetaje v drugačnih tonih:

c) Zdaj boš poskrbela za babico. To je lepo od tebe. Vračaš ji, kar je nekoč ona dajala tebi, ko si bila še majhna. Zdaj se lahko tvoj otrok sam zamoti, malo pomaga pri pospravljanju stanovanja, in ko bo poklical brat, bo moral pustiti sporočilo na elektronskem odzivniku.

Še kasneje, ko se bo znočilo, ji bo »smisel trenutka« dal še zadnji dober namig:

d) Brž nekdanjemu možu napiši že zdavnaj potrebno pismo, v katerem mu prijazno, vendar odločno sporočaš datum naslednjega srečanja z otrokom, in ne vznemirjaj se zaradi njegove morebitno surove reakcije. Način njegovega odgovora bo razkril samo njegov značaj in ne tvojega. Ti pa si potem zaslužiš sprostitev. Otroku zaželi lahko noč in se z napeto knjigo udobno namesti v postelji, preden zaspiš.

Lahko si predstavljamo še številna druga nadaljevanja. Kdor vidi, kar trenutno sveti na deski, tudi vidi, kar v tistem trenutku ne sveti, kar se sme zanemariti – s tem se ne obremenjuje, niti mentalno. Smiselna orientacija pomeni prožno živeti v sedanjosti, ne da bi trošili moči po nepotrebnem.

Iz povedanega nam je jasno, kako zelo omilimo notranje spore s postavljanjem prioritet in osredotočenostjo nanje, ne da bi se pustili zmotiti številnim drugim zahtevam, ki se prav tako prikradejo. To spoznanje ni nič novega, povezava z vprašanjem o smislu pa olajša njihovo uporabo. Da to spoznanje malo ponovimo, ne škodi niti »preprostim ljudem«, kakršna je prej predstavljena mama, niti osebam iz najvišjega menedžerskega nadstropja, kjer domujejo »supermožgančki«. Drveči šefi z rokovniki, ki pokajo po šivih, za kaotičnimi pisalnimi mizami, šefi, ki živčno bezljajo naokoli ali celo kričijo, ker ne obvladajo sebe in zastavljenih ciljev, so resnično zastrašujoči za vse zaposlene. Konstruktivno sodelovanje z njimi ni mogoče.

Alena Mornštajnová

Tiha leta

Izid: **julij 2021**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedla: **Nives Vidrih**
Uredil: **Aleš Čeh**

Doubravka se je iz Nemčije vrnila suha, utrujena, z obrazom, posutim z gnojnimi izpuščaji, od katerih so ji ostale globoke brazgotine, in brez ženina. Med ubijajočimi delovnimi dnevi in hladnimi nočmi se je Jindřich dokopal do ugotovitve, da Doubravka ni tista prava zanj, ki bi mu bila v oporo in bi mu nudila toploto ter tolažbo v težkih časih, in se je zaljubil v nasmejano dekle z južne Moravske.

Vrnil se je tudi Rostislav, vendar to ni bil isti Rostislav, ki je odšel v Nemčijo. Iz mladeniča, ki je živel za nogomet in z nogometom, se je spremenil v redkobesednega čudaka. Zdelo se je, da je njegova duša zapustila telo. Roke so delale, misli pa so bile nekje drugje, daleč, kot bi jih pustil v bombardiranem Dresdnu. Vse popoldneve je sedel doma, bolščal v steno in samo občasno vstal, nekajkrat prehodil prostor in se spet vrnil na svoje mesto kot človek, ki je pozabil, kam se je odpravil in zakaj. Ponoči so ga prebujali kamni, ki so mu ležali na prsih, in pesek v ustih. Klical je na pomoč, z rokami odgrinjal odejo, in ko je toliko prišel k sebi, da je doumel, da ni v zasutem zakloniščу, temveč doma, v svoji postelji, ni mogel več zaspati in je dolge ure le zrl v temo.

Doma so vedeli, da se mu je moralo zgoditi nekaj groznega, tako groznega, da o tem ne more niti govoriti, toda čez nekaj tednov jim je njegovo stanje začelo presedati. Saj se je vendar vrnil in je tukaj, so govorili. Številni so jo veliko slabše odnesli, pa so prišli k sebi. Rostislav bi se tudi moral vzeti v roke in iti malo med ljudi.

Rostislav je ubogal in je namesto posedanja doma začel hoditi v gostilno. Vračal se je sicer pijan, vendar nikoli ne toliko, da naslednjega dne ne bi mogel vstati in iti v službo, tako da je družina ocenila, da se njegovo stanje rahlo izboljšuje.

Toda Svatopluk, ki je zdaj z bratom spal v kuhinji novega stanovanja, je vedel, da se Rostislavove nočne tesnobe niso porazgubile. Slišal ga je, kako je kričal iz spanja in ga videl ponoči hoditi od okna do vrat. Tudi on pa se je čez nekaj časa privadil na bratovo čudno vedenje in si ni več mislil, da po kuhinji hodi njegov prijatelj iz otroštva František, izza kavča pa da kuka Frantov mlajši bratec.

Očka se je po vojni, ki jo je kljub materinim mračnim napovedim preživel, do konca posvetil boju za pravice ljudstva in vse popoldneve preživljal na sestankih in delu za svojo partijo. Hodil je po tovarnah, pridobival vedno nove privržence, pojasnjeval delavcem, koliko boljša je brezrazredna družba in koliko močnejša

in odpornejša je tako poenotena država. Opozarjal je na predvojno izdajo zaveznikov in opeval deželo osvoboditeljev, domovino srečnih ljudi, ki složno živijo pod ljubeznivim vodstvom Josipa Visarijonoviča Stalina.

In tovariši, katerih moč je v deželi hitro rasla, so pomagali svojemu zvestemu članu do spodobnejšega bivališča in se zavzeli za to, da bi mu bilo dodeljeno prazno stanovanje v prvem nadstropju, ki je potem, ko ga je morala zapustiti družina Zimmerjevih, še vedno zaman čakalo na vrnitev svojih prvotnih stanovalcev.

»Sem ti rekel, da partija poskrbi za ljudi,« je očka izjavil materi, ko je na mizo odložil ključe novega doma.

»Saj je bil že čas,« je dodala mati in namenila tih spomin svoji izginuli prijateljici Libuši Novákovi in njeni družini. Potem je začela stikati za škatlami, primernimi za prenašanje posode, in nagnala sinova, naj jih odneseta v prvo nadstropje.

In čeprav je želela na majskih volitvah šestinštiridesetega voliti ljudsko stranko, kajti Gospod bi si tega gotovo želel, je iz hvaležnosti svoj glas vrgla komunistom, ker so ti zanjo trenutno naredili veliko več. In skupaj z njo je dalo komunistom glas več kot štirideset odstotkov prebivalcev Češkoslovaške, utrujenih od revščine in zaslepljenih z obljubami o boljši prihodnosti, ki so tako pomagali Klementu Gottwaldu, da se je povzpel na čelo vlade, in njegovim strankarskim kolegom, med katere je spadal tudi njen mož, priti na oblast.

Družina Žákovih se je premaknila po družbeni lestvici navzgor in Svatopluku se je odprla pot v sijočo prihodnost, v katero je tako kot njegov očka iskreno verjel in bil pripravljen zanjo narediti kar koli. Njihova religija je bila partija, bogovi partijski voditelji in nebesa življenje v komunizmu. Enakost za vse, to je bila molitev, ki jo je očka ponavljal, besede, s katerimi na ustnicah se je pogrezal v sen tudi odraščajoči Svatopluk.

Čeprav so komunisti obljubljali srečni jutrišnji dan za vse – ali vsaj za tiste, ki so želeli sodelovati pri njegovi izgradnji, kar je Svatopluk seveda želel in se tudi trudil po svojih fantovskih močeh –, ni bilo mogoče spregledati, da je okoliški svet dan za dnem izgubljal svojo pestrost in barvitost. Oblačila srečnih prebivalcev so postala bolj uniformirana in pusta. Koketne klobučke so nadomestile bolj praktične rute, pete udobnejši sandali in plahutajoče obleke srajce in hlače, ki so spominjale na delovne.

Posiveli pa niso samo ljudje, temveč tudi ulice, ki so bile ob vpadljive izveske trgovin, okrašene izložbe in kričeče reklame. Državnim trgovinam pač ni treba tekmovati med sabo za stranke, pomembnejše je opominjati ljudi, komu so lahko hvaležni za življenje v miru, in tako so se v izložbah namesto blaga, ki ga tako ali tako ni bilo veliko, čeprav se je bilo vedno težavneje izgovarjati na vojno, pojavljali portreti voditeljev, udarnikov, rdečearmejcev in spet voditeljev … okrašenih z rdečimi zvezdami, srpi in kladivi.

Posivela in propadala je tudi glasbena hiša in spremenili so se razlogi, zakaj je Svatopluk še naprej zavijal v njeno smer. Enkrat, dvakrat na teden je hodil v vrtno četrt, posedal ob ograji in z zaprtimi očmi poslušal, kako se skozi odprta okna hiše vijejo melodije, ki ga nosijo čez meje okoliškega sveta. Ko so se preselili, je ostal v stanovanju razen pohištva Novákovih tudi klavir, na katerem je gospa Zimmerjeva igrala svoje žalostne melodije, in Svatopluk je po dolgem obotavljanju nazadnje zbral pogum in prosil starše, ali bi mu dovolili hoditi na ure glasbe.

Računal je na nasprotovanje, in to se je res zgodilo, vendar ne z materine strani in ne zaradi denarnih razlogov, kot je pričakoval.

»Udarjati po klavirju, to je za gospodičnice in buržuje,« je rekel očka. »Pravi moški dela z rokami. Kako ti je sploh lahko padlo na pamet kaj takega, in to še posebej v času sprememb, ko je potreben vsak pravilno misleč človek?«

Vse dotlej Svatopluku ni padlo na pamet, da z glasbo ne bi bilo kaj v redu, in sploh ni vedel, kaj naj bi odgovoril. Pomislil je le, da očka ravno zdaj ne dela z rokami, ker je šef partije v Dotasu, vendar je bil rajši tiho. Pomoč je prišla z nepričakovane strani. Z materine.

»Kaj pa čvekaš?« je rekla. »Saj Svatopluk ne misli pustiti poklicne šole in ob večerih igrati po kavarnah. Pri tem, da znaš izvabiti par tonov, ni nič slabega. In klavir je tukaj ostal od tiste …« umolknila je, ker se še vedno ni sprijaznila z okoliščinami, v katerih so dobili stanovanje, »… nemške gospice,« je pogoltnila slino.

Očka se je zagledal v klavir, stoječ ob steni sobe, ki je bila nekoč dnevna soba, zdaj pa je služila hkrati tudi kot spalnica obeh deklet.

»Rekel sem, da ga prodajmo. Tukaj je samo v napoto.«

»Torej ga bo Svatopluk vsaj izkoristil,« je zabrusila mati. »Ure si boš pa sam plačal,« se je obrnila na sina.

Resnica je bila taka, da je mati imela klavir za potrditev svojega vzpenjajočega se družbenega položaja. Rodila se je v revščini, skoraj vse svoje življenje se je borila s pomanjkanjem, služila je bogatašem, prala njihovo perilo in pomivala stopnice, po katerih so hodili. O tem, da bo nekega dne imela nekaj tako lepega in nepotrebnega, kot je klavir, se ji ni niti sanjalo. Stvari za veselje so si lahko dovolili le res premožni ljudje, ljudje, ki jim ni treba trikrat obrniti vsakega halerja in računati, ali bodo imeli naslednji dan za hrano.

Svatopluk je sicer že vnaprej domneval, da bo moral za ljubezen do glasbe žrtvovati svoj skromni vajeniški zaslužek, vseeno pa je vse do tega trenutka upal, da to ne bo potrebno. Poleg njega in Hedvike, ki so jo razglasili za slaboumno in je dobivala pokojnino, so vsi v družini delali in Žákovi so živeli v dotlej nepoznanem izobilju. Vendar rajši pametno ni ugovarjal in se je napotil – da si starši ne bi premislili – naravnost k hiši, obdani z ograjo s kamnitim podzidkom, skozi okna katere se je slišala glasba.

Prvič v dolgih letih se ni ustavil pri vrtnih vratih, ampak jih je odprl z nenavadnim občutkom v želodcu in šel po s kamenčki posuti potki do shojenih stopnic iz peščenjaka. Pozvonil je, in ko se je oglasil zvok, ki je od blizu zazvenel veliko bolj predirno in rožljajoče, kot se ga je spomnil s svojega mesta na podzidku ograje, ga je v želodcu stisnilo od živčnosti, in če se mu ne bi zdelo neumno, bi se obrnil in zbežal. Za beg pa tako ali tako ne bi imel zadosti časa, kajti vrata so se odprla oziroma, bolje rečeno, najprej priprla in šele potem na stežaj odprla.

»Dober dan,« je pozdravil.

»Dan,« ga je pozdravila majhna gospa z zajetnejšim pasom in kratkimi črnimi lasmi. Svatopluk je imel občutek, da vidi v njih modre odtenke, in to se mu je zdelo čudno, ker še nikoli ni videl nikogar z modrimi lasmi, o barvah za lase pa se mu ni niti sanjalo.

»Veste,« je rekel, se prestopil z ene noge na drugo in odlepil pogled od nenavadnih las. »Jaz, jaz … prišel sem zaradi klavirja. Torej, rad bi vprašal, ali bi lahko prihajal k vam na ure klavirja?«

»Ti?« Gospa se je nasmehnila in premerila Svatopluka s pogledom od glave do peta.

Svatopluk se je v tem trenutku zavedel, da je za dobro glavo večji od učiteljice in je gotovo prestar za začetnika.

»Zelo rad imam glasbo,« je dodal.

Gospa se je malo umaknila in z glavo nakazala, naj stopi naprej. Mimo nje je šel v majhno avlo in ne da bi moral premišljati o tem, je zavil skozi prva vrata desno, v sobo, skozi okna katere je poslušal klavir.

Gospa se je usedla za klavir, njemu pa nakazala, naj stoji.

»Nekaj mi zapoj,« ga je pozvala. »Naj ti dam intonacijo?

Svatopluk jo je zmedeno pogledal.

»Ampak jaz nočem peti, rad bi se naučil igrati na klavir.«

»Jaz pa moram vedeti, ali imaš posluh.«

Svatopluk je okleval in potem rekel: »Ne vem, kaj naj zapojem.«

»Potem ti bom pa zaigrala nekaj tonov in ti jih boš zapel.«

Odigrala je melodijo.

Svatopluk je molčal.

Spet je zaigrala in zapela: »La, la, la …«

»Ne znam peti,« je rekel Svatopluk. Naenkrat mu je postalo grozno vroče in želel si ni ničesar drugega, kot da se obrne in zbeži.

Gospa je pokazala na drug okrogel stol zraven klavirja.

»Usedi se in mi pokaži roke.«

Roke je iztegnil proti njej z dlanmi navzgor, kot jih je kazal materi, ko se je hotela prepričati, ali ima dobro umite. Nežno jih je prijela in obrnila.

»To niso roke pianista. Velike dlani imaš in kratke prste.« Svatopluku je bilo vedno bolj nerodno. Umaknil je roke in vstal, da bi odšel. Vendar je gospa nadaljevala: »Ampak to ni nič hudega, ker si tudi tako moj najzvestejši učenec. Kako ti je ime?«

»Svatopluk. Svatopluk Žák.« Res je hotel že oditi, kajti ta modrolasa gospa je mogoče znala igrati na klavir, vendar je bila čudna.

Najbrž je ugotovila, kaj misli, ker se je nasmehnila in rekla:

»Ko moji učenci igrajo, včasih stojim pri klavirju in gledam skozi okno. Kako bi te lahko spregledala, ko tam najmanj enkrat tedensko posedaš že več kot deset let? Nobeden od mojih učencev se ne posveča glasbi tako dolgo in vztrajno. Ni ti treba igrati na nobeno glasbilo in celo niti peti ti ni treba znati, da bi imel rad glasbo.« Umolknila je. »Lahko bi te učila, učencev mi zmanjkuje, ti časi glasbi niso preveč naklonjeni in vsaka krona prav pride, ne bom ti lagala. Iz tebe nikoli ne bo pianist. Mogoče bi se naučil osnov, lahko pa bi se ti tudi zgodilo, da bi se ti glasba zamerila. Pridi, kadar koli boš hotel, ni ti treba posedati na ograji.« Ko je molčal in le buljil v tla pod svojimi velikimi nogami, je nadaljevala: »Če imate doma gramofon, ti bom z veseljem posodila kakšne posnetke. Veliko jih imam.«

Svatopluk je zmajal z glavo, potem je počasi vstal in se ritensko umikal proti vratom.

»Oprostite, da sem motil. Seveda, prišel bom, to bi me zelo veselilo … Nasvidenje.«

Srećko Kecman

Pustolovec

Izid: **julij 2021**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredil: **Aleš Čeh**

Otroci in ženske so že zdavnaj spali, ko so slovanski poglavarji še vedno sedeli pred knezovo kolibo. Slišati je bilo glasen pogovor in občasen krohot, očitne znake rahle vinjenosti. Starešine so do takrat poleg koštrunov pospravili tudi precejšnje količine piva.

Nekdo je bil trezen. Budno Sejanovo oko je neopazno spremljalo dogajanje, medtem ko se je on sam prijazno pogovarjal z gosti, odgovarjal na njihova vprašanja in se smejal duhovitim opazkam. Vedel je, da nad to veselo druščino lebdijo temni oblaki tekmovalnosti in častihlepja. Jutri se bo odločalo o usodi zveze in ni hotel, da bi se začela pod vtisom nocojšnjega prerekanja. Zato je pazil, da bo nocoj druščina ostala dobre volje, vse dokler se ne odločijo utoniti v spanec. *Kmalu bomo videli, ali je pivo prijatelj ali sovrag,* je pomislil.

»Malo piješ, Sejan!« je zaklical Dervan, poglavar Sorabov.

»Pijem, pijem, toda ker sem star, vas mladih ne dohajam.«

»Da, v starosti ni radosti,« je zamišljeno dodal Valuk Karantanec.

»Eh, če bi bil knez tukaj, bi pil z nami,« je zamišljeno vzdihnil Jaromir Moravan.

»Slab pivec, toda velik bojevnik,« je nadaljeval Borižit, poglavar Nitričev.

»Da. Sejan, povej nam, kako sta s knezom šla na lov na medveda?« se je oglasil Godeslav, poglavar Ljutičev.

»Da, pripoveduj!« so se mu pridružili še drugi.

»Dobro, dobro,« je pristal Sejan. Očitno je bila to stara zgodba, ki jo je moral vsakič pripovedovati ob takšnih priložnostih. Bila je res zanimiva.

»No, bilo je to v davnih časih, ko sva bila s knezom še mlada. Takrat je medved zahajal v vas ter številne krave in ovce pobil.« Tukaj je Sejan odpil požirek piva in nadaljeval. »Ob zori sva se odpravila v gozd za medvedovimi sledmi. Ko sva prišla pred jamo, sem vprašal: ›No, kaj pa sedaj?‹ ›Zakurila bova ogenj in tako bo dim medveda izbezal ven. Ti se boš postavil nad votlino, jaz pa pred vhodom. Tako bova čakala medveda.‹ Tako sva tudi storila. Dim v jamo, medved iz jame. Zver je bila strašna, velika kakor stari hrast. Knez je v rokah imel franko in nož. Jaz sem imel lok in puščice. Medved napade kneza. Jaz izstrelim puščico vanj, knez pa zaluča franko. Zver se dvigne na zadnje noge s tacami visoko v zraku in se vrže na kneza. Knez vanj zarine nož. Medved pade na kneza. Hitro skočim, odrinem medveda in dvignem kneza. On živ in zdrav. Gledava v zver. In kaj imava videti? To ni

medved, ampak medvedka! Knjaz pa reče: ›Sedaj mi je jasno. Zverina se je vame zaljubila, zato je name skočila in me skoraj zadušila.‹«

Na te Sejanove besede se je v noč izlil neznanski krohot. Poglavarji so rjoveli od smeha, se tolkli po kolenih, cepetali z nogami in udarjali s kozarci po mizi. Nedolgo zatem so židane volje počasi začeli odhajati spat. Vsak se je s svojim spremstvom odpravil v eno od kolib, ki so bile razmetane po gradišču za veliko kočo. V njih so bivale žene umirajočega kneza, skupaj s svojimi otroki. Knez je namreč imel dvanajst žena, po eno iz vsakega slovanskega plemena zveze. Vse so bile hčerke, sestre ali nečakinje plemenskih poglavarjev, tako da so gostje s pojedine prenočevali pri svojem najožjem sorodstvu.

Ko je še zadnji poglavar izginil za vogalom koče, je Sejan zamrmral sebi v brado: »Večer se je dobro končal. Kakšno bo jutro, bomo šele videli.«

Jutro je v vas prineslo lep sončen dan. Radušev rod je nadaljeval s pranjem volne in Frank se jim je spet pridružil. Ni si mogel kaj, da ne bi opazil, da so se mlada dekleta zanj očitno zanimala. Pasjeglavcem ni uspelo poloviti vseh mladenk v vasi. Tiste, ki so ostale, so prav tekmovale, katera mu bo prinesla vodo ali ponudila jed. Po pogledih, šepetu in hihitanju je bilo jasno, da je bil glavna tema njihovih pogovorov. Ko je sonce začelo dodobra pregrevati že tako prepotena telesa, je Raduš naznanil odmor in kosilo. Moški so sedli v senco dreves ob potoku, medtem ko so ženske odšle v vas po kosilo. Vrnile so se z velikanskimi hlebci kruha, lončeno posodo z enolončnico, sirom, mlekom, suhim sadjem in pivom. Potem ko so postregle moške, so se tudi same usedle h kosilu. Frank je že pridno posrebal svoj obrok enolončnice ter z zadnjim kosom kruha brisal dno lesene posode, ko so predenj stopile tri mladenke s pivom. Očitno so se dogovorile, kako ga bodo postregle. Ena je držala vrč, druga vedro s pivom in tretja leseno zajemalko. Ko so mu postregle, so se hihitaje oddaljile. Samsonu je bilo neznansko nerodno. Ni vedel, kam bi gledal. Vse oči so bile uprte vanj. Starejšim se je njegova zadrega zdela nadvse zabavna. Celo resni Raduš se je nekajkrat prav prisrčno nasmejal. Frank je komaj čakal, da bo odmora konec in da bodo nadaljevali z delom.

Pozno popoldan so končali. Komaj so se vrnili v vas, ko je iz nasprotne smeri prišla prva skupina mladeničev. Sledile so še druge in proti večeru je bilo v vasi slišati glasen pogovor kakih stotih mladcev, polnih navdušenja nad bodočo pustolovščino. Glasen in prodoren žvižg poglavarja Raduša je bil znak, da naj druščina utihne. Sledil bo posvet. Ob ognju so na panjih sedeli Raduš, Samson, Sejan in vaški starci. Drugi so stali v polkrogu, na primerni razdalji pa še ženske in otroci. Med moškimi so se graciozno prebijale mladenke ter delile pivo, suho sadje in kruh. Njihovi sijoči obrazi in široki nasmehi so jasno kazali stanje blaženosti, v katerem so se nahajale. Mladi možje bi ob drugačni priložnosti morda vrnili pozornost, toda tokrat so svoje oči in ušesa imeli usmerjene v nekaj povsem drugega.

»Možje, vsi vemo, zakaj smo se zbrali,« je svoj govor začel Raduš in nadaljeval: »Kogar je strah, lahko gre domov. Danes. Jutri bo prepozno.« Nato je s pogledom ošinil množico. Seveda nihče od prisotnih mož ni niti trenil, kaj šele, da bi se odpravil domov. Mnogi so se bali, toda strah pred sramoto je bil močnejši. »Samson,« je poglavar pozval Franka, naj prevzame besedo.

»Pasjeglavci so dobri vojščaki. Pa še veliko jih je. Toda mi smo modri – pretkani. In hitri. To bo naše orožje.« Temu nagovoru je sledil buren odziv. Iz stotih grl se je izlil bojni krik spodbude in zagona.

»Razdelili se bomo v dve skupini. Eni bodo jezdeci, drugi bodo imeli loke in puščice,« je nadaljeval Frank, ko se je hrup polegel. »Jutri bomo videli, kdo bo jezdec in kdo lokostrelec.«

Čeprav fantje niso ravno razumeli, o čem govori tujec, so imeli preveč spoštovanja, da bi o njem dvomili. Navsezadnje je imel železno srajco in pokončal je dva pasjeglavca z golimi rokami. Zgodba o njegovem podvigu je v nekaj dneh že tolikokrat zaokrožila med Slovani, da je začela dobivati razsežnosti legende.

»Kje so konji?« Sejan je edini imel pogum, da je vprašal.

»Pri pasjeglavcih,« je kratko odgovoril Samson, ne da bi obrnil glavo proti spraševalcu. Iztegnil je roko s praznim vrčem. V trenutku se je ob njem znašla mladenka in mu natočila pivo. Naredil je dolg požirek in vprašal: »Od roba gozda do pasjeglavske naselbine, kako daleč je to?« Franka je zanimalo, kolikšna je razdalja od roba gozda do avarskega tabora. Vedel je, da bo pot po travnati ravnini najnevarnejši del pohoda.

»Hoje je od zore do sonca v isti ravni z očmi,« je odgovoril Sejan. Kot če bi hodili od prvega svita do trenutka, ko bi nam sonce sijalo naravnost v oči. Kakšnih šest ur, torej.

»Dobro. Poslušajte,« je nadaljeval Samson. Sledil je natančen opis načrta. Možje so ga poslušali z največjo pozornostjo. Ko je končal, je vstal in zbrani druščini namenil pogled, s katerim je iskal odgovor na svoj predlog. Vrnili so mu z vzkliki glasnega odobravanja, ki so bili podkrepljeni s številnimi trepljanji po ramenih in hrbtu.

V tem trenutku se je vmešal Raduš: »Možje, pijte in nato počivajte.«

Mladenke so vsem nalile po še en vrček piva. Medtem ko so pili, so domačini na ogenj naložili velike lesene klade. Prostora v zemljankah ni bilo, zato bodo gostje prenočili na odprtem. Grel jih bo ogenj, katerega plameni so se dvigali visoko v nebo.

Tisti dan se je avarska odprava vrnila v svoj tabor. Ta je stal sredi ravnice ob manjši reki. Imel je obliko kroga, ki sta ga tvorila plitev jarek in okop, narejen iz izkopane zemlje. V jarku je bila voda, speljana iz reke po kanalu. V tabor sta vodila dva vhoda, kamor se je prišlo prek mostov iz grobo obtesanih brun. Špranje med bruni so bile zapolnjene z zabito zemljo, da konji pri prečkanju ne bi imeli težav. Znotraj te utrdbe, široke kakšnih dvesto metrov, so se gnetli kupolasti šotori iz goveje kože različnih velikosti. Največji, poglavarjev, se je nahajal v središču tabora in je bil obrnjen proti večji čistini. Meril je osem metrov v premeru in pred vhodom sta stala visoka kola z volovskimi lobanjami na vrhu. Na čistini je stalo velikansko ognjišče. Bilo je obdano s kamni, leseni nosilci v obliki črke Y pa so pričali, da so tam pogosto pekli zaklane živali. Med taborom in rečico je stala ograda za konje. Narejena je bila iz nosilnih kolov, med katerimi so bile v nekaj vrstah speljane vrvi. Vsepovsod je bilo videti manjše in večje črede ovac, koz, goveda in konj. Njiv ni bilo, le nepregledni pašniki in živina. Razsuti po ravnici so se v daljavi videli stebri

dima – slovanski, bolgarski, hunski in gepidski zaselki. Vsak ptič k svoji jati leti, bi rekli.

Prihod poglavarja in odprave je naznanil sel. Na njegov znak so se skoraj vsi prebivalci naselbine, vključno z lajajočimi psi, preselili iz tabora na čistino na nasprotni strani reke. Zbor je bil bolj posledica strahospoštovanja kakor pristne priljubljenosti vodje. Kmalu se je pred množico pojavila avarska odprava. »Pozdravljen, o veliki Dogan!« se mu je dobrikala množica. Ob tem so številni pristopili h konju ter poljubljali roko, ki jo je poglavar ravno v ta namen iztegnil. Ozrl se je in zagledal radovedneže, kako so si ogledovali plen, ki ga je pripeljala odprava. »Siktar!« je zatulil v strahu, da bi kdo poškodoval njegov najdragocenejši zaklad. Ljudje so se hitro umaknili nekaj korakov nazaj. Kako je možno še bolj pokvariti tako bedna, žalostna, izmučena bitja, bi pomislil vsak, ki bi videl ujetnike. Njihovemu premikanju bi težko rekli hoja, vse skupaj je bilo bolj podobno bolečemu krevsanju. Pri tem so njihovi obrazi razodevali mešanico bolečine, strahu in studa ob pogledu na množico ob vhodu v naselbino. Odprava je nadaljevala pot v notranjost utrdbe.

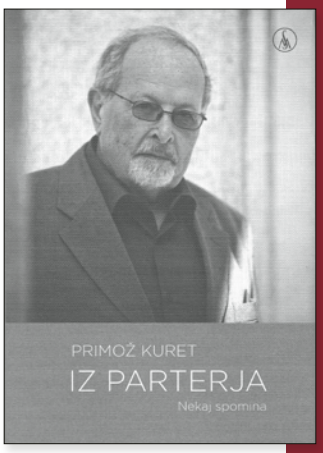
Pred njegovim šotorom je Dogana dočakala njegova številna družina. Poglavar je imel šest žena. Najstarejša jih je štela šestintrideset, najmlajša pa sedemnajst. Med njimi so bile dve Avarki, Bolgarka, Gepidka, Slovanka in celo Romejka, Grkinja. Večina njih je v Doganovem taboru končala na podoben način kakor današnji prišleki. Oblečene so bile v dolge obleke iz živalske kože, obute v usnjene opanke, njihovi počesani lasje pa so bili okrašeni s perjem in barvnimi kamenčki. Ob njih so stali številni otroci. Najstarejši je štel že osemnajst pomladi, najmlajše pa so matere še vedno držale v rokah. Vsi so imeli tipične avarske poteze. Otroci so se očeta razveselili, medtem ko za žene, vsaj po obrazih sodeč, tega ne bi mogli reči. Avarki sta stali spredaj, ločeno od ostalih, in zdelo se je, da se imata za večvredni. Pri drugih je bilo čutiti medsebojno solidarnost in sočutje. Temu je botrovalo dejstvo, da so si delile ne ravno zavidanja vredno skupno usodo. V trenutku, ko se je poglavarjev konj ustavil pred šotorom, se je ob živali pojavil služabnik in se spustil na vse štiri. Ženske so povesile pogled v znak spoštovanja – bolje rečeno, podrejenosti – in Dogan je razjahal tako, da je možakarju stopil na hrbet, kakor da bi bil stopnica. Potem ko je z obema nogama stopil na tla, je razširil roke in na ta znak so vsi otroci planili nanj. Nekaj časa jih je božal, trepljal po glavah in se prijazno smehljal. Ko se je naveličal očetovske vloge, je z zamahi rok naznanil otrokom, da se umaknejo. Sedaj so bile na vrsti žene. Še vedno upognjenih glav so se postavile v vrsto, da bi mu poljubile roko. Avarki na začetku, ostale za njima. Ko so se vsi vrnili nazaj na svoja mesta, je avarski poglavar ponosno pokazal na plen. Avarki sta navdušeno ploskali ob pogledu na sužnje, medtem ko so druge s sočutjem gledale na izmučene podobe. Dogan je poklical svojo slovansko ženo. Pokorno je stopila predenj in gledajoč v tla poslušala ukaz. Eden od bojevnikov je pred njiju privedel rjavolaso vilo. Bila je izčrpana, umazana, obleko je imela raztrgano, lasje pa so se ji lepili od potu in umazanije. Oči so ji obkrožali velikanski črni kolobarji.

»Njena glava, tvoja glava. Razumeš?« je Dogan vprašal ženo.

»Da,« je komaj slišno odgovorila.

Primož Kuret
Iz parterja
Nekaj spomina
Slovenska matica, Slovenski gledališki inštitut, 2020, 205 strani

Ddr. Igor Grdina

Vitka knjiga *Iz parterja*, s katero nas je obdaril Primož Kuret, je docela neokrašeno, mestoma skorajda registratorsko poročilo o lastnem hiševanju. V njej ni ornamentiranja in omiljevanja, temveč le trda in ostra stvarnost. In predvsem glasba. A hkrati je knjiga tudi pripoved o tem, kako so imeli ljudje pri nas še pred nedavnim to in ono reč med sabo.

Avtor vodi bralca po pokrajinah svojega življenja v skladu z Dantejevim motom: *Glej in pojdi dalje!* Knjiga je zato v veliki meri klasična avtobiografija – prikaz lastnega razvoja in kritičen premislek o njem. Toda v isti sapi gre tudi za spomine, se pravi za enkrat panoramski in drugič spet mikroskopski pogled na svet iz (p)osebnega zornega kota. Kuret je na papirju raje opazovalec in komentator kakor akter – čeprav je v muzikologiji pri nas marsičemu postavil temelje, v nekaterih njenih pramenih pa je vzorno opravil nalogo nadaljevalca in izpolnil poslanstvo razvijalca. To še zlasti velja za umeščanje stroke v širši prostor. Ljubljana ni ravno blagoslovljeno središče glasbene (po)ustvarjalnosti – čeprav po drugi strani tudi brezupna provinca ni –, v muzikologiji pa priteguje pozornost. Že nekaj desetletij. Za humanistično vedo, ki nikoli ni bila v središču pozornosti slovenske javnosti, je to lep dosežek. V času, ko svet osrednjo pozornost namenja tehnologiji, celo sijajen. Brez Kuretovih naporov ne bi bil mogoč.

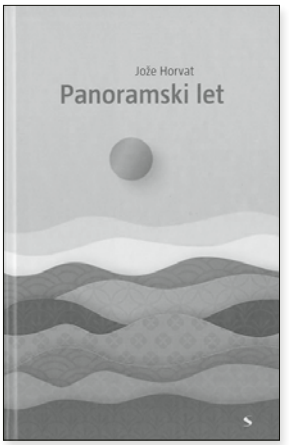
V drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja je bila Ljubljana nespregledljiva postaja na poteh najznamenitejših glasbenih izvajalcev. Nekateri, kakor Gustav Mahler, Václav Talich in Fritz Reiner, so v njej začasno imeli celo domači naslov. Zavzeto tekmovanje slovenskega in nemškega kulturnega kroga je prebivalce mesta z manj kot 50.000 prebivalci kot nikdar prej vpelo v muzikalno aktualnost. Na nas, ki smo rojeni toliko in toliko let pozneje, je odločitev, ali bo to samo zgodovina ali pa tudi spodbuda. Pričevanjska knjiga Primoža Kureta nam je pri tem bridko svarilo, saj pretežno govori o tretji možnosti – o pozabi preteklosti. Nekoliko zaradi brezbrižnosti, precej bolj pa zaradi kulturnega primanjkljaja odločevalcev, ki so se spoznali na vse (vendar na nič drugega).

Čas življenja je človeku dan. Zato pa se mu je moč odločiti, kako bo v njem ravnal. Kuret je v poklicu izbral dejavno pot. Ta ga je v glasbenem svetu, ki je zanj bistven, pripeljala v parter. Na odru pa so se vrstili Klemperer, Monteux, Krips, Böhm, Celibidache, Karajan, Boulez, Bernstein … A iz knjige Kuretovih ne vedno lahkih izkušenj s svetom in ljudmi izvemo tudi, kako so se ob bleščečih junakih sončne kronike znašle tudi silhuete nočne.

Herodot je prijel za stilus, da bi se ne pozabila slavna dejanja – tako tistih, ki so mu bili blizu, kakor drugih. Vseh. Zgodovina, ki rase v sedanjost in prihodnost, je hči spomina. Zato je pomembno, da se pozabi čim manj stvari. Spomini – tudi najbolj osebni in parcialni – niso breme, temveč zaklad. Za vse. Knjiga *Iz parterja* je ne zmerom prijeten, vendar vseskozi jasen dokaz za to.

Jože Horvat
Panoramski let
KUD Sodobnost Internacional, 2020, 214 strani

Andrej Arko

Z novim romanom se Jože Horvat vrača v svet, kakor ga je opisal v zbirki novel *Domorodje* kot tudi v mladinskem romanu *Bela Lendava*, to je na prekmursko ravnico. Pravzaprav spet kar v rodno vas z nekoliko preoblečenim imenom, ki mu služi kot nekakšen model za izrisovanje usod podeželskega človeka na vzhodnem robu Slovenije.

Prvoosebno pripoved je pisatelj položil v usta že skoraj upokojenemu pismonošu, ki se v nekaj poznih popoldnevih v vaškem bifeju, kot ga je mogoče spoznati že v knjigi *Domorodje*, razgovori o dolgem življenju domačina Janžka, podlaga zanjo pa je pričakovanje panoramskega poleta, darila svojcev ob njegovi drugi poroki, ko se je oženil z ovdovelo dvojčico svoje pokojne žene. Darilo, ki usodno sprevrže namen, zaradi katerega je bilo poklonjeno.

Na začetku se pojavi rahla nejasnost ob zgoščenem navajanju cele vrste oseb in sorodstvenih povezav. Kopičenje imen namreč ne more prav iti na roko pozornosti. A ker gre v nadaljnjem besedilu pravzaprav za malo osrednjih likov, se pripoved vendarle kmalu razbistri v polpreteklost in svet, ki ga zdaj zdaj ne bo več.

Pisatelj se ne brez domotožnosti ozira po ljudeh, ki se vsak po svoje skušajo otresti revščine, kakršno je še povečal novi čas, ki so mu največji davek odšteli danes priletni in odhajajoči prebivalci, ko je njihove potomce premamilo mesto ali celo tujina. Bol, ki je ni mogoče olajšati, kaj šele pozdraviti.

Jože Horvat, nekdanji novinar in urednik ter uslužbenec Ministrstva za kulturo, po stroki slovenist in nemcist, si rad izbira meditativno pripovedovanje, filigransko popisovanje doživetij in občutij. Čeprav na začetku obljublja zgodbo, se ta pravzaprav prevesi v nenehno spominjanje, samospraševanje in nizanje občutij. Dejansko je malo dogajanja, zato pa več razmisleka. Razgibanost besedila, zgoščena v prvih poglavjih, se kmalu prevesi v negibnost podrobnega opisovanja občutenj in pripoved se upočasni. Tako večidel romana napolnjuje razmišljanje prvoosebnega pripovedovalca. K temu je treba dodati posamezne stavke, ki se ponekod vlečejo čez več kot pol strani. Pravzaprav je gradnja romana vseskozi analitična s posameznimi refleksijami, nekakšnimi vzvratnimi prebliski. Zunanje dogajanje je tako bolj ali manj statično, notranje pa toliko bolj dinamično. Ob spominskem seciranju minulosti pa se pisatelj odreže kot izvrsten opazovalec. Na ozadju vsega tega se tako zgodba le počasi, vendar zanesljivo izrisuje.

Čeprav se pisatelj ob siceršnjem menjavanju časovne perspektive ves čas zadržuje na podeželju, je pripoved daleč od kakega domačijstva. Med liričnim opisovanjem narave je tako tudi prostor za skorajda obzirne omembe socialističnih manir pri zaduševanju kmetijstva, katerih usodne posledice se vlečejo v današnji čas.

Roman je skromen z dialogi, presenetljiv pa je Horvatov slog z izvirno in pogosto metaforiko. Pred nami vstaja otožna poetičnost prekmurske pokrajine z nravno preprostostjo svojega življa, preskušanega in odhajajočega v

minulost. Izvrsten je na primer psihološko pretanjeni popis poleta s športnim letalom.

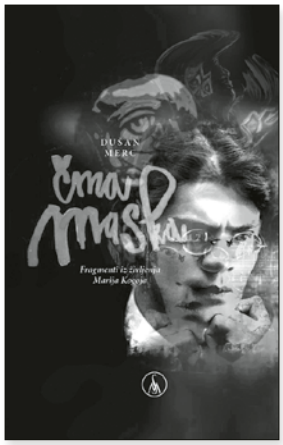
Skratka, novi Horvatov roman je s svojim odmikom na podeželje prijetna in dobrodošla osvežitev v nemalokrat sivem morju urbane literature. Teh dvesto in nekaj strani je tako zaradi zanesljivo in privlačno naslikanega okolja in njegovih ljudi dobrodošla popestritev sodobne slovenske književnosti in pravzaprav neustavljivo branje.

Dušan Merc
Črna maska
Fragmenti iz življenja Marija Kogoja
Slovenska matica, 2020, 310 strani

Andrej Arko

Drzno, skoraj predrzno se je lotiti popisovanja dejanj iz življenja znanih osebnosti, še posebej takih iz polpreteklosti, katerih neposredni potomci so še živi – če ne bi šlo za umetniško preobleko. Toliko bolj je kočljivo, če gre za občutljivo razčlenjevanje odzivanj koga z duševno boleznijo, kar je na splošno še vedno bolj ali manj nedotakljiva tema, česar pa v romanu *Črna maska* ni zaznati.

Dušan Merc se je namreč v tem svojem novem delu lotil popisovanja drobcev iz življenja skladatelja Marija Kogoja skozi usta umetnikovega sotrpina Polikarpa Kalana, kar namiguje na kronista najbolj znanega Tavčarjevega romana, čeprav Merčev z njim sicer nima povezave; ta pronicljivi pripovedovalec se hkrati opravičuje, če je s svojim poročanjem nehote koga užalil. On naj bi bil še edini, ki je Marija Kogoja osebno poznal iz časa njunega zdravljenja. Pripoved se izmenjuje tudi z izjavami samega skladatelja, hkrati pa se izrisuje podoba njegove plemenite žene, ki zanj ni žrtvovala le svojih družinskih pričakovanj, ampak tudi svoj slikarski dar.

Za boljše razumevanje Merčevega kar obsežnega romana je dobro poznati Kogojevo monumentalno opero *Črne maske*, vsebinsko zasnovano na podlagi istoimenske drame ruskega književnika Leonida Nikolajeviča Andrejeva. V njej igra nosilno vlogo don Lorenzo s svojim soimenjakom bratom Lorenzom, kakor v romanu variirata Marij in Julij Kogoj. Tako je tudi Angelski grad prispodoba psihiatrične bolnišnice, predvsem pa Turjaškega gradu z njegovo tragedijo iz leta 1943, ki naj bi jo spremljal skladatelj z doma svoje žene v bližnjem Gradežu.

Vseskozi se tako izmenjavata resničnost s fikcijo, pri čemer je v ospredju Kogojevo življenje v obdobju, ko je že zbolel. Torej tega literarnega dela ni mogoče jemati kot biografski roman, saj bi tako zaman iskali različne postaje Kogojevega življenja, njegovega odmevnega kritiškega delovanja in zlasti umetniškega ustvarjanja. V romanu je torej v ospredju preplet skladateljevih omračenih epizod iz njegovega poznejšega življenja. Meja med resničnostjo in pisateljsko domišljijo je tako namerno zabrisana, saj se tudi skladateljevi svetovi nenehno izmenjujejo in mešajo. Pa vendar je prav tako mogoče naleteti na marsikak resničen podatek iz Kogojevega življenja. Pripoved se odvija med redkimi trenutki skladateljeve prisebnosti in njegovim omahovanjem v razpadanje miselnih procesov. Dušan Merc je v tem nenavadno inventiven,

namreč v nizanju simbolnih povezav in metaforičnih domislekov. Ponekod se nagne v grotesknost, tu in tam v posmehljivost z blago kritiko psihiatričnih ustanov. Kogojevi zdrsi v temo zavesti se izmenjavajo med pogovori z ravnateljem psihiatrične bolnišnice Janezom Kanonijem. Kakor koli, pripoved se ves čas razpira v fantastičnost, kar razodeva neverjetno pisateljevo vživetje v bolnikovo psiho in temeljitost slikanja, ki je sploh Merčeva značilnost. Ta plast romana je v svojih potankostih naravnost osupljiva, saj prikazuje skladateljeva občutja in neprisebnosti na najrazličnejše načine, pri čemer pisatelj pripoved sopostavlja s prizori iz Kogojeve opere, sega pa tudi v njegovo otroštvo, povezano z bratom in moralno sporno materjo.

Prav tako Dušan Merc s pomočjo posameznih izjav umobolnega siplje neusmiljeno kritiko družbenih razmer in karikira značilnosti ljubljanske srenje. Še posebej pa so na udaru politične razmere po drugi svetovni vojni, pri čemer spet ne skopari z imeni in dejanji nekdanjih oblastnikov, ki jih tudi spretno demaskira.

Merčev novi roman je kompleksno delo, pisanje za zahtevne bralce. Kar zadeva pripoved samo, bi bilo lahko tudi za kakih sto strani krajše in ne bi ničesar izgubilo. Vendar tudi táko, kot je, torej na tristo in nekaj straneh, zaradi posebnosti natančnega popisovanja in z veliko podrobnosti ni utrudljivo branje, čeravno napon pripovedi proti zadnji tretjini nemara nekoliko uplahne.

Vsekakor pa Merčev roman *Črna maska* kaže na pisateljev pogum, da je zmogel suvereno in spoštljivo obravnavati pomembnega skladatelja in ga tudi s pomočjo fikcije odevati v zapletene in tragične okoliščine psihiatrične bolnišnice. Pri tem se je skušal kolikor mogoče ogibati problematičnega razkrinkavanja vznemirljivih okoliščin ali jih je kvečjemu zgolj diskretno nakazal.

Janko Kos
Kultura in politika
Nova obzorja, 2021, 326 strani

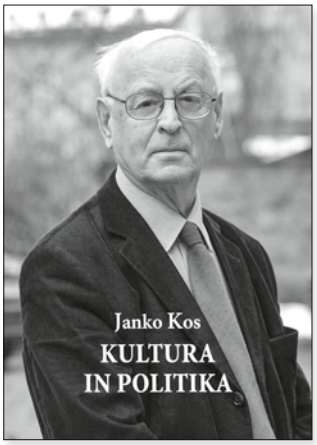
Slavko Pezdir

Ob avtorjevi devetdesetletnici in tridesetletnici Republike Slovenije je založba Nova obzorja zbrala in izdala tehtna ter intelektualno izzivalna razmišljanja akademika profesorja dr. Janka Kosa, kakor jih je plodoviti in ugledni profesor primerjalne književnosti, spoštovani razumnik in intelektualec objavljal kot odmevne kolumne v reviji *Demokracija* istega izdajatelja, in sicer vse od 6. februarja 2003 do 3. januarja 2019. V poldrugem vsestransko izzivalnem desetletju se je kritični družbeni in kulturni premišljevalec ter presojevalec sproti ustvarjalno in angažirano odzival na aktualne civilizacijske, družbene, kulturne in politične pojave v Sloveniji in Evropi, na priložnostne zgodovinske obletnice in jubileje ter na posamezne njihove najvidnejše protagoniste. Svoje védenje in mnenje je prispeval tudi k posameznim medijsko vsiljenim in domala modnim »temam dneva«, a po lastni presoji priklical v javno pozornost tudi nekatere medijsko spregledane in zamolčane dogodke, pojave, osebnosti in družbene prakse.

V objavljenih 134 avtorsko prepoznavnih kolumnah (v knjigi razvrščenih po kronološkem zaporedju nastanka in objav) lahko sledimo izredno širokemu in vsebinsko poglobljenemu spektru obravnavanih tem, presojanju

družbenih, političnih, etičnih, estetskih, religioznih in civilizacijskih vprašanj, osebnostno »precejenih« in »presvetljenih« z avtorjevo enciklopedično razgledanostjo in dolgoletno izkušnjo literarnega ter družbenega raziskovalca in razlagalca, distanciranega opazovalca in komentatorja. Kljub temu, da zajema obravnavano obdobje avtorskih odzivov več kot petnajst let in da se v posameznih kolumnah smiselno prepoznavajo trenutne »aktualistične« družbene, kulturne, civilizacijske zunanje iztočnice in spodbude, ponujata avtorjeva široka razgledanost po zgodovinski navpičnici ter po razsežnem horizontu sočasnih pojavov ter njegova prepoznavna osebna intelektualna distanca do vseh pojavov bralcu zaokrožen, pregleden, skrbno s primeri dokumentiran in medsebojno nepričakovano sklenjen zaris časa z vsemi značilnostmi aktualne in univerzalne duhovne in civilizacijske krize. Gre za niz avtorskih odzivov na najrazličnejše opazne posledice globoke krize oziroma stiske, kakršna intenzivno prežema in postavlja v negotovost tako prebivalce »stare« Evrope kot tudi državljane »mlade« svobodne, samostojne, suverene, demokratične in politično pluralne Republike Slovenije (polnopravne članice skupnosti držav EU) v obeh obravnavanih uvodnih desetletjih 21. stoletja.

Najgloblje vzroke in razloge za številne pojavne podobe krize v družbi in kulturi, v filozofiji, znanosti in umetnosti, v negotovosti ideologij in nepopolnosti demokracij, a tudi v krizi religij (opazne težave medverskega dialoga ter dialoga posameznih religij s posameznimi državami in politikami) prepoznava avtor v krizi duhovnosti sodobnega posameznika in v duhovni krizi sodobnih družbenih skupnosti. Kot temeljit poznavalec in zavzet privrženec posebne večtisočletne evropske civilizacijske izkušnje avtor pri premagovanju aktualne duhovne krize trdno zaupa in verjame v ključne inspirativne duhovne temelje evropske civilizacije in kulture, kamor prišteva duhovno in kulturno dediščino antike, judovske in krščanske vere ter evropskega razsvetljenstva.

Poleg značilnosti skupne evropske duhovne krize prepoznava avtor dodatne posebnosti razvojnega zastoja v Sloveniji v posledicah sicer plodovitega »zgodovinskega kompromisa« med privrženci nekdanjega totalitrarnega režima in zagovorniki demokratičnega političnega pluralizma, ki je sicer omogočil miren in kontinuiran prehod iz totalitarizma Socialistične federativne republike Jugoslavije v večstrankarsko demokracijo Republike Slovenije, a družbeno tranzicijo tudi oviral in zaustavil na pol poti ter zaznamoval s trajnejšim razvojnim družbenim zastojem v imenu obrambe vsesplošnega *statusa quo*. Invalidnost parlamentarne demokracije, ki jo izrecno ugotavlja Ustavno sodišče RS, razvojni zastoji na področju nujnih reform pravosodja, javne uprave in javnega sektorja nasploh, nenehne ovire na polju nadaljnje privatizacije gospodarstva in družbenih dejavnosti ter političnega uravnoteženja na medijskem področju so le nekatere pojavne oblike omenjenega družbenega zastoja, ki na marsikaterem področju negativno pospešuje zaskrbljujoče aktualno zaostajanje Slovenije za konkurenčnimi državami.

Kot v evropski skupnosti suverenih držav članic Evropske unije avtor vidi

rešitev v smiselni osvežitvi in aktualizaciji ključnih duhovnih korenin evropske civilizacije, tako ponuja dodatne opore prepoznavnemu slovenstvu znotraj skupnosti suverenih držav EU v duhovnem in literarnem izročilu Trubarja, Vodnika, Prešerna, Cankarja … V tvornem in demokratičnem izročilu narodno in kulturno samozavestnega, odprtega, spoštljivega in konstruktivnega dialoga med kristjani in svobodomisleci, v iskanju nujnih stičnih razvojnih točk, motivov in ciljev ter brez poskusov enostranskega izštevanja, izključevanja ter brez začasne zlorabe trenutne premoči kogar koli. Uspešen nadaljnji razvoj in razcvet slovenskega naroda vidi avtor le znotraj lastne nacionalne države ter znotraj prostovoljne skupnosti suverenih držav članic EU. Predpogoj nadaljnjega notranjega političnega reda in miru ter nadaljnjega demokratičnega razvoja in napredka pa bo tvorno, strpno, vztrajno in naporno iskanje »zlate sredine« med vsemi ustavni ureditvi zvestimi in privrženimi političnimi protagonisti in akterji, iskanje konstruktivnega soglasja brez izključevanja in brez brezplodnega nihanja med ideološkimi in političnimi skrajnostmi.

Janez Bogataj, Mihael Glavan
Franc Saleški Finžgar
Vera v resnico, lepoto in pravico
Življenje in delo Franca Saleškega Finžgarja: 1871–1962
Mladinska knjiga, 2021, 228 strani

Dr. Edvard Kovač

Dober poznavalec in raziskovalec slovenskega slovstva Mihael Glavan se je za monografijami o Primožu Trubarju, Simonu Gregorčiču, Edvardu Kocbeku in Rudolfu Maistru lotil tudi obsežne knjige o slovenskem klasiku Francu Saleškem Finžgarju ter s tem počastil njegovo 150-letnico rojstva. Odlika tokratne zbirke ni samo, da avtor dobro nadaljuje raziskovalno delo, ki ga je pred njim odlično zasnoval France Koblar in še drugi, celo Jože Toporišič, ampak da se lahko tudi nasloni na izjemno slikovno gradivo in na osebno pričevanje njegovega pranečaka, slovenskega etnologa Janeza Bogataja. Tako dobimo občutek, da to že kar monumentalno delo dveh avtorjev ni samo prikaz literarnega ustvarjanja slovenskega pisatelja in duhovnika na podlagi njegovega življenja, ampak gre tudi za obraten proces, namreč za prikaz, kako so sama literarna dela zaznamovala to veliko literarno osebnost.

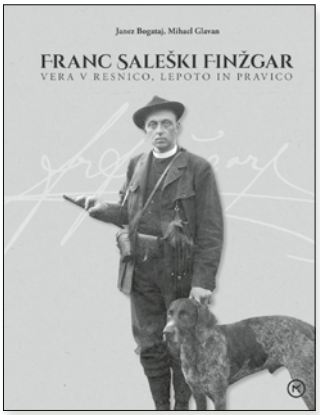
Kakor da bi Finžgarja pero vodilo k premisleku in ga opogumljalo, da se je vživljal v trpljenje in stisko ubogih ljudi, mu pomagalo, da se je osvobodil janzenistične sramežljivosti in začel razumevati tudi temnejše plasti človekove duševnosti, od različnih strasti pa vse tja do najčistejšega upanja. Pisateljski poklic je Finžgarju pomagal, da je globlje razumel bolečino in radost, stisko pa tudi vnovično veselje svojih junakov, kar ga je potem vodilo tudi k zelo čutečemu duhovniškemu delu.

Avtorja nam z odličnimi opisi in še s celo neznanim fotografskim materialom dobesedno izrišeta pisateljevo duhovno podobo v njeni večplastnosti in tudi umeščenosti v takratne kulturne tokove. Več kot 90 let bogato pisateljevo ustvarjalno življenje nam Mihael Glavan slikovito predstavi najprej v njegovih dijaških in študentskih začetkih, nato pa prek vstopa v resno literaturo,

ki ljudsko pripovedništvo dvigne na zavidljivo raven, še slovensko epopejo *Pod svobodnim soncem*, kjer Finžgar zapusti slovensko svetobolje in občutek tragičnosti ter smelo zariše slovanski pogum, ponos in tudi modrost. Toda vrh Finžgarjeve proze avtor vidi v delih *Prerokovana*, *Dekla Ančka* in *Strici*. Zato ob koncu knjige tem delom da vidno mesto med izborom odlomkov iz Finžgarjevih del. Prav tako zelo dobro poudari, kolikšen kakovosten skok je Finžgar naredil s svojimi dramskimi besedili in ljudski oder povzdignil k umetniškim delom, zato jih radi uprizarjajo še danes. Njegovi liki postanejo psihološko poglobljeni in njegova literarna sporočila so globoko etična, čeprav se zelo dosledno izogne vsakemu moraliziranju. Glavan tudi poudarja posrečenost njegovih del za mladino, kjer poudari pisateljev izjemen posluh za otroke in opozori na Finžgarjevo prepričanje, da je zdravo življenje mogoče le v povezanosti z naravo. Uspeh njegovih del za mlade je ravno v tem, da Finžgar ostaja vzgojitelj na neopazen način.

Glavan se posebej ustavi tudi pri romanu *Pod svobodnim soncem* in nam preko analiz Franceta Koblarja razgrne, zakaj ta roman še danes ostaja vzor za slovenski zgodovinski roman, saj se kljub domoljubnemu zanosu izogne nacionalizmu in zaverovanosti vase. Kljub temu da bi lahko bili njegovi liki psihološko bolj poglobljeni, delo ostaja klic po svobodi in izraz hrepenenja mladega človeka.

Glavana zelo dobro biografsko dopolnjuje Janez Bogataj, ki je prvih 15 let svojega življenja preživel ob svojem starem stricu Juriju, kot je klical Finžgarja. Njegovo pričevanje nam pisatelja predstavi še posebej na človeško topel način in do kraja poudari njegovo pristnost in poštenje.

Oba avtorja pa nam kažeta Finžgarja tudi kot ljudskega voditelja, ki je razsvetljeval in spodbujal svoje farane pa tudi širšo slovensko javnost. Po teh opisih si ga ni težko zamišljati kot izjemnega govornika in socialno čutečega človeka.

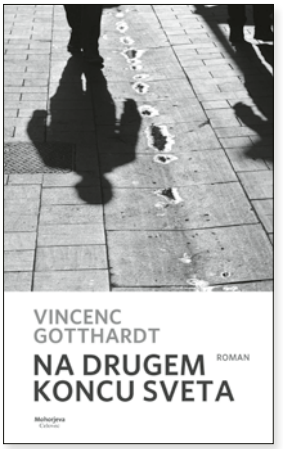
Naj bo neko delo še tako celostno, uide mu marsikaj. Tako bi si mohorjani želeli, da bi bilo podpoglavje o Mohorjevi družbi le nekoliko daljše. Tri strani (84–86) so sicer zelo korektne in povedo bistveno, toda Finžgar se je vendar z dušo in telesom zapisal Mohorjevi in tudi po vojni je z zadnjimi močni pisal za vsakoletni koledar. Vse te članke sicer bralec najde v bibliografiji Jožeta Šifrerja ob koncu knjige, vendar bi si želel, da bi bili tematsko razvrščeni. Tako pisateljeva duhovna proza, s katero je eden prvih nastopil na ljubljanskem radiju, ostane neopazna. Res je, da so druga literarna dela pomembnejša, vendar nam duhovni spisi neposredno razkrijejo Finžgarjev duhovni svet in nam pomagajo, da si ga lažje zamišljamo kot izjemnega nedeljskega pridigarja, kar je bilo zanj živeta literatura. S to opombo želimo samo povedati, da s to izjemno knjigo raziskovanje Finžgarjevega bogatega življenja in dela še ni sklenjeno. Tudi ta knjiga kliče po znanstvenem posvetu, ki bi slovenskega pisatelja in duhovnika na novo osvetlil v njegovih številnih razsežnostih, saj ga imajo nekateri za slovenskega Tolstoja.

Vincenc Gotthardt

Na drugem koncu sveta

Mohorjeva založba Celovec, 2020, 190 strani

Mateja Rihter

So romani, ki jih je vredno prebrati večkrat. Eden takšnih je zagotovo roman *Na drugem koncu sveta*, ki ga je Vincenc Gotthardt izdal leta 2020 pri celovški Mohorjevi založbi. To je avtorjev prvenec, kar je težko verjeti, saj je slog do konca izpiljen in stavki dobro premišljeni. Pozna se, da avtor vse življenje dela z besedo: je dolgoletni urednik *Nedelje*, tednika za slovensko narodno skupnost, ki izhaja v Celovcu. »V besedilu je veliko Koroške, a ta Koroška je kjer koli po svetu,« je dejal avtor. S tem je že izpostavljena ena od lastnosti dobrih romanov: lahko bi se dogajali kjer koli, a občutimo jih, kot da se dogajajo prav nam, tukaj in zdaj.

Prepletajo se zgodbe gospoda s črkami pred vhodom, popravljavca malih čolnov v pristanišču in umetnika, ki vsakih nekaj let pride v ta kraj pod arkadami. Sicer je odšel iz majhnega kraja, a »pozabil je, da spomina ni mogoče pustiti doma«. Ko se je vrnil, nihče več ni razumel besed, s katerimi je odšel in je takrat v njih govorila vsa vas. Seveda je to fikcija, a z vidika koroških Slovencev je to v nekaterih vaseh še kako boleča realnost.

Kot gospod v pristanišču zbira les, poln neznanih zgodb, tako Vincenc Gotthardt niza zgodbe v svojem romanu v stilu »osrčiti, zaupati, osredotočiti«. Glavna zgodba v knjigi se začne s krajo treh najpomembnejših slik v najpomembnejšem muzeju sveta. Slike so sicer svetovno znane, a čisto pozabilo se je na umetnika, ki jih je ustvaril. Iščejo ukradene slike in še bolj umetnika, ki ga nazadnje tudi najdejo. Ob tem pa se tudi izve, kako je prišlo do ekspertize in kdo je zahteval, da te slike pridejo v muzej. Z glavno zgodbo se prepletajo spomini, vezani na umetnika, ki mu je pomenljivo ime Vinc Hardt. Razpre se razmišljanje o njegovem kraju, kjer je doma, o umetniškem trgu, nazadnje pa vse postane državna afera, ki se konča s ponovnim odprtjem muzeja ter z dodanimi slikami umetnika, ki imajo spet svojo zgodbo.

»Bo že šlo,« je stavek, ki ga ponavlja gospod s črkami. Zmanjka mu besed, »ostanejo samo besede, ki so slike«. Te slike niso bile posnete, a ostajajo najbolj v spominu. Kot tista o kruhu, ki je moral ostati v krušni peči, ko so izselili družino samo zaradi tega, ker so Slovenci. Pa o pradedu z drzno idejo, da bo gojil rake. Vse življenje je preživel na vodi, bolelo ga je, da »nihče več ne vesla proti toku« in da postaja slovenski jezik vedno tišji. Njegov najljubši kraj na vodi se je imenoval zaliv. Zdelo se mu je, da mora biti tam tako lepo kot na morju. Morja nikoli ni videl. Voda, ki mu je vse življenje dajala kruh, je pomenila tudi njegov žalostni konec. Spominja se babičinih zdelanih rok, ki so bile vse življenje v stiku z zemljo. Estetska, spoznavna in etična razsežnost se v romanu nevidno prepletajo, tako kot se prepletajo zgodbe z drugega konca sveta.

Ko ostanejo samo okvirji brez platen, postaja bolj jasno, kaj je zares pomembno. »Sreča zelo tiho igra melodijo upanja« in upanje je eno od vodil Gotthardtovega romana, finalista za nagrado kresnik, saj »nekaj mora ostati«.

Dr. Milček Komelj

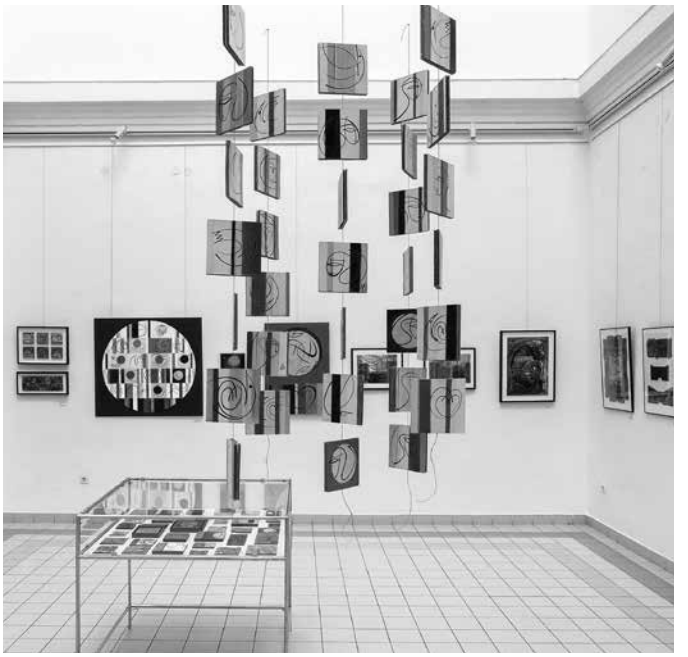
Metlikovičev barvito spiritualni Vrt življenja

Slikar Matej Metlikovič je s svojimi predlogami za vitraje in drugimi novejšimi deli iz zadnjega poldrugega desetletja z razstavo Vrt življenja – fragmenti za katedralo *spremenil Kregarjev in Meršolov razstavni atrij Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu v sakralno obarvan prostor, če že ne v prizorišče nadzemskega zatišja, kot si ga sam predstavlja: v radoživo, a vendar povsem eterično podobo duhovnega in nečutnega.*

Z vseh štirih zemeljskih strani ju obdaja eno samo barvno veselje, uprizorjeno iz pretehtanih, v vzporedno rastočem vzgonu v pravokotne vertikalne pasove usmerjenih in svetlobno prežarjenih barvnih skladij (posebno rdeče, rumene in zelene), v katera so se ugnezdila z gibko, kristalno jasno in kot struna napeto črto poetično vrisana biblijska sporočila ali v ideograme preoblikovane angelske postave, ki v svojih diptihih ali trilogijah največkrat oznanjajo vstajenjski optimizem in ljubezen Visoke pesmi. Prav vse, na kar se slike nanašajo, spreminjajo v do skrajnosti lapidarna kaligrafska znamenja, ki jih oživlja dinamično spevni ritem, iz katerega krožnic, vijug, valovnic ali prepletov lahko razberemo tako poljub kot angelsko obličje, sončno krožnico ali v žareče barve vrisano srce. V osrednji osi postavitve pa si odpevata *Ptica večnosti* in *Ptica glasbe* in v obeh spevno obrisna črta enako nakazuje zaobjem dvignjene dlani, ki varuje univerzalno Božjo ptico.

Na vseh takih slikah slikar s svežino svojih živih barv oznanja le rajsko veselje, ki je povsem spiritualno. Vse na njih je spevno in ubrano v polet duha, vse je usklajeno v melodičnosti, ki jo usmerja le onstranski veter, in vse navidezne improvizacije se slikarju spreminjajo v poetični zapis, jasen kot sunkovito neizbrisna, a plameneče švigajoča hipna poteza, ki lapidarno oživlja tudi črno-bele risbe. S tako barvitostjo in znakovno ornamentalnostjo želi slikar priklicati lepoto nadzemskosti, kakršno nam nakazujejo že starodavni vitraji, ki jih je (v sodelovanju z delavnico Višnar) prilagodil novi tehnologiji; po vseh svojih likovnih izkušnjah pa izhaja iz modernih likovnih določil, ki so tudi cerkveno umetnost odtrgala od pripovedne historične tradicije, a so jo prek dosežkov modernega evropskega slikarstva zbližale s srednjeveškim duhovnim izročilom. (V tem pogledu mu je poleg drugih zlasti francoskih umetnikov gotovo ljub Henri Matisse.)

Prav vse na raznovrstnih Metlikovičevih delih je podvrženo istemu venomer prerajajočemu se likovnemu principu, in celo v razstavni vitrini postavljena priložnostna »sestavljenka« iz naslovnic razstavnih katalogov in publikacij, ki jih je slikar likovno oblikoval, živahno utripa kot mozaik cvetic in ikon z njegovega barvitega rajskega vrta; majhne posode iz obarvanega stekla (imenovane *Prgišče svetlobe*) pa kot da so namenjene lepote žejnim rajskim pticam,

Stolp svetlobe – Bitja rajskega mesta (Danteju in Arvu Pärtu), 2014–2021; mobil iz malih slik, akril in tuš na valovitem kartonu, vrvica; v ozadju akrili na papirju, kartonu, lesu in platnu; foto: Klemen Kunaver; www.matejmetlikovic.si

ki jih Metlikovič v ciklu *Ikone ljubezni* doživlja kot po barvnem ognju, sočnem zelenju in nebesni modrini spreletavajoče se *Ptice duše*.

V Meršolovem razstavnem atriju pa je Metlikovič sestavine za svoje celovito opremljanje ambientov v duhu ambientalne umetnosti celo vertikalno razobesil drugo nad drugo, da kot bitja rajskega mesta, vključena v *Stolp svetlobe*, tudi prosto nihajo v zraku in so videti kot eterični zidaki umetnikove imaginarne katedrale, posvečene spominu na Danteja in še kakega slikarju ljubega ustvarjalca. A tudi vse to, kar skrajno skopo nakazani prizori oznanjajo, je prav tako le simbolno komentiranje tistega, o čemer zvenijo same barve in melodije vanje rahločutno, a odločno dahnjenih melodiozno gibkih linij, kajti vse v lahkotnem Metlikovičevem barvnem in plesnem orkestru zveni samo v znamenju ljubezni in zaupanja v smisel stvarstva in Božjo milost. Vsa ta nežnost pa že zaradi strastnega zaupanja v odrešujočo moč barve, ki živopisno oživlja njegovo slikarsko teološko misel, ni videti brezkrvna, četudi je docela projicirana v nevidno imaterialnost in četudi so njegove že same po sebi abstraktne, le v svetlobi oživljene barve in črte odrešene sleherne navezave na snovnost in zato zračne kot pisani spekter izbrušenih stekel, tudi ko so intenzivno nasičene; zato je lahko tak slikarjev ambient, ki je že po svojem temeljnem namenu povezan z obrednostjo in ga prešinjajo nežno nakazane aluzije na svetopisemska besedila, obredne geste, poezijo in glasbo, še posebej na petje ptic, duhovno živ in veder ter sijoče svež tudi v svoji nezemeljskosti.

Tako spiritualno usmerjeni slikar je po naravni poti svojega dosedanjega snovanja odkril osrednje ustvarjalno področje v likovnem opremljanju svetišč, posebno kapel, in zasnovi tkaninskih paramentov, ne le v Sloveniji (v Radovljici, Ljubljani, Mariboru, Novem mestu), marveč se je kot specialist za likovno opremljanje sakralnih ambientov uveljavil tudi na Hrvaškem, v Švici ali Nemčiji, na kar pred vstopom na razstavo dokumentarno opozarjajo tudi razobešene fotografije notranjščin, ki jih je opremil, eno celo v zasebnem stanovanju. Pri takem delovanju je videti kot ljubezniv nebeški aranžer, vrtnar ali arhitekt, ki lahko s svojo krhkostjo in neomajno zagledanostjo v lepoto biblijskega sporočila, povezano z umetniško zamaknjenostjo v izraznost sijoče barve, poetični zanos besede in zvenenje glasbe, strmi v abstraktni duhovni svet tudi povsem onkraj vsakdanje videne resničnosti, kot da bi resnično pripadal nebeškemu vrtu in se spreletaval med rajskimi pticami že na zemlji.

Aleš Čeh

Med izzivi in priložnostmi

Mednarodna znanstvena konferenca Izzivi slavistike v 21. stoletju

Izzivi slavistike v 21. stoletju je bila četrta v nizu mednarodnih znanstvenih konferenc Slavistični znanstveni premisleki, ki jih organizira Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru v sodelovanju s Slavističnim društvom Maribor. Vse od prvega srečanja leta 2017 je konferenca doživela velik mednaroden odziv in je gostila več kot osemdeset referatov, ki bodo konec leta izšli tudi v zborniku.

Po prvi konferenci, ki se je dotikala kritičnih animalističnih perspektiv, in obeh naslednjih, ki sta bili posvečeni Cankarju in slovenščini kot drugemu in tujemu jeziku v izobraževanju, smo v nemirnem času, ki ga še vedno zaznamuje pandemija, zaradi katere je bilo delovno okolje konference spletno, razmišljali o izzivih slavistike v 21. stoletju. Verjetno o kočljivem položaju, kjer so se dandanes znašli tako družboslovje kot humanistika in znotraj nje slavistika, ni treba posebej pisati. Po eni strani se prostor na videz odpira navzven, v interdisciplinarnost, po drugi je zaradi digitalne realnosti slavistika soočena z nujo po novih pristopih in metodoloških optikah. Konferenca je s svojo jezikovno in tematsko raznovrstnostjo predstavljala prepričljiv nabor jezikoslovnih, didaktičnih in literarnih tem, pri čemer velja posebej izpostaviti dvoje. Prvič, kakor je poudarila plenarna predavateljica Anita Peti-Stantić, slavistika bo neizogibno morala razširiti metodološki in tematski nabor svojega raziskovanja, morala se bo odpirati tudi v prostor večje interdisciplinarnosti, celo z naravoslovnim področjem. O tem pričajo petkove konferenčne sekcije o medmedialnosti in najnovejših pojavih v slovenskem jeziku. Mnogi raziskovani pojavi so namreč obstajali na presečišču naravoslovno-tehničnega, družboslovno-humanističnega in praktičnega področja.

Drugič, slavistika ob tem ne sme izgubiti svoje identitete. Mednarodno povezovanje znanstvenikov kaže na spoštljiv medsebojni odnos, tudi med različnimi področji. V kolikor ob različnih priložnostih radi razglabljamo o naših razlikah, denimo o razlikah med didaktičnim in literarnovednim pristopom do literature, so Izzive slavistike vodili spoštljivi dialogi v vseh slovanskih jezikih, kjer v ospredju ni bila tekmovalnost, pač pa izmenjevanje in dopolnjevanje. Še posebej razveseljive so bile vse debate v slovanskih jezikih, saj je bila ob njih delavni jezik tudi angleščina, a vendarle se je med razpravami največkrat slišalo prav slovanske jezike. To nedvoumno kaže na našo jezikovno povezanost, v tem primeru tudi veliko prednost, ki jo velja pri prihodnjem delu vseh udeleženih upoštevati.

Opisati konferenco s takšnim številom nastopajočih – že knjiga povzetkov šteje skoraj 200 strani – ni zavidljivo delo, bolj kot posamezne konference v zraku ostane duh. In ravno v luči tega bi prizadevanja organizatorjev pohvalil, saj so v nezavidljivem času pod »digitalno streho« združili najrazličnejše raziskovalce slovanskega jezikovnega in kulturnega prostora, mariborski univerzi pa še dodatno utrdili prostor med najkakovostnejšimi izobraževalno-znanstvenimi ustanovami pri nas.

Ifigenija Simonović

Bolje krompir v miru kot banket v prepiru

Ta pomenljivi pregovor mi je povedala prijateljica Marija Cvenkel, ki jo zelo cenim, ker je delavna, modra in stvarna. Poleg petja in gledališča, poleg branja in skrbi za starše, poleg spoštovanja vseh krščanskih praznikov in običajev, poleg dela na kmetiji in v ribogojnici sta z možem Stankom »spravila gor« (kot se reče) dva čudovita sinova, ki poprimeta za vsa opravila in sta končala študij z najvišjimi ocenami. »In to je to,« je Marijin refren. Pogovor za njihovo družinsko mizo je stekel v smeri ljudi, ki so bili povezani z družino Cvenkel. Dana Kos je bila sorodnica Cvenklovih iz Sevnice, povezana z družino, ki je bila lastnica hiše, v kateri je zdaj sedež stranke Socialnih demokratov. Česa vsega človek ne izve, če le posluša! Pogovarjali smo se tudi o odlični knjigi Jožeta Možine Slovenski razkol *(že peti ponatis!). Kaj vse bo še prišlo na dan! Marijini stari starši so imeli gostilno, kjer se je govorilo o marsičem: pred vojnami, med njimi, po njih. Gledali smo stare fotografije in dokumente. Čas teče, naplavlja fosile.*

Ta hip mi je blizu knjiga s seznama knjig, ki mi jih je priporočal Vitomil Zupan. »Giordana Bruna, njega beri, pa Normana Mailerja, Paola Valerija, Danteja Alighierija, Williama Shakespeara, Louis-Ferdinanda Célina, Ivana Cankarja, pisma Vincenta Van Gogha bratu Theu in Markiza de Sada,« je rekel, ko sem se kot študentka prebijala skozi slovensko socrealistično prozo. Velike umetnike je omenjal s polnimi imeni. Če je koga omenil samo po priimku, ga je pač omalovaževal, za tiste, ki jih ni maral, si je izmislil imena in jih pospremil s sarkastičnim pogledom, prizanesljivim nasmeškom ali z neprikrito potrebo po pištoli. Javoršek je bil Brezovšek, na primer. Če pa je govoril o tesarskih pomočnikih, sem vedela, da se sklicuje na »mačke«, ki so ga zasliševali v zaporu (»soborci«, partizanska imena so imeli samo »pomembni«). Opazovala sva jih, ko so prihajali iz parlamenta. Dobivala sva se v takrat še čisto novi kavarni na drugi strani ceste.

Pač ne morem izhajati iz okostja, prekritega s kožo, lahko pa iz prepletenosti misli, ki me navdajajo, medtem ko živim v stiku z drugimi okostji – kar vse poganja neko srce, moje, njeno, njegovo, njihovo, naše … neko vseobsegajoče nedojemljivo srce vsega, kar je in česar ni. Jemljem knjige z Vitomilovega seznama, v vsakem obdobju jih drugače dojemam – vsakič bolje razumem, zakaj mi jih je priporočal. Giordana Bruna pa zdaj berem prvič.

Na strani 141 v knjigi Giordana Bruna *Kozmološki dialogi* (prevod Mojca Mihelič, Slovenska matica 2004) sem naletela na stavek, ki sem si ga prisvojila. Govoriti hočem »vsakdanje« in kot človek, ki »nima drugih možganov razen lastnih«. Gre za »dialog« med Heliotropom, Filotejem in Harmesom. V knjigi je namreč več »knjig« dialogov in dialogi niso mišljeni samo kot pogovori med dvema osebama, lahko se jih pogovarja več. Gre pravzaprav za dramatizacijo premišljevanja – lahko gre tudi za enega človeka, ki v sebi samem tuhta in

odganja lastne dvome v lastne ugotovitve. Filoteja si zamišljam kot »junaka«, v katerem je poosebljen avtor, sogovornika pa ga zavračata ali mu pritrjujeta, mu dajeta priložnost, da mu ni treba predavateljsko vsiljevati svojih predpostavk, temveč da pride do zaključkov po tako rekoč demokratični poti živega razmisleka. Čutim Brunovo prijazno potrpežljivo prizanesljivost, saj predpostavlja, da (bralka/sogovornica/učenka) ne bom mogla nemudoma razumeti tega, kar je dognal. Nagovarjal je ljudi, za katere je vedel, da se ne bodo dali prepričati – spreobrniti. A je vztrajal. Če se dokoplješ do resnice, je ne moreš zatajiti. Na to me je opozarjal prav Vitomil, ki mi je knjigo priporočil.

Takole se Brunov Hermes vključi v pogovor v prvem iz dialogov *O vzroku, počelu in enem*:

> Hermes: Ne bom govoril kot kak svet prerok, kot kak dvoumen profet, kot kak apokaliptičen vizionar, niti kot kaka Bileamova angelska oslica, ne bom razpravljal, kot da me je navdahnil Bakh ali napihnil veter vlačugarskih muz s Parnasa, niti kot od Fojba napolnjena Sibila ali preroška Kasandra, niti kot kdo, ki je od las na glavi do nohtov na nogah nabasan z apoliničnim zanosom, niti kot jasnovidec, razsvetljen z oraklji ali delfskim trinožnikom, niti kot Ojdip, ki je razvozlaval Sfingine zavozlanke, niti kot Salomon pred ugankami kraljice iz Sabe, niti kot tolmač olimpijskega zbora Kalhant, niti kot navdihnjeni Merlin, niti kot kdo, ki je stopil iz Trofonijeve jame, marveč bom govoril vsakdanje in po domače, kot človek, ki ima preveč drugih skrbi, da bi si ožemal male in velike možgane, dokler si nazadnje ne bi izsušil lobanje od tilnika do temena, kot človek, pravim, ki nima drugih možganov razen lastnih, ker mu niti bogovi najnižje sorte na nebeškem dvoru, tisti iz poselske sobe (hočem reči, tisti, ki ne pijejo ambrozije in ne uživajo nektarja, temveč si žejo gasijo z dna soda in s ciknjenim vinom, ker nočejo ceniti ne limf ne nimf, tisti, pravim, ki so po navadi priljudni, domači in kramljajoči z nami), se pravi, ker mu ne bog Bakh, ne tisti pijani jezdec na oslu, ne PAN, ne Vertumnus, ne Favn, ne Prilap niso blagovolili kapniti noter niti kanca več v prid, čeprav navadno obilje svojih darov naklanjajo celo konjem.

Giordano Bruno (1548–1600) se sklicuje na Nikolaja Kopernika (1473–1543), čigar pot nadaljuje po dobrih 100 letih zavedajoč se, da ga čaka grmada, če mu tega, kar je dognal in v kar neomajno verjame, ne bo uspelo razložiti na tak način, da mu bodo sodobniki pripravljeni vsaj prisluhniti. Ne, ni mu uspelo. Ni ušel grmadi.

> Če je svet končen in zunaj sveta ni nič, vas vprašam: kje je svet? kje je vesolje? (Str. 270)

Če pomislim, da so take knjige takrat brali in razumeli brez opomb (a najbrž res samo peščica izobražencev!), vse te »figure/osebe« so bile torej splošno znane (vsaj v tistih ozkih krogih). Kdo so bili vsi, ki jih ta široko izobraženi pisec navaja (knjiga je opremljena s 273 opombami, spremna beseda Marka Uršiča, res imenitno!)? Zabavno jih je zamenjati z »domačimi« imeni, kar s križišča ljubljanskega parka.

Giordano Bruno; vir: Wikipedija

Je Primož Trubar (1508–1586) vedel za Giordana Bruna? Kozma Ahačič pravi, da tega ni nikjer zasledil. Živela sta v istem času. Tudi Giordano Bruno je (podobno kot Primož Trubar) potoval (predvsem se je umikal, ne bi rekla, da je bežal) po Evropi, bil je gost v Parizu, Toulousu, v Londonu pri samem Henriju III., ki mu je celo plačal za niz predavanj. Tretji »dialog« v ciklusu z naslovom *Pepelnična sreda* je posvečen angleški avanturi.

Klasična izobrazba – brez dna! Tja se pride z leščerbo – tako si razlagam »razsvetljenstvo«, »svetenje ideje«, tisto, o čemer je predaval profesor Dušan Pirjevec pred petdesetimi leti. Pomešala sem Aristotela in Heideggerja: samo da se nekaj sveti, prikazuje, da me nekam vodi, da mi daje upanje, da prihajam nekam, kjer bo moje življenje nekaj pomenilo! Pridobilo težo? In to čakanje sem naslonila na razglabljanje o zavedanju lastne smrtnosti! Biti zatežen? Pa kako!

Težko mi je bilo brati o svojem profesorju v knjigi *Slovenski razkol*. Tudi o njem mi je govoril Vitomil, marsikaj, a šele, ko sem videla zapisano, sem zares sprejela kot dejstvo.

Berem petsto let staro knjigo, pa se mi zdi, da berem revijo, ki je pravkar prišla iz tiskarne.

Spomnim se, da so nas, otroke, silili pojesti vse, češ da v Afriki ni kruha in da so med vojno vsi stradali. In smo jedli do nezavesti. Zmagalo je sočutje do otrok v Afriki. Kaj pa zdaj pomeni, da se v vsaj polovici sveta ljudje nimajo s čim cepiti, da umirajo na ulicah, medtem ko gre epidemija pri nas proti koncu, medtem ko imamo tu, v tej vse v prek kritizirani deželi privilegij, da se že lahko cepimo. Vsi. Ošabno izbiramo, katero injekcijo bomo blagovolili sprejeti. Nekateri dobijo finančno nagrado, če se blagovolijo cepiti. Cepivo lahko zavrnemo, se niti ne opravičimo, se pač ponovno prijavimo. Klik in klik. Umirajo drugje, drugi! Samo da dobim injekcijo pred poletnim dopustom!

Najbolj postarano se počutim, kadar zavzdihnem: daleč smo prišli.

Moje pisanje ne bo imelo nobenih posledic, nikjer. Ničesar presenetljivega ali koristnega ne ugotavljam. Pišem pač. Ničesar ne tvegam. Tvegajo samo tisti, ki zares vejo nekaj zares bistvenega. Ti tvegajo, da bodo utišani. To, da se ne bojim utišanja, je pravzaprav slaba izkaznica. Všeč mi je ovrednotenje človeka, ki je na dnu: vreden je toliko, kot »senca njegovega psa« (izumil jo je Jacques Brel).

»Saj niti psa nimam,« si rečem. »In to je to,« bi dodala Marija.